

FOUCAULTLAINEN NÄKÖKULMA KANSALAISSYHTEISKUNTAAN

Mihin sitä voi käyttää ja kannattaako se?

Taija Humisto
Filosofia/Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma
Pro gradu-tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaajat: Mikko Yrjönsuuri ja Esa Konttinen
Syksy 2011

Tiivistelmä

FOUCAULTLAINEN NÄKÖKULMA KANSALAISYHTEISKUNTAAN

Mihin sitä voi käyttää ja kannattaako se?

Taija Humisto

Filosofia/Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Mikko Yrjönsuuri ja Esa Konttinen

Syksy 2011

Sivumäärä: 72 sivua + liitteet 2 sivua

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää Foucaultlaisen näkökulman soveltumista kansalaisyhteiskunnan tutkimiseen. Tarkoitukseni on selvittää, mitä Foucaultlaisella näkökulmalla tarkoitetaan kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen kontekstissa, analysoida Foucault'n roolia kansalaisyhteiskuntaa koskevassa keskustelussa ja eritellä näkökulmaan liittyviä ongelmia ja sen hyötyjä. Työn alussa keskityn Foucault'n omien ja työni kannalta olennaisten tekstien ja käsitteiden tarkasteluun. Keskeisiä käsitteitä ovat valta, hallinta, vastarinta ja vapaus, jotka Foucault'lle liittyvät toisiinsa olennaisesti. Koska valta on aina suhde, muuttuva jännite tai tila osapuolten välissä, kuuluu vastarinta valtaan sisäisenä elementtinä. Yksi keskeinen ja Foucault'n omien tutkimusten kannalta ehkä keskeisin piirre vallassa on, että se on tuottavaa. Subjektit syntyvät erilaisten valtasuhteiden seurauksena ja tätä subjektien tekemisen historiaa Foucault sanoo analysoivansa. Tarkastelemieni Foucaultlaisten teoreetikoiden teksteissä kansalaisyhteiskunta näyttäytyy yhtenä subjektien tekemisen paikkana. Foucault itse kirjoittaa kansalaisyhteiskunnasta lähinnä klassisen liberalismiin analyysissään, jossa hän kirjoittaa kansalaisyhteiskunnan olevan yksi liberaalin hallinnan rationaliteetin ilmentymä tai sen seurauksena, valtasuhteiden rajapinnoille syntynyt transaktionaalinen todellisuus. Foucault'n omien tekstien tarkastelusta siirryn tarkastelemaan Foucaultlaisesta näkökulmasta tehtyä tutkimusta, joka käyttää Foucault'n klassisen liberalismiin analyysia tämän päivän ilmiöiden tarkasteluun ja uusliberalistisen hallinnan rationaliteetin analysointiin. Uusliberaali hallinta näyttää näiden tekstien perusteella olevan länsimaissa vallitseva rationaliteetin muoto, jonka olennaisena piirteenä on tuottaa autonomisia ja itsensä oikealla tavalla hallitsevia subjekteja. Tutkielmani johtopäätöksissä esitän, että näiden subjektiksi tekemisen tapojen kritisointi on Foucaultlaisen näkökulman vahvuus ja samalla vastaus kysymykseen näkökulman hyödyllisyydestä kansalaisyhteiskunnan tutkimisessa.

Avainsanat: Foucault, kansalaisyhteiskunta, hallintavalta, aktiivinen kansalaisuus, uusliberalismi.

Sisällys:

Miksi Foucault ja kansalaisyhteiskunta s. 2

1. Valta ja vastarinta, hallinta ja vapaus s. 4

2. Foucault'n klassisen liberalismien analyysi ja kansalaisyhteiskunta s. 11

3. Foucaultlaiset teoreetikot ja kansalaisyhteiskunta s. 19

3.1. Kehittyneen liberalismien teoreetikot s. 19

3.1.1. Graham Burchell ja klassisen liberalismien analyysi s. 20

3.1.2. Nikolas Rose ja hallinta autonomisten subjektien kautta s. 22

3.1.3. Mitchell Dean ja autoritäärinen liberalismi s. 27

3.2. Kansalaisyhteiskunnan teoreetikot s. 37

3.2.1. Barbara Cruikshank ja kansalaisuuden teknologiat s. 37

3.2.2. Miikka Pyykkönen ja kotoutuminen esimerkkinä hallintamentaliteetin tutkimisesta s. 48

4. Mikä on Foucaultlainen näkökulma kansalaisyhteiskuntaan... s. 56

5. ...ja kannattaako sitä käyttää? s. 62

Lähteet s. 70

Miksi Foucault ja kansalaisyhteiskunta?

Tarkoitukseni on tässä työssä tarkastella sitä, soveltuuko niin sanottu Foucaultlainen näkökulma kansalaisyhteiskunnan tarkasteluun. Tähän kysymyksenasetteluun sisältyvät mm. kysymys siitä, onko Foucaultlaisessa katsontakannassa tilaa vastarinnalle ja yksilölle. Mitkä ovat yksilön toiminnan ja vallan vastustamisen mahdollisuuden kansalaisyhteiskunnassa, joka Michel Foucault'n käsityksen mukaan on liberaalin hallinnan tarpeisiin tuotettua ja toteuttaa sen hallinnan strategioita. Tämä kysymys muotoutui lopulliseen muotoonsa työn edetessä, vaikka Martti Siisiäinen sen minulle esittikin jo silloin, kun vasta harkitsin graduaiheittani. Ajatus Foucault'n ja kansalaisyhteiskunnan tutkimisesta gradussa lähti liikkeelle Siisiäisen luennolla, kun hän esitteli näkökulmia kansalaisyhteiskunnan tutkimiseen, mukaan lukien Foucaultlaista. Kansalaisyhteiskunnan teema sitoo graduni kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelmaan ja sen yhdistäminen nimenomaan Foucault'hon ja Foucaultlaiseen näkökulmaan tuntui luonnollisemmalta, kuin mikään aikaisempi ideani siitä, mitä gradussa voisin käsitellä. Foucault on minulle vanha ja jollain tapaa rakas aihe, josta olen ollut kiinnostunut koko opiskeluaikani ja tehnyt siihen liittyen myös kandidaatin tutkielmani.

Voidakseni vastata noihin Siisiäisen esittämiin kysymyksiin, minun oli ensin kuitenkin itse tutustuva aihepiiriin paremmin. Foucault'n ajattelu oli minulle tuttua, mutta se miten Foucault ja kansalaisyhteiskunta liittyvät toisiinsa, oli minulle täysin uutta asiaa. Ensimmäinen selvitettävä kysymys oli siis se, mikä on Foucaultlainen näkökulma kansalaisyhteiskuntaan. Tätä aihetta tutkiessani pinnalle nousivat voimakkaasti myös Foucault'n ajatteluun olennaisesti liittyvät vallan ja hallinnan kysymykset. Pro graduni ensimmäinen luku käsittelee Foucault vallan, hallinnan, vastarinnan ja vapauden kysymyksiä, joiden läpikäyminen ja selvittäminen on olennaista Foucault'n ja Foucaultlaisen näkökulman ymmärtämisen kannalta. Näin ollen pääsen käsiksi Foucault'n käsitykseen kansalaisyhteiskunnasta vasta toisessa luvussa. Siinä esittelen Foucault'n niin kutsuttua klassisen liberalismiin analyysin, johon liittyen Foucault muotoilee myös käsityksensä kansalaisyhteiskunnasta. Käytän kahdessa ensimmäisessä luvussa pääosin lähteinä Foucault'n omia tekstejä, joita tarkastelemalla luon pohjan Foucaultlaisten teoreetikoiden kansalaisyhteiskuntaa koskevien tutkimusten ja analyysien

ymmärtämiselle, joita käsittelen kolmannessa luvussa. Lukujen tarkoituksena on esitellä niitä Foucault'n alkuperäisiä lähteitä, joihin kolmannessa luvussa käsittelemäni teoreetikot viittaavat. Tarkoituksenani ei siis ole lähteä Foucault tulkinnan keskusteluihin, vaan analysoida Foucault'n roolia kansalaisyhteiskuntaa koskevissa keskusteluissa.

Kolmannen luvun tarkoituksena on esitellä sitä, millaista teoriaa ja analyysia Foucaultlaisesta näkökulmasta on tehty. Olen valinnut kolmanteen lukuun tekstejä, jotka teemoiltaan liittyvät olennaisesti kansalaisyhteiskuntaan, ja jakanut sen kahteen alaotsikkoon. Ensimmäisen alaotsikon alle tulevat Graham Burchell, Nikolas Rose ja Mitchell Dean, joita käytän Foucaultlaisen näkökulman ja klassisen 1800-luvun liberalismien analyysin tuomisessa tähän päivään. Heidän teksteissään tarkastellaan liberaalin hallinnan ilmiötä 1990- ja 2000-lukujen yhteiskunnissa ja siirtymää klassisesta liberalismista kehittyneeseen liberalismiin tai uusliberalismiin. Näistä teksteistä käy ilmi myös se, että kansalaisyhteiskunnalla on edelleen rooli myös kehittyneen liberalismien hallinnassa. Toisen alaluvun olen varannut kahdelle, kansalaisyhteiskuntaa tai sen alueella tapahtuvaa ilmiötä Foucaultlaisesta näkökulmasta tutkivalle teoreetikolle, Miikka Pyykköselle ja Barbara Cruikshankille. Näiden tekstien tarkastelun tarkoituksena on vastata mm. kysymykseen siitä, miten Foucault'ta voi käyttää kansalaisyhteiskunnan tarkasteluun ja miksi siihen kannattaa ryhtyä.

Vaikka aluksi olin epävarma siitä, olisivatko juuri ne Siisiäisen esittämät kysymykset ne joihin gradussani keskittyisin, nousivat ne aiheeseen paremmin syvennyttyäni jatkuvasti pinnalle. Tuntui, että tarkastelemani tekstit antoivat vastauksia nimenomaan kysymyksiin siitä, miksi Foucaultlaista näkökulmaa kannattaa käyttää kansalaisyhteiskuntaa koskevassa tutkimuksessa, ja myös niihin yksilön toiminnan ja vastarinnan mahdollisuuksia koskeviin kysymyksiin, jotka itsessäänkin heräsivät näitä tekstejä läpikäydessäni. Kahdesta viimeisestä luvusta ensimmäisessä vedän yhteen näiden kysymysten kannalta keskeisinä pitämiäni pointteja ja niiden avulla pyrin vastaamaan kysymykseen siitä, mitä oikeastaan tarkoittaa tutkia kansalaisyhteiskuntaa Foucaultlaisesta näkökulmasta. Viimeisessä viidennessä luvussa pohdin tarkastelemiäni tekstien esiin nostamia teemoja ja esitän niiden pohjalta oman kantani vastaukseksi Siisiäisen esittämiin kysymyksiin.

1. Valta ja vastarinta, hallinta ja vapaus

Valta tuntuu olevan keskiössä koko Foucault'n tuotannossa ja tässä luvussa pyrin selkiyttämään sitä, mitä Foucault vallalla oikeastaan tarkoittaa ja miksi sen tutkiminen on Foucault'n mukaan välttämätöntä. Foucault kirjoittaa *The Subject and Power* artikkelissaan, ettei hänen tavoitteensa ole suinkaan ollut vallan ilmiön analysointi sinänsä, vaikka se kaikessa nouseekin pinnalle. Hänen projektinaan on ollut subjektiksi tulemisen ja tekemisen historian tutkiminen. Valta ei siis ole Foucault'n tutkimusten keskeinen teema, vaan subjektit. Foucault on keskittynyt vallan kysymyksiin siitä syystä, että ymmärtääkseen niitä tapoja, joilla ihmisolennot niin sanotusti objektivoidaan subjekteiksi, täytyy ensi ymmärtää, mitä valta on ja miten se toimii. Ihminen tulee subjektiksi yhteiskunnassa, jossa hän on suhteessa erilaisiin instituutioihin, toisiin ihmisiin, yhteisöihin ja itseensä. Nämä suhteet ovat valtasuhteita, jotka toimivat hyvin monimutkaisilla tavoilla. Jotta voidaan ymmärtää, miten subjektiksi tuleminen ja tekeminen niissä tapahtuu, on analysoitava valtaa. (Foucault 1982, 208-209.) Alan Sheridan on kuvaillut Foucault'n tyyliä siten, että aina uutta aihetta lähestyessään Foucault analysoi olemassa olevat ennakkoluulonsa ja -asenteensa puhki. Se mitä syntyy, ei ole teoria tai Foucaultlainen totuuden esitys, vaan kyseenalaistava hypoteesi ja keskusteluun kutsu, joka useimmiten on ristiriidassa olemassa olevien mielipiteiden kanssa. Sheridanin mukaan Foucault'n 'poliittinen anatomia' eroaa radikaalisti kaikista aikaisemmista valtakäsityksistä. Valtaa sinänsä ei ole olemassa, mutta kun tarkastellaan sitä, miten yhteisöt toimivat, se on käsitteenä heti pakko ottaa käyttöön. Valta on siis seurausta sosiaalisten suhteiden toiminnasta. Vallan muotoja on yhtä monta kuin suhteita: jokainen yksilö ja ryhmä käyttää valtaa ja tulee alistetuksi sille. Se ei ole yhtenäinen, eikä sillä ole olemusta (*essence*). (Sheridan 1980, 212-219.)

Foucault'n näkökulma valtaan eroaakin esimerkiksi Frankfurtin koulukunnan näkökulmasta, joka kohdistuu vallan rationalisoinnin juurien etsimiseen modernista länsimaisesta kulttuuristamme. Foucault pitää kriittisen koulukunnan työtä arvokkaana, mutta on itse kiinnostuneempi yhteiskunnan ja kulttuurin rationalisointiprosessin tarkastelusta kokonaisuutena. Foucault'n mukaan on lähdettävä liikkeelle rationalisointiprosessin ilmentymistä niillä alueilla, jotka ovat inhimillisessä kokemuksessa kaikkein perustavallatuimpia, tosiin sanoen siis hulluudesta, sairaudesta, kuolemasta, rikollisuudesta

ja seksuaalisuudesta. (Foucault 1982, 210.) Foucault kirjoittaa mm. *Seksuaalisuuden historian* ensimmäisessä osassa, että hänen tarkoituksenaan on edetä kohti niiden välineiden määrittelyä, joiden avulla on mahdollista analysoida valtasuhteiden muodostamaa aluetta (Foucault 1998, 62). Kyse on siis siitä, miten valta toimii, missä se toimii, keiden välillä, minkä paikkojen välillä, millaisten menettely tapojen avulla ja mitä vaikutuksia siitä seuraa (Foucault 2010, 19).

Päästäksemme lähemmäs ja empiirisemmin käsiksi nykyisten valtasuhteiden kokonaistalouteen ja luodaksemme sidettä teorian ja käytännön välille, on Foucault'n mukaan tarkasteltava vastarintaa. Vastarinta on olennainen osa Foucault'n käsitystä vallasta kahden osapuolen välisenä suhteena. Foucault tarkastelee vastarintaa ymmärtääkseen valtaa, sillä vastarinta toimii ikään kuin kemiallisena katalysaattorina, joka nostaa pinnalle ja näkyviin valtasuhteita, paikantaa ne, niiden käyttötavat ja metodit. Foucault'n mukaan vastarintoihin fokusoiminen mahdollistaa valtasuhteiden tarkastelun näkökulmasta, joka ei keskity niiden omaan sisäiseen järkeen. Sen sijaan niitä voidaan lähestyä niiden *strategioiden ristiriitaisuuksien* kautta. Foucault pyrkii ennen kaikkea paikantamaan sellaisia vastarinnan muotoja, jotka ilmenevät useissa eri maissa ja valtiomuodossa, jotka vastustavat valtaa sen itsensä vuoksi (esim. lääkärin kontrolloimatonta valtaa potilaisiinsa) ja vastarintoja, joiden kohde on lähellä, eli vastustajan omaan elämään tiivistä liittyvä auktoriteetti. Koska Foucault'n projekti on tutkia subjektiksi tekemisen historiaa, on näissä vastarinnoissa ennen kaikkea kyse *kamppailusta identiteeteistä*. Näitä kamppailuja Foucault pitää kaikkein merkittävimpinä vastarinnan muotoina nyky-yhteiskunnissa. Ne ovat vastarintoja, jotka kyseenalaistavat yksilön statuksen, ne vaativat oikeutta olla erilainen ja samalla hyökkäävät kaikkea sellaista vastaan, mikä irrottaa yksilön yhteisöistään tai sitoo identiteettiinsä rajoittavalla tavalla. Ne kohdistuvat esimerkiksi tieteelliseen tai poliittiseen valtaan, niin sanottuihin tiedon etuoikeuksiin, joissa jollakulla on oikeus määritellä toinen, ja tämän määritelmän perusteella hänen paikkansa ja oikeutensa yhteiskunnassa. Esimerkkinä tästä voisi olla vaikkapa jonkun määrittelemisen pitkäaikaistyöttömäksi ja syrjäytymisvaarassa olevaksi, jolloin kyseiseen henkilöön on mahdollista kohdistaa poliittisia toimenpiteitä. Nämä vastarinnat ovat kamppailuja oikeudesta itse määritellä itsensä, instituutioiden antamia määritelmiä vastaan, ja sellaista valtaa vastaan, joka tekee yksilöistä subjekteja ja kategorisoi tiettyyn identiteettiin.

Subjektiksi tuleminen edellyttää tiettyyn valtaan alistumista ja Foucault huomauttaa, että subjekti -sanalla on kaksoismerkitys. Se merkitsee sekä alamaista että itsestään tietoista toimijaa. Foucault'n mukaan ei ole sattumaa, että itsestään tietoinen kansalaissubjekti syntyy valtaan alistumalla. Foucault uskoo, että kamppailu identiteeteistä, muuttuu yhä merkittävämmäksi yhteiskunnalliseksi kamppailuksi nyky-yhteiskunnissa. Foucault kannustaa kieltäytymään meille pakotetuista identiteeteistä, käyttämään mielikuvitustamme ja rakentamaan sen varaan, mitä me voisimme olla. Foucault kannustaa viemään eteenpäin uusia ja vaihtoehtoisia subjektiviteetin muotoja. (Foucault 1982, 210-213, 216.)

Seksuaalisuuden historian ensimmäisessä osassa Foucault kirjoittaa, että valta on tietyllä alueella toimiva valtasuhteiden kokonaisuus. Valtasuhteiden kokonaisuus voi toimia vaikkapa hiekkalaatikolla, sairaalassa tai työpaikalla. Valtasuhteet eivät myöskään ole muiden suhteiden esim. tuotanto-, seksi- tai perhesuhteiden rinnalla toimivia ja niihin ulkopuolelta vaikuttavia. Valtamekanismit kuuluvat sisäisesti kaikkiin näihin suhteisiin. Valtasuhteiden kokonaisuus ei myöskään ole muuttumaton, sillä valtasuhteissa käydään jatkuvasti taisteluja. Vanhat valta-asetat voivat vahvistua, uudet vakiintua ja joskus tulee myös vallankumous. Valtaa sisältyy kaikkiin suhteisiin ja se on läsnä kaikkialla. Foucault'n vallalla ei myöskään näin ollen ole varsinaista keskusta, josta se säteilee alaspäin. Valta syntyy, elää ja kuolee jatkuvasti elävässä suhteiden verkossa. Valta on siis anonyymiä ja kaikkialla olevaa. Foucault'n omin sanoin, ”on siis oltava nominalisti: valta ei ole instituutio, valta ei ole rakenne, se ei ole kyky, joka joillekuille on annettu, vaan se on nimi, joka annetaan tietyssä yhteiskunnassa vallitsevalle strategiselle tilalle”. Valtaa on vain ihmisten välisissä suhteissa. Vallan rakenteista tms. puhuminen on aina viimekädessä siitä puhumista, että joku käyttää valtaa johonkuhun toiseen. Tärkeä ei niinkään ole kysymys siitä, miten valta ilmenee, vaan sellaisten kysymysten tarkastelu, millä keinoin valtaa käytetään ja mitä tapahtuu kun ihminen käyttää valtaa toiseen. (Foucault 1998, 69-71; Foucault 2010, 20; Foucault 1982, 217.)

Asettaessaan kysymyksiä vallasta Foucault kysyy mieluummin, *miten* valta toimii, *miten* sitä käytetään, kuin mitä valta on. Kysymykset siitä, mitä valta on tai miksi sitä on, ovat tärkeitä, mutta Foucault haluaa aloittaa miten -kysymyksistä. Miten -kysymyksiin sisältyy se mahdollisuus, ettei valtaa sinänsä ole olemassa, vaan se *tapahtuu* aina ihmisten tai ryhmien

välissä. Ihmisten välillä on tietenkin muunkin laisia suhteita, kuin valtasuhteita, mutta Foucault'n mukaan kaikkiin suhteisiin sisältyy myös valtaa. Vaikka valtasuhteiden kirjo on suuri ja ne ovat monella tapaa päällekkäisiä, ristikkäisiä ja vastakkaisia, on niiden analysoiminen mahdollista nimenomaan miten -kysymysten avulla. Vallankäyttö ei kuitenkaan ole vain suhde, joka on tiettyjen ihmisten tai ryhmien välillä. Valta on myös sitä, miten tietyt teot tai toimet muokkaavat toisia. Valta on olemassa ainoastaan teoissa, siinä toiminnassa, jolla toisiin pyritään vaikuttamaan ja vaikutetaan. Joskus nämä teot muodostavat pysyvän rakenteen, vaikuttamisen järjestelmän, mutta silti valta on aina vain niissä teoissa. (Foucault 1982, 217-220.)

Foucault haluaa määritellä vallankäytön hallintana, joka on *toimintaa, joka kohdistuu toisten toimintaan (Conduct of conduct)*. Valta ei siis välttämättä kohdistu suoraan toiseen, kuten esim. väkivalta, vaan ohjaa toisen toimintaa. Valta kohdistuu toisen toimintaan, tunnustaa toisen sataprosenttisesti toimijana ja avaa oven lukemattomille mahdollisille reaktioille, vastauksille ja lopputuloksille. Siinä missä valta Foucault'n mukaan tuottaa toimintaa, väkivalta sulkee mahdollisuudet ja estää toimimasta. Väkivalta voi kuitenkin olla vallankäytönväline tai sen lopputulos. Vallankäyttö itsessään ei ole väkivaltaa vaan toiminnankokonaisuus, joka suunnataan toisen mahdollisten tekojen joukkoon. Se suostuttelee, mahdollistaa, tekee helpoksi tai vaikeuttaa ja vasta äärimmillään estää tai kieltää. Aina se on kuitenkin toimijoihin kohdistuvaa toimintaa, joka perustuu kohteensa kykyyn toimia. (Foucault 1982, 220-221.) Valta on Foucault'lle aina tuottavaa, se tuottaa tietynlaista toimintaa, tietynlaisia ruumiita ja tietynlaisia identiteettejä. Alan Sheridan on kuvaillut Foucault'n ajatusta ”sielusta”, jonka valta tuottaa ihmiseen. Niin kauan, kun ihmisellä on ”sielu”, ei valtaa tarvitse käyttää ruumiiseen ulkoapäin: se miehittää ruumiin, laittaa sen liikkeelle, antaa sille tietoisuuden ja omatunnon. (Sheridan 1980, 219.)

Foucault tarkastelee usein erilaisia instituutioita valtasuhteiden näkökulmasta, sillä valtasuhteet usein kulminoituvat instituutioihin. Valtasuhteet instituutioiden sisällä ja välillä ovat erityisiä monessakin suhteessa. Instituutiot pyrkivät säilyttämään tietyn asemansa, joten niiden käyttämät mekanismit ja strategiat eivät saa olla ”liian tehokkaita”. Toisin sanoen ne varovat tekemästä itsensä tarpeettomiksi. Kun otetaan valtasuhteiden näkökulma, voidaan

huomata instituutioiden toiminnassa pyrkimyksiä säilyttää oma asema, säilyttää tietty strateginen tilanne tai parantaa omia asemiaan siinä. Näin voidaan siirtyä instituution varsinaisten tehtävien tarkastelun ulkopuolelle ja huomata niiden toiminnassa sellaisten strategioiden toteutusta, jotka eivät ole erityisen funktionaalisia. Esim. vankiloissa toteutetut strategiat eivät välttämättä paranna rikollisia, mutta käyvät järkeen, kun niitä tarkastellaan vallankäytön strategioina. Näin voidaan tavoittaa totuutta ja tietoa rakentavien teknologioiden analyysin taso eli tarkastella sitä, miten instituutiot tuottavat itselleen lisää tekemistä, uusia diagnooseja, nimiä ongelmille ja tilastoja tiedon tueksi. (Foucault 1982, 222; Foucault 2010, 122-123.) Sheridanin mukaan Foucault'n poliittinen anatomia laittaa uudelleen arvioimaan vallan ja tiedon suhdetta. Tieto ei ole peräisin jostain tiedon subjektista vaan valtasuhteista. Kaikki tieto on poliittista, eikä puhdasta tietoa sinänsä voi olla. Tieto ei silti ole vallan vääristämä totuuden ilmaus, vaan immanentti vallassa: jokaista valtasuhdetta vastaa tietty tiedon kenttä ja tietoa edellyttää samanaikaista valtasuhteiden muodostumista. Valta ja tieto ovat saman prosessin kaksi puolta. (Sheridan 1980, 220.)

Vaikka valtasuhteet usein jollain tapaa kristallisoituvat instituutioihin, niiden juuret ovat aina instituutioiden ulkopuolella. Valtasuhteiden juuret ovat syvällä sosiaalisissa verkostoissa. Yhteisössä eläminen on itsessään Foucault'n mukaan sellaisella tavalla elämistä, että vaikuttaa toisten ihmisten toimintaan ja antaa toisten ihmisten toiminnan vaikuttaa omaan toimintaansa. Valta ei siis ole yhteisöihin ulkopuolelta annettuja rakenteita, joita vastaan yhteisö kamppailee. Yhteisö ilman valtaa on Foucault'n mukaan abstraktio. Yhteisöissä olemassa olevat valtasuhteet eivät silti aina ole välttämättömiä, niillä on heikkoutensa, niitä voidaan kritisoida, ne voidaan kyseenalaistaa ja jopa kumota. Tästä syytä valtasuhteiden analysoiminen ja näkyväksi tekeminen onkin tärkeää. Se on jatkuva *poliittinen* tehtävä kaikessa sosiaalisessa olemassaolossa. (Foucault 1982, 222-223.)

Vaikka Foucault pitää kaikenlaisia valtion vastavoimia ja haastajia tervetulleina ja tärkeinä, ei hän kuitenkaan usko kansalaisyhteiskuntaan valtion vastavoimana. Valtion ja kansalaisyhteiskunnan vastakkainasettelu on hänen mukaansa vanhentunut ajatus. Poliittinen valta, sen synnyttämä riippuvuuden järjestelmä ja yksilöt ovat kaikki liian monimutkaisia asettuakseen näin yksioikoiseen asetelmaan. Koko asetelma on tuotettu tiettyssä tilanteessa ja

tiettyä tarkoitusta varten. Foucault'n analyysi kansalaisyhteiskunnasta liittyy sellaisen liberaalin ajatuksen kritiikkiin, että kansalaisyhteiskunta olisi jotenkin luontainen vapaiden yksilöiden toiminta kenttä. Foucault tarkastelee moderneja länsimaisia valtioita instituutioina, joissa vallitsee liberaali hallinnan rationaliteetti, jonka yhtenä hallinnan strategiana kansalaisyhteiskunta toimii. Foucault pitää ongelmallisena myös kahtiajakoon sisältyvää käsitystä valtiosta pahantahtoisena hallitsijana, samalla kun yhteisöt idealisoidaan hyviksi, lämpimiksi ja eläviksi kokonaisuuksiksi. Foucault'n käsitystä kansalaisyhteiskunnasta käsittelen lisää seuraavassa luvussa. Foucault haluaa painottaa sitä, että kaikkiin ihmisten välisiin suhteisiin, myös kansalaisyhteiskunnassa, sisältyy valtaa ja ne kaikki ovat jollain tavalla valtasuhteita. Yksikään valtasuhde ei sinänsä ole paha, mutta niihin kaikkiin sisältyy se riski, että niiden avulla tehdään jotain pahaa. Valtaa missä tahansa (idyllisessäkin) yhteisössä käyttävien on oltava tietoisia tästä vaarasta. (Foucault 1988, 167-168.) Tätä Foucaultlaista etiikkaa luonnehtii ehkä parhaiten seuraava lainaus: ”En väitä, että kaikki olisi pahaa, vaan että kaikki on vaarallista, mikä ei ole sama asia kuin paha. Koska kaikki on vaarallista, meille riittää aina tekemistä. Näkökulmani ei siis johda apatiaan, vaan pessimistiseen hyperaktivismiin” (Foucault 1984/1991, 343.)

Foucault pitää valtasuhteiden analysoimista tärkeänä ja poliittisena tehtävänä. Kun valtasuhteita analysoidaan, tulisi huomio kiinnittää ainakin siihen, millä perusteella ihmiset jaetaan ryhmiin. Nämä niin sanotut erottelujärjestelmän voivat perustua lakiin, perinteisiin etuoikeuksiin (esim. aatelisarvo), taloudelliseen asemaan, kulttuuri- ja kielieroihin, kykyihin jne. Kaikkiin valtasuhteisiin sisältyy erottelu siitä, kuka saa käyttää valtaa kehen ja millä perusteella. Erottelu toimii siis kaikkien valtasuhteiden perustana, mutta erotteluja syntyy myös vallankäytön seurauksena. Toinen analyysissa huomioitava asia on vallankäytön päämäärien selvittäminen. Onko kyse saavutettujen etuoikeuksien säilyttämispyrkimyksestä, voiton tavoittelusta, auktoriteettiaseman havittelusta vai jostain muusta. Kolmanneksi on selvitettävä, millä keinoin valtasuhteet luodaan. Tapahtuuko se taloudellisin pakottein, sanoilla, valvonnalla, säännöillä vai näillä kaikilla. Neljänneksi on selvitettävä sen institutionalisoitumisen muodot, kuten lait, tavat ja käytössäännöt. Viimeinen merkittävä asia, joka valtasuhteiden analyysin on huomioitava, on niiden rationalisoitumisen aste. Kuinka järjestelmällisesti valtahierarkia on määritelty, kuinka tehokkaasti sen strategiat on otettu

käyttöön ja kuinka tarkasti sen tavoitteet on rajattu. Miten vallankäyttö toteutuu, organisoituu ja miten sitä sovelletaan eri tilanteissa. Valtasuhteiden analyysi tulisi ulottaa myös poliittisiksi nimettyjen instituutioiden ulkopuolelle, sillä valtasuhteita ovat kaikki sosiaaliset ja institutionaaliset suhteet. Valtion analysoiminen vallankäytön instituutiona on kuitenkin tärkeää, sillä vaikka valtasuhteet eivät ole peräisin valtiosta, niistä on enenevässä määrin tullut valtion kontrolloimia. Nykyisen muotoinen valtio ei ole vain yksi vallankäytön paikka muiden joukossa, vaan jotain mihin kaikkien muiden valtasuhteiden on tavalla tai toisella tukeuduttava. Tästä on kyse valtion ja valtasuhteiden hallinnollistumisesta. (Foucault 1988, 223-224.)

2. Foucault'n klassisen liberalismien analyysi ja kansalaisyhteiskunta

Tässä luvussa käsittelen niitä Foucault'n tekstejä, joille niin sanottu Foucaultlainen näkökulma kansalaisyhteiskunnasta perustuu. Kansalaisyhteiskunta on Foucault'n mukaan 1800-luvulta alkaen esiintynyt filosofisessa ja poliittisessa diskurssissa luonnollishistoriallisena todellisuutena ja valtion tai poliittisten instituutioiden vastavoimana. Foucault'n mukaan kansalaisyhteiskunta saa modernin merkityksensä vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Adam Fergusonin *"Essay on the History of Civil Society"* (1767) on sen kuuluisin ja merkittävin esitys. Toinen merkittävä teksti on Adam Smithin *"Wealth of Nations"* (1776). Fergusonin kansalaisyhteiskunta (*civil society*) ei merkittävällä tavalla eroa Smithin esittämästä *nation* - sanan merkityksestä. Fergusonin kansalaisyhteiskunta on poliittinen vastine sille, mitä Smith tutki puhtaasti taloudellisessa merkityksessä. Kansalaisyhteiskunnasta on toki puhuttu myös ennen Fergusonia ja Smithiä, mutta sen merkitys on Smithillä ja Fergusonilla radikaalisti erilainen kuin esimerkiksi John Lockella. Smithin ja Fergusonin niin sanotun klassisen liberalismien teksteistä tekee erityisen merkittäviä juuri niiden saama rooli niiden jälkeisessä poliittisessa ja filosofisessa diskurssissa. Kansalaisyhteiskunta ymmärretään edelleen laajasti hyvinkin Fergusonilaisessa merkityksessä, joka taas Foucault'lle edustaa liberaalin hallinnan rationaliteetin ilmentymää. (Foucault 2008, 296-298.)

Foucault'n siis käsittelee kansalaisyhteiskuntaa osana liberaalin hallinnan rationaliteetin analyysiaan. Liberalismi ymmärretään yleensä teoriana tai ideologiana, mutta Foucault haluaa analysoida liberalismia asioiden tekemisen tapana. Tämä tarkoittaa liberalismien oman näkökulman hylkäämistä ja hallinnan näkökulman käyttöön ottamista. Liberalismi on Foucault'lle ennen kaikkea väline kritisoida: kritisoida aiempaa hallinnon muotoa, josta se haluaa irtautua, nykyistä hallinnon muotoa, jota se pyrkii rationalisoimaan sekä kilpailevia hallinnonmuotoja, joiden väärinkäytöksiä se pyrkii välttämään. Liberalismi ei siis ole erityisen yhtenäinen järjestelmä, vaan erilaisten päämäärien tavoittelua poliittisin keinoin. Se käyttää *taloutta* usein kritiikkinsä välineenä ja liiallisen hallinnan mittarina. (Foucault 2008, 138; 318-322; Foucault 1994, 75-77.) Foucault'n analyysi liberalismista hallinnallisen järjen näkökulmasta ei pyri olemaan tyhjentävä esitys liberalismista. Sen sijaan se pyrkii

ymmärtämään modernia valtiota hallinnan yleisten taktiikoiden näkökulmasta. Näkökulman etu on siinä, että sen avulla on mahdollista analysoida niitä rationaalisuuden muotoja ja metodeja, joilla valtionhallinto ohjaa ihmisten toimintaa ja käytöstä. (Foucault 2010, 116-126.)

Liberalismi on hallinnan muotona erityinen siitä syystä, että se ei pelkästään pyri optimoimaan hallinnasta mahdollisimman tehokasta ja taloudellista, vaan pelkää kokoajan *hallitsevansa liikaa*. Siihen sisältyy hyvin voimakkaana ajatus siitä, että asiat menevät parhain päin, kun niiden kulkuun ei liaksi puututa. Tästä syystä esimerkiksi sosiaaliturva ja hyvinvointi valtio ovat joutuneet sen voimakkaan kritiikin kohteeksi. Liberalismin liiallisen hallinnan kritiikki alkaa taloustieteilijöiden niin sanottuun valtiojärkeen ja valtiolliseen ”poliisiin” kohdistamasta kritiikistä. Valtiojärki on eräänlainen tapa rationalisoida valtion hallintaa, joka ilmenee kahdessa keskeisessä teknologiassa. Diplomaattis-sotilaallinen teknologia keskittyy valtioiden välisiin suhteisiin, mutta toinen teknologia, niin kutsuttu ”poliisi” (*Polizei*) keskittyy valtion sisäisten voimien kasvattamiseen, mm. väestöön ja varallisuuteen. (Foucault 2010, 345; Foucault 1994, 69.) ”Poliisi” ei tässä merkityksessään vastaa sanan modernia merkitystä. ”Poliisin” tehtäviin kuului huolehtia yleisestä moraalisesta ja hyvinvoinnista, mm. köyhien oloista, koulutuksesta ja kaupankäynnistä. ”Poliisin” pääasiallisina toimintakeinoina toimivat sääntely ja kuri. Foucault liittää kurikäytäntöjen voimakkaan lisääntyminen 1600- ja 1700-luvuilla nimenomaan tähän prosessiin. Foucault’n mukaan hyvinvointivaltion ja kurinpitokäytäntöjen kehitys kulkevat käsi kädessä. (Foucault 2010, 310-332; Foucault 1980, 247 -249.)

Foucault viittaa Pierre Rosanvallon kirjaan *Le Capitalisme utopique* selittäessään, miten taloustieteen avulla pyrittiin paikantamaan liiallisen hallinnan seuraukset, esimerkiksi pulaajan mekanismeja analysoimalla. Liberalistisesta näkökulmasta sellaiset asiat kuin viljan niukkuus ja kalleus, eivät pohjimmiltaan ole pahoja asioita, vaan täysin luonnollisia ilmiöitä, joita ei pitäisi pyrkiä säätelemään. Pula-aika nähdään illuusiona, jonka pakonomainen pelko johtaa vain vääränlaiseen kontrolliin. Jos talouden mekanismien annetaan toimia vapaasti, mitään todellista pula-aikaa ei koskaan pääse syntyään. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna on oikeastaan aivan sama, kuoleeko osa ihmisistä nälkään. Pääasia on se, että taloudenmekanismit pääsevät toimimaan vapaasti ja talous korjaa itse itsensä. Foucault’n

mukaan tämä liberalismien analyysi markkinamekanismeista ei ole ainoastaan analyysi siitä, mitä tapahtuu. Se on myös *ohjelma* sille, mitä *tulisi* tapahtua. Näiden analyysien tarkoituksena on tehdä näkyväksi arvon ja vaurauden kehittymisen mekanismit, ikään kuin todisteeksi siitä, että talouden prosessien optimaalinen kehitys on ristiriidassa hallinnan proseduurien maksimoimisen kanssa. Se väittää, että jos talouden kulkuun puututaan liiaksi esim. säännöstelemällä hintoja, kehittyy pula-ajasta huomattavasti pahempi. (Foucault 2008, 317-320; Foucault 2010, 49-52.)

Liberalismi ei kuitenkaan pääse eroon valtiosta tai hallinnasta. Taloustieteilijöiden ideaalisena toimija-mallina käyttämä *homo æconimicus*, joka toimisi puhtaan rationaalisesti omien intressiensä ajamana, ei ole yhteensopiva valtion kansalaisena olemisen ja valtion lakeihin alistumisen kanssa. Valtion kansalaisina *homo æconimicukset* olisivat paitsi täysin vapaita ja rationaalisia *taloudellisia subjekteja*, myös valtion hallintaan laillisella sopimuksella sidottuja ja kansalaisoikeuksia omaavia *oikeussubjekteja*. Liberalismi ei kykene talouden mekanismien, talousteoria tai juridisen sopimuksen käsitteen kautta selittämään sitä, miten suvereenia valtiota asuttavat täysin vapaat, *ekonomisen ihmiset* tulevat hallittaviksi. Adam Fergusonin käsitys kansalaisyhteiskunnasta toimii vastauksena tähän liberalismien ja hallinnan yhteensovittamisen kysymykseen. Kansalaisyhteiskunta on alue, joka ei varsinaisesti ole talouden eikä juridisen aluetta, mutta jolla molemmat voivat ilmetä. Fergusonin kansalaisyhteiskunnassa taloudelliset ja juridiset suhteet sovitetaan yhteen *sosiaalisten suhteiden* kautta. Sosiaalisten suhteiden verkostossa atomistinen taloudellisten intressein vapaa subjekti muuttuu *luonnollis-sosiaaliseksi ihmiseksi* ja mahdolliseksi hallinnan kohteeksi. Foucault'n mukaan *homo æconimicus* ja kansalaisyhteiskunta kuuluvat samaan liberaalin hallinnan teknologian kokonaisuuteen. Kansalaisyhteiskunta on se konkreettinen alue, jolla *homo æconimicuksen* abstrakti ja täysin ideaalinen hahmo tulee hallittavaksi. Se tekee mahdolliseksi hallinnan sellaisella itseään refleктоivalla ja rajoittavalla tavalla, joka ei loukkaa sen enempää oikeuden periaatteita kuin talouden lakeja. (Foucault 2008, 295-296; Burchell 1991, 137-138.)

Foucault'n analyysin mukaan Fergusonin kansalaisyhteiskunnassa on neljä keskeistä piirrettä, jotka tekevät siitä liberaalin hallinnan rationaliteetin ilmentymän. Ensimmäinen niistä on

käsitys kansalaisyhteiskunnasta luonnollis-historiallisena vakiona. Ferguson lähtee liikkeelle siitä, että *sosiaalisuus on ihmiselle lajityypillistä käyttäytymistä* ja koko ihmisen historia tapahtuu yhteisöissä. Yhteisöjä on ollut olemassa yhtä kauan, kuin ihmisyksilöitä on ollut olemassa, jo kauan ennen varsinaisten yhteiskuntasopimusten solmimista. Toinen keskeinen piirre Fergusonin kansalaisyhteiskunnassa on Foucault mukaan se, että ihmisluonnon sosiaalisuudesta johtuen, *kansalaisyhteiskunta syntyy täysin spontaanisti*. Kansalaisyhteiskuntaa ei siis ole tarvinnut perustaa, ei ole tarvinnut kirjoittaa sopimusta tai sopia yhteisiä pelisääntöjä. Kun sopimuksia on alettu tekemään, on yhteisö jo aina ollut olemassa. (Foucault 2008, 298-299; Burchell 1991, 134.)

Kolmas keskeinen piirre Fergusonin kansalaisyhteiskunnassa on siihen sisältyvä pysyvä poliittisen vallan matriisi. Kansalaisyhteiskunnassa myös valtasuhteet syntyvät spontaanisti, sen luonnollisen toiminnan seurauksena. Koska yhteisö koostuu keskenään erilaisten yksilöistä, syntyy ihmisille erilaisia rooleja. Syntyy työnjako, joku antaa ohjeita, joku kommentoi ja joku tottelee. Näin *kansalaisyhteiskunta tuottaa spontaanisti epämuodollisen valtajärjestyksen* jo ennen auktoriteettiaseman muodollista määrittelyä. Kansalaisyhteiskunta toimii näin pysyvänä pohjana kaikille syntyville ja kehittyville poliittisen vallan ja hallinnan muodoille. Kansalaisyhteiskunnasta kumpuava hallinta on näin ollen ihmiselle luontaista toimintaa, toisin kuin valtiollinen hallinta, joka haittaa ihmisen luonnollista toimintaa. Koska valta perustuu luonnollisesti muotoutuneisiin auktoriteetti ja alistussuhteisiin, hallintaa voidaan pitää välttämättömänä sen sosiaalisen järjestyksen ylläpitämiseksi, joka takaa yhteisön oikeanlaisen toiminnan. Koska valtasuhteet ovat jo valmiiksi olemassa kansalaisyhteiskunnassa, voidaan poliittisen vallan kysymys asettaa hallinnollisiksi tehtäviksi sen alueella. Kansalaisyhteiskunnan suhde valtioon on monimutkainen. Valtion rooli ja toiminta täytyy määritellä suhteessa jo olemassa olevaan yhteiskuntaan, jonka luonnollinen ja automaattinen toiminta on toisaalta turvattava valtiollisella hallinnalla. Valtio perustaa vallankäyttönsä kansalaisyhteiskunnan luonnollisiin valtasuhteisiin, mutta samalla kansalaisyhteiskunta on omalakinen todellisuus, johon poliittinen valta ei pääse käsiksi. Kansalaisyhteiskunta on siis samanaikaisesti valtion sisällä ja sen ulkopuolella. (Foucault 2008, 303-304; Burchell 1991, 136-141.)

Fergusonin kansalaisyhteiskunta toimii siis samalla tapaa, kuin vapaan talouden luonnollinen mekanismi. Koska ihmisen luonto on sosiaalinen, vapaa sosiaalisten intressien toteuttaminen tekee ihmiset onnellisiksi. Yhteisössä eläminen tekee kaikki onnelliseksi, joten vapaa sosiaalisten intressien toteuttaminen toimii yhteisön parhaaksi ja siten kaikkien parhaaksi. Fergusonin kansalaisyhteiskunta on sosiaaliselle ihmisluonnolle sama, kuin vapaat markkinat *homo æconimicukselle*. Taloudelliset intressit ovat kuitenkin itsekkäitä, kun taas kansalaisyhteiskunnassa ihminen pääsee toteuttamaan epäitsekkäitä sosiaalisia impulssejaan, kuten hyvántahtoisuutta ja sympatiaa, mutta myös vastenmielisyyttä ja vahingoniloa. Sosiaaliset intressit ovat paikkaan sidottuja, toisin kuin taloudelliset intressit. Kauppaa voi käydä kenen tahansa kanssa, mutta sympatiaa ja rakkautta tunnetaan vain omia lähimpiään, ei välttämättä koko ihmislajia kohtaan. Taloudelliset intressit ajavat ihmiset solmimaan suhteita kaikkialle maailmaan. Tästä syystä taloudelliset ja sosiaaliset intressit kilpailevat keskenään. Ihminen ei elä pelkällä taloudella ja Fergusonille ihminen onkin vahvimmillaan juuri yhteisössä, asettaessaan omat intressinsä syrjään perheen tai ystävien vuoksi. Se kuitenkin vaikeuttaa kylmän rationaalisten valintojen tekoa markkinoilla. Taloudellisten intressien tavoittelu taas nakertaa yhteisöllisyyttä ja ekonomiset suhteet uhkaavat kansalaisyhteiskunnan suhteita. (Foucault 2008, 300-303; Burchell 1991, 135.)

Kansalaisyhteiskunta toimii tasapainotilana, jota spontaani järjestäytyminen ja vallanjako yhdessä *homo æconimicuksen* egoististen intressien tavoittelun kanssa pitävät liikkeessä. Fergusonin *kansalaisyhteiskunta toimii historian liikevoimana* ja tätä Foucault pitää sen neljäntenä keskeisenä piirteenä. Ihmisten egoististen intressien tavoittelu pakottaa yhteiskunnan uudistumaan ja ne toimivat täten yhteiskunnallisen kehityksen moottoreina. Tämä on Foucault'n mukaan tyypillinen taloustieteilijän ajatus ja tämänkaltaisten teorioiden kehittäminen 1700- ja 1800-lukujen molemmin puolin mahdollisti historian ja sosiaalisten suhteiden kehityksen selittämisen täysin uudella tavalla. Jos aikaisemmin kehitys oli nähty aina vanha rappiona ja uuden nousuna vanhan tuhkasta, perustuu taloustieteilijöiden ajatus jatkuvaan kehityksen virtaan. Historian kehitys on Fergusonin näkökulmasta sosiaalisen järjestelmän, sosiaalisten suhteiden, uusien taloudellisten rakenteiden ja uusien hallinnan muotojen muodostumisen loputon virta. (Foucault 2008, 305-308.)

Fergusonin kansalaisyhteiskunta on merkittävällä tavalla muuttanut poliittista ajattelua tai oikeastaan se mahdollistaa täysin uudenlaisen poliittisen ajattelun. Vallankäytön oikeutus tulee suoraan yhteisöstä, jossa auktoriteetti suhteet ovat luonnollisia. Vaikka valtio voi näin perustaa valtansa kansalaisyhteiskunnan jo olemassa oleviin valtasuhteisiin toimimalla niiden jatkumona, täytyy valtion varoa hallitsemasta liikaa. Liberaali hallinta joutuu kysymään itseltään, miten valtio voi juridisena rakenteena ja institutionaalisena koneistona suhtautua omalakisesti kansalaisyhteiskuntaan. Näin kansalaisyhteiskunta toimii sekä perusteluna sille, miksi hallita, että liberaalin hallinnan kaipaamana liiallisuuden rajoittajana ja keinona reflektoida. Foucault'n mukaan kansalaisyhteiskunnan ja valtion vastakkainasettelu on liberaalin hallinnanteknologian kaavamainen muoto. (Foucault 2008, 308-319.)

Foucault'n mukaan kansalaisyhteiskunta ei toimi valtion vastavoimana, eikä se myöskään ole alkuperäistä todellisuutta siinä mielessä, kuin Ferguson tarkoittaa. Kansalaisyhteiskunta on kehittynyt modernin valtion syntyhistorian sisällä ja saman hallinnallisen järjen piirissä. Kansalaisyhteiskunnan historiaa ei siis voi mitenkään erottaa valtiojärjen tai hallinnallisen järjen historiasta. Erottelu kansalaisyhteiskunnan ja valtion välillä on poliittisen vallan käyttötarkoituksiin tehty kategorisointi. Kansalaisyhteiskunta ei kuitenkaan ole valtion kyhäämä ideologinen rakennelma. Kansalaisyhteiskunta on olemassa jonain, mitä Foucault kutsuu *transaktionaaliseksi* tai *transitionaaliseksi* todellisuudeksi. Tällä kryptisellä ilmauksella Foucault tarkoittaa sellaista todellisuutta, joka syntyy tiettyjen valtasuhteiden välisestä pelistä. Eli kansalaisyhteiskunta on Foucault'lle samankaltainen ilmiö, kuin esimerkiksi hulluus ja seksuaalisuus. Sitä ei ole aina ollut olemassa, mutta tämän liberaalin hallinnan muodon seurauksena valtasuhteiden rajapinnalle on kehittynyt transaktionaalinen todellisuus: kansalaisyhteiskunta. (Foucault 2010, 336-337; Foucault 2008, 296-297.)

Liberaalin hallinnan rationaliteetin seurauksena siirrytään prosessiin, jota Foucault kutsuu valtion hallinnollistumiseksi. Siirrytään biopolitiikan ja hallinta tapahtuu sellaisten prosessien kautta, jotka ovat muodollisten poliittisten instituutioiden ulkopuolella. Biopolitiikka on väestön hallintaa elävänä organismina, jonka luonnollinen kehityskulku valtion on liberalismien hengessä turvattava. Taloustieteilijöiden käsittelyssä väestöstä tulee eräänlainen johtamisen ja hallinnan teknispoliittinen kohde ja valtion hallinnasta hallintaa sosiaalisten, taloudellista ja biologisten prosessien kautta. Valtion hallinnollistumisella Foucault tarkoittaa prosessia, jossa

keskiaikaisesta oikeusvaltiosta kehittyy ns. virkamiesvaltio. Valtiota ei siis enää edusta ja johda yksi suvereeni taho (esim. kuningas), vaan valtio itsessään on suvereeni ja sitä pyörittävät useat eri asiantuntija ja virkamies tahot. Kurin ja valtion suvereniteetin rooli valtion hallinnassa muuttuu, mutta ne eivät kuitenkaan häviä mihinkään prosessiin aikana. Ne vain muuttavat muotoaan ja niistä muodostuu eräänlainen hallinta-suvereniteetti-kuri kolmiyhteys. Hallinta irtautuu suvereniteetista, eikä enää kiinnity varsinaisen suvereenin (kuninkaan) persoonaan ja toimintaan. Suvereniteetti ottaa juridisen muodon ja demokratisoituu kiinnittymällä poliittis-oikeudellisen subjektin (kansalaisen) oikeuksiin. Kuri muuttuu ruumiillisten rangaistusten tekniikasta yleiseksi mukautuvien ja hyödyllisten subjektien tuotannon sääntelymekanismiksi. Suvereniteetin tilalle tulee lakia totteleva yksilö, joka hoitaa itselleen määrättyt tehtävät ja kunnioittaa poliittista järjestystä. Samalla hallinta muuttuu suvereenin vallasta päättää elämästä ja kuolemasta, biopoliittiseksi elämän hallinnaksi väestön tasolla. (Foucault 2010, 115; 345-346; Foucault 2008, 317; Burchell 1991, 126; Dean 1999, 96-105.)

Valtion hallinnollistumisen myötä, myös yksilön suhde valtioon on muuttunut. Kun valtiollisesta vallasta on tullut hallintaa, joka toteutetaan itseään hallinnoivien hallintoyksiköiden kautta, oletetaan myös yksilöiden hallinnoivan itseään. Valtion ja yksilön välille syntyy riippuvuussuhde, jota harva tulee edes ajatelleeksi ennen kuin yksilön oikeuksien raja valtiossa tulee konkreettisesti vastaan, eli kun valtio asettaa rajat kulutukselle, kela-korvauksille tai luokittelee sairauden niin vakavaksi, ettei sen hoito ole kannattavaa. Valtio järjestelmänä tuottaa riippuvuutta vaatimalla jokaista integroitumaan valtioon. Koko sosiaaliturvajärjestelmä hyötyy yksilöistä vain integroituneina perheisiin, työhön, kotipaikkaan jne. Sosiaaliturvajärjestelmä olettaa yksilöiden omaksuvan tietynlaisen elämäntavan, ja jokainen joka ei tähän elämäntapaan syystä tai toisesta ole valmis sitoutumaan, marginalisoituu järjestelmän toiminnan takia. Jotta integraatiota voidaan kritisoida, mikä Foucault'n mukaan olisi tarpeen, täytyy valtiota analysoida valtasuhteiden näkökulmasta. (Foucault 1988, 161-165.)

Kansalaisyhteiskunta tarjoaa laillisen pohjan liberaalin, itseään rajoittavan ja ”nuukan” hallinnan rationalisoimiselle. Valtion väliintuloja voidaan sekä kritisoida että vaatia yhteisön

luonnollisten itsehallinta ja itse sääntely mekanismien nimissä. Foucault uskoo, että modernin valtion ja sen koneistojen genealogia voidaan tehdä hallinnallisen järjen historian pohjalta. Hallinnallisuuden perustekijät (kansalais)yhteiskunta, talous, väestö ja turvallisuus voidaan yhä tunnistaa sen nykyisissä muunnelmissa. (Foucault 2010, 335; Burchell 1991, 140.)

3. Foucaultlaiset teoreetikot ja kansalaisyhteiskunta

Miten Foucaultlaista näkökulmaa sitten on käytetty kansalaisyhteiskuntaa koskevassa tutkimuksessa? Tässä luvussa käsittelen viittä teoreetikkoa, jotka tekevät työtään Foucaultlaisesta näkökulmasta. Koska Foucaultlainen käsitys kansalaisyhteiskunnasta perustuu hänen klassisen liberalismiin analyysiinsä, on relevanttia kysyä sen soveltamisesta nykypäivän ilmiöihin. Foucault itse oli kuitenkin sitä mieltä, että kansalaisyhteiskunnan saama rooli filosofisessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa on ollut merkittävä nykypäiviin asti, ja käsitys kansalaisyhteiskunnasta on säilynyt pitkälti Fergusonin mallin mukaisena. Tästä syystä tarkastelenkin ensin kolmea sellaista teoreetikkoa, jotka ovat töissään tarkastelleet hallinnan saamia muotoja kehittyneessä liberalismissa ja hallintaa nykyisissä yhteiskunnissa. Vaikka nämä tutkimukset eivät suoranaisesti kohdistu kansalaisyhteiskuntaan, on kansalaisyhteiskunnalla niissä rooli liberaalien hallinnan strategioiden toteuttajana. Lisäksi käsittelen kahta sellaista teoreetikkoa, joiden tutkimuksen kohde on kansalaisyhteiskunta tai siellä toteutettavat hallinnan strategiat.

3.1 Kehittyneen liberalismien teoreetikot

Miten Foucault'n klassisen liberalismien analyysi taipuu uusliberalismin tarkasteluun ja käsitys kansalaisyhteiskunnasta tämän päivän ilmiöihin? Ainakin tässä luvussa tarkastelemani Mitchell Dean ja Nikolas Rose tarkastelevat kriittisellä otteella nykypäivän ilmiöitä kuluttajakansalaisuudesta psykoterapiaan ja globaaliin talouteen Foucault'n hallintaa ja liberalismia koskeviin näkemyksiin nojaten. Ennen Rosea ja Deania koskevia lukuja esittelen lyhyesti Graham Burchellin käsitystä siitä, miten Foucault'n klassisen liberalismien analyysi taipuu tämän päivän tutkimukseen. Burchell-luvun tarkoituksena on eritellä ja selkiyttää siirtymää Foucault'n analyysin ja kehittyneen liberalismien tarkastelevien tekstein välillä ja koota teemoja yhteen.

3.1.1 Graham Burchell ja klassisen liberalismien analyysin soveltaminen uusliberalismiin

Graham Burchell tiivistää mielestäni hyvin Foucault'n näkemyksen liberalismista. Burchellin mukaan Foucault'n analyysi liberalismista tarkastelee sitä hallinnallisen järjen kriittisenä reflektiona. Foucault esittää liberalismien hallinnan käytäntöjen rationalisoimisen periaatteena ja metodina, ja kaiken olevan jatkuvana reflektoisena ja kritisoina. Liberalismin keskeinen toiminta periaate on jatkuvasti varoa hallitsemasta liikaa. Se tarkistaa hallinnan sopivuuden aina suhteessa yhteiskuntaan, joka toimii samanaikaisesti sekä hallinnan olemassaolon ehtona että sen toiminnan rajoittajan. Hallintaa tarvitaan luomaan turvallisuutta ja järjestystä, jotka ovat välttämättömiä yhteiskunnan olemassaolon jatkumiselle ja sen kehitykselle oman sisäisen dynamiikkansa mukaisesti. Yhteiskunnan nimissä voidaan kuitenkin myös kritisoida valtion interventioita eri elämänalueilla, sillä yhteiskunnan jäsenten uskotaan parhaiten osaavan itse hoitaa omat asiansa. Valtion kyky hallita yhteiskuntaa asetetaan tiukan kriittisen tarkkailun kohteeksi tuon saman yhteiskunnan nimissä. Samasta syystä voidaan kuitenkin vaatia hallintaa, sillä hallinnalla varmistetaan yhteiskunnan jäsenten kyky hoitaa omat asiansa. (Burchell 1991, 143.)

Foucault'n klassisen liberalismien analyysia ei kuitenkaan Burchellin mukaansa voida suoraan soveltaa nykyiseen liberalismiin, sillä varhaisen liberalismien hallintakokeilut eivät ole säilyneet muuttumattomina. Tästä huolimatta liberalistinen kysymyksenasettelu elää nykyisessä poliittisessa ajattelussa ja vaikuttaa siihen, miten poliittisen identiteetin ongelmat muotoillaan. Hallinta moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa perustuu lailliseen kehykseen, joka määrittää hallittujen yksilöiden jäsenyyden ja mahdollisen aktiivisuuden ehdot ja muodot yhtenäisessä valtiassa. Tämä ei silti yksinään riitä hallinnan perustaksi. Hallinnan tehokkaan toteuttaminen käytännössä edellyttää myös jonkinlaisen tavan käsittää se, miten nämä erilaisissa sosioekonomisissa asemissa elävät, erilaisiin ryhmiin ja yhteisöihin kuuluvat, elävät ja biologiset yksilöt omine intresseineen, tarpeineen, taipumuksineen ja kykyineen saadaan integroitua yhteiskunnan eri sektoreille. Foucault'n varhaisen liberalismien analyysi osoittaa, että yksilöiden objektivoiminen esim. eläviksi olennoiksi eli väestöksi, yhteiskunnan jäseniksi tai talouden toimijoiksi, tekee heistä hallittavia. Burchellin mukaan se näin ollen se kuvaa myös niitä olosuhteita, joissa modernit identiteetin tai kansalaisuuden politiikan muodot ovat

tulleet mahdollisiksi. Foucault'n analyysi tuo siis näkyviin monia modernin politiikan elementtejä, joista esimerkkinä voidaan mainita jatkuva heiluminen valtion liiallisen asioihin puuttumisen pelon ja kansalaisten turvallisuudesta huolehtimisen vaatimuksien välillä. (Burchell 1991, 143-144.)

Se prosessi, jota Foucault kutsuu valtion hallinnollistumiseksi, on muokannut suhdettamme poliittiseen valtaan. Olemassaolomme hallittuina elävinä yksilöinä määrittää sitä, miten ja miksi turvaudumme valtion valtaan tai kapinoimme sitä vastaan. Foucault on skeptinen sen suhteen, että politiikka voisi koskaan rajoittua pelkästään oikeuksien turvaamisen ja kritisoi utopiaa kansalaisyhteiskunnasta valtiosta itsenäisenä ja sitä vastustavana tahona. Olipa itsenäisen kansalaisyhteiskunnan sääntelyn tai itsehallinnon muoto mikä tahansa, yksilöihin kohdistuva vallankäyttö on aina sen keskeinen elementti ja sen suhde valtioon monimutkainen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että oikeuksiin tai kollektiivisen toiminnan kokeiluihin perustuva politiikka olisi arvotonta. Niidenkin täytyy silti aina kohdata hallintaan liittyviä erityisiä ja ylitsepääsemättömiä ongelmia, kuten kansalaisuuden laillinen määrittäminen. Niissäkin on otettava huomioon sosiaaliset ja poliittiset identiteetinmuodot ja vastattava kysymyksiin siitä, miten muut hallitsevat meitä ja miten me osallistumme muihin kohdistuvaan hallintaan. Tähän sisältyy myös kysymys siitä, millainen suhde meillä on itseemme kansalaisina tai konkreettisina elävinä olentoina eli väestönä. Kun suhteemme hallintaan muuttuu, täytyy myös meidän suhteemme itseemme muuttua. (Burchell 1991, 145-146.)

Burchell liittää Foucault'n hallinnan analyysin hänen *Tarkkailla ja rangaista* -teoksessa tekemäänsä kurin ja yksilöllistämisen mikro-fysiikan. Burchell näkee yksilöllistämistekniikat pitkälti sosiaalisen järjestyksen näkökulmasta. Tietyillä kurinpidollisilla tekniikoilla yksilöt pyritään integroimaan sosiaaliseen järjestykseen ”oikealla” tavalla, omaksumaan oikeat roolit ja aseman yhteiskunnassa. (Burchell 1991, 142.) Tässä luvussa käsittelemäni teoreetikot perustavatkin analyysinsä ja kritiikkinsä juuri tälle ajatukselle. Esimerkiksi Miikka Pyykkönen ja Barbara Cruikshank tarkastelevat kansalaisyhteiskuntaa kansalaissubjektiviteetin muodostumisen alueena. Cruikshank mm. kirjoittaa kansalaisuuden teknologioista, joilla kansalaissubjekteja eli aktiivisia kansalaisia tuotetaan. Burchellin mukaan tässä on kyse sellaisista hallinnan teknologioista, joilla ihmisten käytöstä pyritään ohjailemaan niin, että

tiettyyn sosiaaliseen asemaan asettuminen (tai sen ulkopuolelle sulkeminen) tulee mahdolliseksi. Kansalaisyhteiskunta toimii yksilöllistämisteknologioiden soveltamisen ensisijaisena pohjana. (Burchell 1991, 142.)

3.1.2 Nikolas Rose ja hallinta autonomisten subjektien kautta

Nikolas Rosen hallinnan analyysi tuo Foucault'n liberalistisen hallinnan analyysin tähän päivään ja keskittyy niin sanotun kehittyneen liberalismiin hallinnan analyysiin. Rose on erityisen kiinnostunut yksilöiden hallinnan muodoista, itsehallinnasta, yksilön vastuusta, terapiakeskeisyydestä ja kuluttajakansalaisuudesta. Rose analysoi ”politiikkaa”, joka ulottuu valtion virallisten koneistojen ulkopuolelle, arkipäiväseen elämään. Toisin sanoen siis sitä, miten meitä tänä päivänä hallitaan.

Rosen kehittyneen liberalismiin analyysi lähtee liikkeelle Foucault'n klassisen liberalismiin analyysistä. 1800-luvun liberalismiin tarve rajoittaa poliittista auktoriteettia talouteen, teollisuuteen ja yksilönvapauksiin, tuotti joukon yksilöiden, perheiden, markkinoiden ja väestöjen hallintaan liittyviä ongelmia. Liberalismin toiminta käytännössä perustui yksityisen ja julkisen, markkinoiden ja politiikan sekä valtion ja kansalaisyhteiskunnan jyrkkään kahtiajakoon, mutta myös asiantuntijatietoon. Ekonomit, tilastotieteilijät, lääketiede, psykiatria, insinöörit ja virkamiehet tuottivat sen tarvitsemaa virallista ”totuutta” todellisuuden toiminnasta. Rosen mukaan liberaalien hallinnan strategioiden suhde sosiaali- ja ihmistieteiden tuottamaan tietoon ihmisten käyttäytymisestä on erityinen. Liberaali hallinta perustuu oikeanlaisten subjektien olemassaoloon eli itseään hallitseviin subjekteihin, joita ei tarvitse hallita ulkopuolelta. Näin liberalismiin vaatimukset yksilönvapauksien ja oikeuksien kunnioituksesta toteutuvat. Ihmistieteiden rooli on auttaa tuottamaan yhdessä tiettyjen instituutioiden (koulut, vankilat, mielisairaalat) kanssa itseään hallitsemaan kykeneviä subjekteja. Yksi liberalismiin erityispiirre Rosen mukaan onkin se, että subjektit ovat aktiivisesti mukana omassa hallinnassaan. (Rose 1996/2001, 39, 45-47.)

Liberaalin hallinnan seurauksena asiantuntemuksen ja auktoriteetin välille syntyy luonnollinen suhde. Asiantuntijavallan myötä uutena hallinnan alueena syntyy ”sosiaalinen”. Sosiaalisen

alueella asiantuntijoilla ovat vastuullaan solidaarisuus, turvallisuus, rauha ja vauraus, joista huolehditaan yhteiskunnan hyvinvoinnin nimissä. Koska yhteiskunnalliseen elämään soveltuvat vain kurin sisäistäneet kunnan *kansalaiset*, jotka kantavat vastuun omista teoistaan, modernin demokratian ongelmiin vastataan asiantuntijoiden ohjaamalla sivilisoitumisprosessilla. Yksilöiden oletetaan yhteiskunnan jäsenenä integroituvan sosiaalisiin normeihin. Poliittisesta subjektista tulee kansalainen, jolla on sosiaalisia vastuita, oikeus sosiaaliseen turvallisuuteen ja koulutukseen. Keskeisiä käsitteitä tässä prosessissa ovat toisiinsa kiinteästi liittyvät turvallisuus, vastuu ja vapaus. Itseään hallitseva subjekti on vapaa ja ottaa vastuun omasta turvallisuudestaan. (Rose 1996/2001, 39, 46-50; Rose 1998/1991, 222-223.)

Rosen mukaan liberaalin hallinnan kehittynyt muoto, uusliberalismi tai neoliberalismi syntyy toisen maailmansodan jälkeen, kun hyvinvointivaltiota alkavat eri syistä kritisoida niin oikeisto kuin vasemmistokin. Uusliberalismi onnistuu säilyttämään klassisen liberalismiin epäilevän suhtautumisen liialliseen hallintaan, mutta luottaa silti sokeasti hallinnallisiin ohjelmiin, joilla todellisuutta voidaan säädellä. Tämä onkin uusliberalismin ristiriitaisin piirre. Se pitää itseään valtiollisen hallinnan suurimpana kriitikkona, mutta epäonnistuminen sen omien hallinnan tavoitteiden toteutumisessa ratkaistaan kehittämällä uusia, toimivampia hallintastrategioita. Uusliberaali hallinta on kovan talouspolitiikan lisäksi myös paljon hienovaraisempien strategioiden toteutusta, esim. terveydenhoitopolitiikka monissa valtioissa Australiasta Suomeen, toteuttaa kehittyneen liberalismien mukaisia hallinnan strategioita. (Rose 1996/2001, 50-53.)

Kehittyneessä liberaalissa hallinnassa hallinnan, asiantuntijuuden ja subjektiviteetin suhde muotoutuu uudella tavalla. Sosiaali- ja ihmistieteet menettävät auktoriteettiasemaansa ns. harmaiden tieteiden, kuten laskennan, valvonnan ja arvioinnin tieltä. Harmaiden tieteiden luonne eroaa sosiaalitieteistä siinä, että ovat samanaikaisesti vaatimattomia ja kaikkivoipia. Harmaiden tieteiden auktoriteettiasema perustuu samaan tapaan ”totuuden” tuottamiselle, kuin sosiaalitieteidenkin, mutta niiden tarjoamat ratkaisumallit tuntuvat soveltuvan ongelmaan kuin ongelmaan. Niiden avulla voidaan ratkaista niin lääketieteellisen hoitokeinon soveltuvuus kuin arvioida yliopistoyksikön elinvoimaisuutta. Valvonnallistuminen ja asiantuntijoiden vastuullistaminen ovat uusliberaalin hallinnan erityispiirteitä, joihin liittyviä hallinnan

tekniikoita ovat mm. raportoinnit, auditoinnit ja budjetti-kuri. Niiden avulla yksilöiden toimintaa voidaan hallita ja arvioida tiettyyn normiin vertaamalla. Arviointien kriteereinä toimivat tehokkuus, soveltuvuus ja hyöty, jotka käsitteinä ovat näennäisen selvärajaisia, mutta kuitenkin joustavia. (Rose 1996/2001, 52-54.)

Myös yksilöiden ja asiantuntijoiden välinen suhde muuttuu. Asiantuntijoiden tarjoamat hyvinvointipalvelut markkinoistuvat, ja osa syynä tähän on Rosen mukaan massamedian ja markkinoiden tuottama onnellisuuden ja hyvinvoinnin kuvatulva. Se saa ihmiset vaatimaan hyvinvointia ja onnellisuutta itselleen kuuluvina oikeuksina, haluamaan irti asiantuntijoiden holhouksesta ja päättämään itse omista asioistaan. Ideaalissa muodossaan kansalaisten ja asiantuntijoiden suhde toimisi vapaiden markkinoiden tavoin, vapaana poliittisesta säätelystä, asiakkaan vapaaseen valintaan perustuen. Jokainen voisi ostaa juuri ne asiantuntijapalvelut, joita itse kokee tarvitsevänsä. Samalla markkinamekanismi toimisi myös asiantuntijoiden vastuullistajana, kun vapailla markkinoilla toimiminen pakottaisi ne kehittämään juuri asiakkaiden tarvitsemia palveluja. (Rose 1996/2001, 52-56.)

Uusliberaali hallinta muuttaa poliittisen vallan muotoa tavalla, joka ei enää yksinkertaisesti selity markkinoiden ja politiikan kahtiajaolla. Hallinnan suunta on poliittisten auktoriteettien sanelema, mutta hallinnan toteutukseen on valjastettu monenkirjavien organisaatioiden joukko. Esimerkiksi järjestöjen vastuulle siirtyy ennen julkisensektorin vastuulle kuuluneiden sosiaalipalvelujen tuottamista. Järjestöt ja osin myös yksityisen sektorin toimijat, jotka toteuttavat hallinnan strategioita, toimivat liberaalin ideaalin mukaisesti, hallitun autonomisesti. Kun hallinnan strategioita toteuttavat järjestöt, joilla on tietty autonomia päätöksenteossa ja vastuu omasta toiminnasta, strategioiden agendat eivät enää vaikuta poliittisilta. Vaikka hallinta näennäisesti epäpolitisoituu, sosiaalipalveluja tarjoavien järjestöjen toimintaa säädellään sopimuksilla, rahoituksella, tavoitteilla, indikaattoreilla, tarkkailulla ja arvioinneilla. Uusliberaali hallinta on niin sanotusta ”kaukaa hallitsemista”, joka perustuu toimijoiden säädeltyyn autonomiaan. (Rose 1996/2001, 56-57.)

Myös hallinnan subjektien hallinta perustuu säädeltyyn autonomiaan, tai toisin muotoiltuna vapaudella hallintaan. Kansalaisen rooli muuttuu kuluttajamaiseksi, aktiiviseksi oman elämänsä kehittäjäksi omien henkilökohtaisten valintojen kautta. Rose pitää uusina

kansalaisuuden teknologioina mm. televisiota, mainontaa ja aikakauslehtiä, jotka tarjoavat mielikuvia ”hyvästä elämästä”. Niiden voima on *elämäntapojen* markkinoinnissa. Yksilö sitoutuu tiettyyn elämäntapaan, jota *tuotetaan valinnan ja kulutuksen tekniikoilla*. Markkinat ja mainonta tuottavat toivottuja haluja, ja tekemillään valinnoillaan kuluttaja kertoo kuka hän yhteiskunnassa on. Kansalainen ei enää ole poliittinen subjekti, vaan vapailla markkinoilla henkilökohtaisia valintoja tekevä yksilö. Sosiaaliturva muuttuu yksilön henkilökohtaiseksi vastuuksi suojautua mahdollisilta riskeiltä. Vastuu toisista ja yhteisön hyvinvoinnista muuttuu vastuuksi *toteuttaa itseään* erinäisissä pienemmissä yhteisö-yksiköissä, kuten perheissä, työpaikoilla, kouluissa ja harrastuksissa. Näiden identifikaatioverkostojen kautta yksilöitä on mahdollista hallita. Pohjimmiltaan liberaali hallinta onkin aktiivisten ja vastuullisten yksilöiden tuottamista. Yksilöt integroidaan moraalisiin verkostoihin tekemiensä valintojen pohjalta. Kehittynyt liberaali hallinta luottaa teknologioihin, jotka muokkaavat ja hallinnoivat subjektien kykyjä ja tahtoja. Massamedia tarjoaa epäsuoria mekanismeja, joilla poliittiset, sosiaaliset ja taloudelliset tavoitteet muokataan yksilöiden henkilökohtaisiksi valinnoiksi ja sitoumuksiksi. Elämäntavoista on tullut uusi ihmisten käyttäytymistä ohjaava standardi. (Rose 1996/2001, 56-58; Rose 1989/1991, 225-227.)

Rose on kiinnostunut erilaisten terapioiden räjähdysmäisesti kasvaneesta suosioista ja tarkastelee ilmiötä osana yksilöiden hallintaa vapaudella. Kehittyneen liberaalin hallinnan ratkaisu sosiaalisiin ongelmiin tuntuu olevan yksilö autonomisena toimijana, mikä asettaa myös psykoterapian yksilöllistävien poliittisten teknologioiden genealogiaan. Psykoterapialla on auktoriteettiasema kouluttaa meistä itseämme hallitsevia yksilöitä. Se edustaa niitä vallan käytäntöjen verkostoja, joiden läpi moderni ”minuus” on muokattu sellaiseksi kuin se on. Psykoterapeuttinen ratkaisu subjektiviteetin hallinnan ongelmiin kulkee käsi kädessä hyvinvointivaltion murroksen kanssa. Ne edustavat samaa yksilön vapautumisen ja elämän täyttymyksen löytämisen diskurssia. Terapeutin voi ostaa vapailta markkinoilta, mikä toteuttaa valinnan ja vapauden rationaliteettia. Terapiaan ja omaan kehitykseen sitoutumisen vapaaehtoisuus korostavat yksilön vastuunottoa omasta onnellisuudestaan ja vapaudestaan. Rosen mielestä merkittävintä tässä on se, miten nämä käytännöt korostavat *velvollisuutta olla vapaa*. Psykoterapian analysoiminen tässä kontekstissa on Rosen mielestä tärkeää, sillä moderni *minuus* on syntynyt tässä tiedon ja vallan matriisissa, ja sen ymmärtäminen auttaa meitä ymmärtämään millaisia ihmisiä me olemme. (Rose 1989/1991, 216-217, 256-258.)

Vapauden ja henkilökohtaisen vastuun korostaminen on myös muuttanut käsityksiä syrjäytymisestä. Marginaaliin joutuminen ja ulkopuolisuus ovat ilmiöitä, joista yksilöiden katsotaan voivan voimautua esimerkiksi terapian avulla. Samalla yksilöiden katsotaan väärin valintojensa kautta itse olevan vastuussa omasta epäonnisesta tilastaan. Uusliberaaliin ajatusmaailmaan kuuluu olennaisesti ajatus siitä, että jokainen on oman onnensa seppä tai oman elämänsä yrittäjä. Epäonnisten yksilöiden liiallista auttamista kritisoidaan sillä, etteivät liikaa apua saaneet osaa tai halua enää ottaa itse vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Syntyy niin sanottu riippuvuuden kulttuuri tai opittu avuttomuus. Sen sijaan sosiaaliset ongelmat halutaan ratkaista erilaisilla ohjelmilla, joilla syrjäytyneille pyritään rakentamaan aktiivisen kansalaisen identiteetti. Aktiivinen kansalainen aktiivisessa yhteiskunnassa toimii eettisenä *a priorina*, joka Rosen mukaan on tämän uuden hallintamentaliteetin kaikkein perustavaahtausin, yleisin ja luonteenomaisin piirre. Rose painottaa, ettei hän ole tuomitsemassa kuntoutusprojekteja ym. sillä niillä saadaan paljon myös hyvää aikaiseksi. Rose kritisoi enemmänkin oikeistolaista sosiaalipolitiikkaa ja esittää toiveen vasemmistolle, että keksittäisiin nämä hyödyt säilyttävä, mutta paremman sosiaaliturvan tarjoava vaihtoehto tälle hallinnan muodolle. Ongelmallisinta oikeistolaisten liputtamassa mallissa on se, että markkinalogiikka määrittää sen etikkaa. (Rose 1996/2001, 59-61.)

Rosen analyysissa hallinta, kehittyneessä liberaalissa muodossaan, ei enää pyri hallitsemaan yhteiskunnan kautta, vaan hallitsematta yhteiskuntaa. Yhteiskunnan sijasta se pyrkii hallitsemaan autonomisten toimijoiden, kansalaisten, kuluttajien, vanhempien, työntekijöiden ja sijoittajien *valintoja*. Hallinta tapahtuu yksilöiden tiettyihin yhteisöihin identifioitumisen ja sitoutumisen kautta. Ne syrjäytyvät, jotka omasta tahdostaan tai muusta syystä eivät identifioitu mihinkään hyväksytyyn elämäntapaan tai yhteisöön. Liberaalin hallinnan tuottama ”vapaus” ei ole yksinkertainen juttu. Subjekti ei liberaalissa hallinnassa vapaudu poliittisen ikeen alta yhteisöllisyyden auvoon, mutta sen ylistämässä vapaudessa ei myöskään ole kyse vain ideologisesta tai retorisesta jiposta. ”Vapaus” ei ole subjektin luonnollinen ominaisuus, joka voidaan liberaalein keinoin vapauttaa käyttöön. Poliittisen hallinnan ja yksionvapauden välinen vastakkainasettelu on olennainen osa uusliberaalia hallinnan rationaliteettia ja hallittu vapaus sen strategioilla ja tekniikoilla tuotettu asia. ”Vapautta” olisikin Rosen mukaan syytä analysoida kriittisesti. (Rose 1996/2001, 61-62.)

3.1.3 Mitchell Dean ja autoritäärinen liberalismi

Mitchell Dean on australialainen sosiologi, joka on mm. tutkinut Foucault'n hallintamentaliteetin käsitettä ja tapoja käyttää sitä. Haluan tässä luvussa aluksi käsitellä hieman sitä, miten Dean hallinnan ymmärtää ja miten hän itse käyttää sitä omassa työssään. Myös Dean analysoi uusliberalismia tai kehittynyttä liberalismia Foucaultlaisesta hallinnallisesta näkökulmasta, mutta korostaa erityisesti hallinnan suvereenien piirteiden säilymistä sen liberaaleissa muodoissa. Dean tuleeekin siihen lopputulokseen, että uusliberalismin sijaa tulisi paremminkin puhua autoritäärisestä liberalismista.

Hallinnan käsite on Deanin mukaan hankala, sillä ei voida varsinaisesti olettaa, että olisi olemassa jokin yksi oikea hallintamentaliteetin paradigma tai yksi oikea tapa käyttää sitä. Hallinnan analyysi on Deanille ongelmalähtöinen lähestymistapa, jossa hallintamentaliteettia käytetään teoreettisena työkaluna. Huomio suunnataan hallinnan käytäntöihin eli siihen millä keinoilla hallinta toteutetaan ja mihin tietoon se perustaa toimintansa. Miksi tietyt tahot muodostuvat auktoriteeteiksi, miten eri toimijat muodostavat valtasuhteita ja miten erilaiset alueet muodostuvat hallittaviksi ja hallinnoitaviksi. Mitä tapahtuu kun hallitsemme tai tulemme hallituiksi. Hallinnan analyysi tarkastelee erilaisia käytäntöjen järjestelmiä eli vakiintuneita toiminnan muotoja, organisoituneita ja institutionalisoituneita käytäntöjä, kuten rikosoikeusjärjestelmää, terveydenhoitojärjestelmää ja sosiaaliturvajärjestelmää. Tarkoituksena on ymmärtää, miten ne institutionalisoituivat, mihin niiden valta perustuu ja millaiselle ajattelulle ne perustuvat. Hallinnan analytiikan tarkoituksena on kyseenalaistaa itsestään selvänä pitämämme tavat tehdä asioita, ajatella ja asettaa kysymyksiä. (Dean 1999, 3-6, 21-23, 28.)

Deanin mukaan Foucault'n hallinnan käsite on eräänlainen vallan alalaji, jossa valta ei identifioitu suoraan alistavaan vallankäyttöön (*domination*). Hallinta asettuu vapaaehtoisuuden ja pakon väliin, sillä se toimii hallittavien vapauden kautta. Foucault käyttää hallinnan käsitettä pyrkiessään syrjäyttämään käsitystä vallasta totaalisisena kieltona ja alistamisena, ja tekee sen avulla ymmärrettäväksi vapauden kautta tapahtuvan hallinnan

käytäntöjä ja rationaliteetteja. Hallinnan tutkimusta voidaan kantilaisessa mielessä pitää poliittisen järjen kritiikkiä. (Dean 1999, 46-47.) Modernien liberaali-demokraattisten valtioiden hallinta, jota usein analysoidaan Foucault'n vapaudella hallinnan näkökulmasta, sisältää kuitenkin myös hyvin autoritäärisiä piirteitä. Vaikka liberaali hallinta toimii vapauden kautta ja se perustuu yksilöiden vapauksia turvaaviin toimenpiteisiin, niin se myös määrittelee hyvin tarkkarajaisesti yksilönvapauden sisällön ja käyttää sitä erilaisten päämäärien saavuttamiseksi. Vaikka Foucaultlainen analyysi siis keskittyy ns. vapauden genealogiaan eli sen analysoimiseen, miten yksilöitä hallitaan ja vaaditaan hallitsemaan itseään tietynlaisina vapaina henkilöinä, ei liberaalin hallinnan pakottavia ja sitovia ulottuvuuksia saa jättää huomiotta. Deanin haluaakin tarkastella sitä, miten Foucaultlainen lähestymistapa hallinnallisuuteen pystyy ottamaan huomioon vallankäytön autoritääriset mentaliteetit ja käytännöt liberaaleissa demokratioissa. (Dean 2002, 38.)

Yksi erittäin tärkeä tekijä liberaalin hallinnan autoritääristen ulottuvuuksien taustalla on liberalismiin tapa *ymmärtää* hallinta. Liberalismille hallinta on pahasta, jos se on peräisin valtiosta. Valtiollisen hallinnan sijaan hallinta pitäisi toteuttaa sellaisten sääntelymekanismien kautta, jotka ovat *virallisen poliittisen vallan ulkopuolella*. Niinpä liberalismi turvautuu hallintaan, joka perustuu kansalaisyhteiskunnasta peräisin oleville tekniikoille ja toimijoille. Liberaali 'liiallisen hallinnan' -kammo ei siis johdukaan siitä, että hallitaan liikaa, vaan siitä, että *valtio* on se joka hallitsee. Liiallisen hallinnan kritiikki kohdistettiin ensimmäisenä nimenomaan valtionjärkeen ja valtiollisen ”poliisin” toimintaan. Deanin argumentti on, että liberalismi tarvitsee toimiakseen niin sanotun ”liberalistisen poliisin”, jonka hallinta lähtee liikkeelle kansalaisyhteiskunnasta. Kansalaisyhteiskuntaan voidaan tästä näkökulmasta katsoa kuuluvaksi mikä tahansa virallisen poliittisen vallan ulkopuolella oleva ja omien sisäisten hallintamekanismiensa kautta parhaiten toimiva asia, esim. yhteiskunta, kansallinen ja kansainvälinen talous, väestö, yhteisöt, kulttuurinen, biologinen, henkilökohtainen ja psykologinen olemassaolo tai jonkinlainen yhdistelmä edellä mainituista asioista. (Dean 2002, 39-45.)

”Liberalistinen poliisi” toimii Deanin mukaan kansalaisyhteiskunnan ja virallisen poliittisen vallan yhteen kietoutumisten kautta. Viralliset poliittiset tahot solmivat sopimuksia ja

muodostavan kumppanuuksia kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa, markkinoiden mekanismeja aletaan käyttää julkisen sektorin organisaatioissa ja kansalaisyhteiskunnan oikeita tai kuvitteellisia arvoja aletaan toteuttaa hallinnollisissa ohjelmissa. Kansalaisyhteiskunnan prosesseista, sääntelymekanismeista, arvoista ja odotuksista tuotetaan tietoa, jonka perusteella tuotetaan normeja siitä, millaiseen vapauteen ja autonomiaan yhteisöjen ja yksilöiden tulisi kyetä, jotta yhteiskunta toimisi ihanteellisella tavalla. Oikeanlaisten vapaiden ja autonomisten toimijoiden tuottaminen voidaan määrittellä hallinnan toimintaohjelmien päämääräksi ja niiden saavuttamiseksi on täysin perusteltua turvautua myös pakkokeinoihin, esimerkiksi pakottamalla voimauttaviin toimenpiteisiin. (Dean 2002, 39-45.)

Kansalaisyhteiskunnan ja virallisen poliittisen alueen yhteen kietoutumista tapahtuu Deanin mukaan monella tasolla. Esimerkiksi markkinoiden prosessit ohjaavat yksilöiden käytöstä monellakin tavalla. Työntekijältä oletetaan tiettyjä ominaisuuksia, jotka takaavat tuottavuuden. Näin markkinoiden arvot määrittelevät hyvän kansalaisuuden normin. Tämä esimerkki on peräisin Adam Smithiltä, eli jo niin sanotun klassisen liberalismiin ajatteluun kuului kansalaisyhteiskunnan (markkinoiden) ja virallisen poliittisen alueen yhteen kietoutuminen. Se toimi lähtölaukauksena hyvinvointiyhteiskunnalle ja sosiaalipolitiikalle, vaikka liberalistinen liiallisen hallinnan kritiikki usein kohdistuukin nimenomaan hyvinvointivaltioon ja sen liialliseen holhoavuuteen. Foucaultlaisesta näkökulmasta tarkasteltuna koko ”sosiaalisen” alue, sosiaalisten ongelmien käsite ja sosiaaliturva, ovat syntyneet liberaalin hallinnan tarpeisiin. Nykyaikaisissa liberaaleissa demokratioissa hallinta tapahtuu pitkälti näiden samojen mekanismien avulla. Kansalaisyhteiskunnan normien ja arvojen perusteella ohjallaan poliittista toimintaa ja poliittinen ulottaa lonkeronsa kansalaisyhteiskunnan alueelle, missä esim. sosiaalipalvelujen tuottamisesta tehdään sopimuksia ja kumppanuuksia, joissa järjestö joutuu toimimaan politiikan ehdoilla olematta kuitenkaan julkisensektorin toimija. (Dean 2002, 51-52; Dean 1999, 54.)

Esimerkkinä voidaan käyttää mm. hyvinvointireformia Yhdysvalloissa ajanutta Lawrence Meadia. Mead on Deanin mukaan mm. sanonut, että vaikka vapaudella on erityinen arvo Amerikkalaisessa politiikassa, niin vapaa yhteiskunta toimii vain, kun järjestyksen ylläpitämisen ehdot täyttyvät. Sosiaalisia ongelmia täytyy siis tunnistaa ja niihin täytyy

puuttua. Poliittisen ja sosiaalisen järjestyksen vaatimus liittyy olennaisesti liberaaliin valtion hallintaan ja sen ylläpito tapahtuu myös autoritäärisin keinoin. Mead siis peräänkuuluttaa eräänlaista ”liberaalia poliisia”, joka perustuu kansalaisyhteiskunnasta löytyville arvoilla ja odotuksille siitä, miten toisten toimintaan voi puuttua. Meadin esittämät ”yleiset kansalaisuuden velvollisuudet”, kuten lain ja henkilökohtaisten oikeuksien kunnioittaminen ja vastuun ottaminen omasta elämästä, ovat sellaisia, joiden ajatellaan luonnostaan toteutuvan kansalaisyhteiskunnassa. Niitä voidaan näin käyttää hallinnollisten interventioiden perusteena. (Dean 2002, 38-39, 43-44.)

Foucault (1982) kirjoittaa tekevänsä subjektiksi tulemisen ja tekemisen historiaa. Deanin mukaan Foucault'n esiin nostamat identiteettiä ja subjektiviteettia koskevat kysymykset ovat hyödyllisiä myös uusliberalistista identiteettipolitiikkaa tarkasteltaessa. Koska liberaali hallinta perustuu itseään hallitseville yksilöille, on subjektiksi tulemisen projektista tullut valtavan tärkeä. Yksilön tekemät vallinnat, elämäntapa, vastuu omasta terveydestä, onnellisuudesta, seksuaalisuudesta, toimeentulosta jne. saavat suuren rooli myös poliittisessa päätöksenteossa. Yksilölle on näennäisesti tarjolla valinnan vapaus ja tietyn elämäntavan mukanaan tuoma turvallisuus, mutta joukko erilaisia auktoriteetti tahoja kertomassa, miten ne valinnat tulisi tehdä. Minuudesta, subjektiviteetista ja persoonasta on tullut poliittisen vallan ja auktoriteetin kysymyksiä. Koska liberaali hallinta hakee perusteensa virallisen poliittisen vallan ulkopuolelta, tekevät identiteetinrakennustyötä usein kolmannen sektorin tahot. Niin sanotuilla quango:illa (*quasi-autonomous non-govenmantal organisations*) on tärkeä rooli voimauttamiseen ja osallistamiseen tähtäävissä projekteissa. Niissä tapahtuu niin sanottua käytännön hallintatyötä. (Dean 1996/2001, 211-212, 223.)

Politiikan ja identiteetin suhdetta tarkasteltaessa tulisi kiinnittää huomio niihin tilanteisiin, joissa henkilökohtaisen toiminnan sääntely liittyy poliittisen toiminnan säätelyyn. Esimerkkinä tästä henkilökohtaisen elämän ja identiteetin kysymysten lomittumisesta poliittiseen päätöksentekoon Dean käyttää useissa OECD maissa käytettyä aktiivisuuteen perustuvaa työttömyyspolitiikkaa. *Työttömät* määritellään uudelleen *työnhakijoiksi*, joilta ei vain oleteta aktiivisuutta työhaussa tai uudelleen kouluttautumista. *Työnhakijan* on lisäksi oltava aktiivinen kansalainen, joka ylläpitää itsetuntoaan, sosiaalisia verkostojaan ja

kansalaistaitojaan, on oltava innokas ja motivoitunut. Työttömien hallinnan kysymys muuttuu näin hallinnollisesta ongelmasta eettiseksi itsehallinnan kysymykseksi. Identiteetinrakennusprojektien lisäksi samaan hallinnan teknikkojen ja taktiikkojen arsenaaliin kuuluu mm. niin sanottu uusi sopimuksellisuus, jolla viitataan esim. työntekijä, työnhakijoiden järjestöjen tai asiantuntijoiden vastuullistamiseen omasta toiminnastaan sopimuksilla työnantajan, valtion tai jonkin muun valvovan tahon kanssa. Lisäksi mukaan voidaan laskea kilpailuttaminen, laskennallisten tekniikoiden laajamittainen käyttöönotto, auditoinnit, budjettikuri jne. Dean epäröi kutsua tätä kokonaisuutta uusliberalismiksi tai neoliberalismiksi, sillä poliittisista interventioista ei todellakaan ole luovuttu. Hallinta on enenevässä määrin tullut riippuvaiseksi ”suhteellisen autonomisista” toimijoista, joiden tuottamiseksi käytetään poliittisia interventioita. Vapauden ja yhteiskunnan normi määritellään omalakisesti toimivan kansalaisyhteiskunnan ihanteiden pohjalle, ja autoritäärisiin toimenpiteisiin turvautuminen voidaan perustella tämän normin saavuttamiseksi. Näin liberaali käsitys hallinnasta tuottaa tarpeen turvautua autoritäärisiin toimenpiteisiin. (Dean 1996/2001, 220-223; Dean 2002, 46; ks. myös Dean 1999, 160-161 ja Dean 1995.)

Dean on analysoinut moderniin liberaaliin hallintaan siirtymistä myös hallinnan hallinnollistumisen kautta. Deanin mukaan valtion hallinnollistumisen prosessista on siirrytty hallinnan hallinnollistumiseen. Tällä Dean tarkoittaa refleksiivistä hallintaa, joka pyrkii myös hallitsemaan itseään. Uusliberalistinen hallinnan rationaliteetti on kääntänyt hallinnan itseensä. Koska aina voidaan epäillä, että hallitaan liikaa, mutta hallinnasta ei kuitenkaan päästä eroon, on sitäkin pyrittävä hallitsemaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että poliittisten käytäntöjen päämääristä on tullut niiden keinoja. Markkinoiden logiikkaa ja vapaan valinnan ideologiaan pyritään ulottamaan myös hallinnan omiin instituutioihin luomalla esimerkiksi keinotekoisia markkinoita julkisensektorin palveluihin. Hallinnan hallinnollistumisen myötä myös käsitys yhteiskunnasta on muuttunut ja yhteiskunnan rooli on muuttunut. Yhteiskunnan ei enää katsota olevan yksilölle mitään velkaa. Vapaiden ja autonomisten subjektien hallinta on syrjäyttänyt yhteiskunnan kokonaisuuden hallinnan. Vapaa ja autonominen subjekti ei kuitenkaan ole irrallaan yhteiskunnasta, vaan on paikannettavissa ja hallittavissa yhteisöissä, perheissä, työ- ja vapaa-ajan kuvioissa, joissa sen toimintaa tarkkaillaan ja suoritusta

arvioidaan. Deanista ajatus hallinnasta ilman yhteiskuntaa kuulostaakin utooppiselta. (Dean 1999, 149-153, 164-165.)

Kaiken kaikkiaan hallinnan hallinnollistuminen johtaa yhteiskunnan sirpaloitumiseen pieniin toimijayhteisöihin. Dean kutsuu tätä ilmiötä nykyaikaiseksi pluralismiksi. Samaa ilmiötä Nikolas Rose on sanonut yhteisön politiikaksi. Yhtenäisen hyvinvointiyhteiskunnan tilalle halutaan malli, jossa riskiryhmät voimautuvat, kokoavat rivinsä ja ottavat oman yhteisönsä hallintaan. Deanin mukaan kolmannen sektorin rooli riskiryhmien aktivoinnissa on keskeinen, sillä siellä on valmista asiantuntijuutta riskiryhmien kanssa toimimisesta. Kolmas sektori tarjoaa ne hallinnan teknologiat, joilla riskiryhmistä saadaan aktiivisia, poliittiseen toimintaan osallistuvia kansalaisia. Deanin mukaan meidät on saatu ajattelemaan itsemme autonomisina ja vastuullisina yksilöinä, jotka osallistuvat erilaisten yhteisöjen toiminnan kautta koko yhteiskunnan pyörittämiseen. Aktiiviset kansalaiset ja yhteisöt ovat kuitenkin keinotekoisia poliittisia konstruktioita, joiden kautta meitä hallitaan. Erilaiset toimijuuden ja aktiivisuuden keskukset ovat keino ratkaista sosiaalisen hallinnan ja turvallisuuden ongelma. Ne asetetaan hienovaraisen ja epäsuoran valvonnan alaisiksi, jotta niiden aktiviteetit, identiteetit ja auktoriteettisuhteet voidaan vakauttaa ja normalisoida. Niiden tarkoituksena on vakiinnuttaa tietyn auktoriteetin jatkuvuus. Valtio on ottanut koordinoivat, ennalta ehkäisevän ja sovittelevan roolin. Hallinnasta on tullut voimauttavaa, monimuotoista, mahdollistavaa ja hajanaista, mutta samalla kurinalaisempaa, ankarampaa ja rankaisevampaa. (Dean 1999, 170-174.)

Autonomisen subjektin ihanne sitoo Deanin mukaan kehittyneen liberalistisen hallinnan myös moderneihin riski-teknologioihin. Nykyisiin liberaalin hallinnan muotoihin kuuluu niin yksilöiden, perheiden, kotitalouksien kuin yhteisöjenkin vastuullistaminen omien riskiensä hallinnasta. Vapautta harjoitetaan tekemällä erilaisia elämänvalintoja ja aktiivisen kansalaisen täytyy taukoamatta olla valppaana erilaisten riskien varalta. Jokainen on vastuussa omista riskeistään, fyysisen tai psyykkisen terveytensä horjumisesta, työttömyydestään, köyhyydestään, huonosta opiskelumenestymisestään, rikoksen uhriksi joutumisestaan jne. Liberalismin autoritäärinen ulottuvuus liittyy kiinteästi subjektien kategorioimiseen niihin, jotka hallitsevat itsensä ja niihin, jotka eivät tähän syystä tai toisesta kykene. Esimerkiksi

sosiaaliturvan hakijoihin voidaan liittää riskiluokituksia riippuen siitä, kuinka hyvin hakijan arvioidaan itse kykenevän parantamaan omaa elämäntilannettaan. Poliittinen aktiivisuus, vastuullinen taloudenhoito jne. ovat indikaattoreita siitä, että avun tarve on väliaikaista. Mitä korkeampi sosiaaliturvariippuvuuden riskin katsotaan olevan, sitä tiukemmin ehdoin ja tarkemman valvonnan alaisena sosiaalietuuksia voidaan myöntää. Deanin mukaan tämän kaltainen uuspaternalismi on tyypillistä kaikille liberalismiin muodoille. (Dean 2002, 46-49; Dean 1999, 166-167.)

Vaikka moderneissa liberaaleissa demokratioissa hallinta perustuu pitkälti jo klassisen liberalismiin teoreetikkojen keksimille mekanismeille, tapahtuu modernissa liberalismissa kansalaisyhteiskunnan ja virallisten poliittisten tahojen yhteen kietoutumista globaalilla tasolla, mikä tuo kuvioon täysin uudenlaisia ulottuvuuksia. Dean tarkastelee globalisaatiota käsitteellisenä apparaattina, joka muokkaa ajatteluamme, käsityksiämme ja tapoja problematisoida kansallisvaltiota, niiden instituutioita ja väestöjä. Esimerkiksi globaali talous toimii kilpailuasetelmana, jossa valtiot ja alueet jaetaan voittajiin ja häviäjiin. Käsitys, jossa kansalliset talouden hyötyvät kansainvälisten markkinoiden vapaasta kaupankäynnistä väistyy. Valtioiden vastuulla ei enää ole vain hyvä kansallisentaloudenpito, vaan oman kilpailuaseman varmistaminen kansainvälisillä markkinoilla. Hyvällä taloudenpidolla ei enää turvata sosiaaliturvaa, maanpuolustusta tai koulutusta, vaan taloudellinen tehokkuus. Hyvinvointiyhteiskunnan, maahanmuuton tai korkeakoulutuksen tarpeellisuutta voidaan nyt arvioida sen perusteella, ovatko ne valtiolle taloudellisesti kannattavia. Valtioita siis johdetaan kuin yrityksiä. Kansallisen hallinnon päätavoitteeksi tulee sellaisen yksilöiden ja instituutioiden toiminnan tuottaminen, jonka katsotaan tukevan valtion taloudellista suorituskykyä, mikä toteutetaan ulottamalla markkinajärjestelmän käytännöt suurin piirtein kaikille elämänalueille. Tämän kaltaisella käsityksellä globaalin talouden toiminnasta on useissa liberaaleissa demokratioissa perusteltu mm. ammattiliittojen neuvotteluasemien heikentämistä tai niiden kieltämistä, sekä kyseenalaistettu hyvinvointivaltion ylläpidon mielekkyyttä ja monin muinkin tavoin pyritty luomaan työmarkkinat, jotka muistuttavat pikemminkin ei niin liberaalien ja demokraattisten valtioiden työmarkkinoita. (Dean 2002, 53-54.)

Liberaaliin käsitykseen globaalin talouden muutoksista sisältyy siis paradoksi. Kansallinen suvereniteetti näyttää murentuneen kansainvälisen talouden paineiden alla, mutta samalla oman kilpailuaseman säilyttäminen samaisilla kansainvälisillä markkinoilla näyttää vaativan kansallisen talouden kokonaisvaltaista uudistamista ja lähestulkoon kaiken kontrolloimista. Dean onkin vahvasti sitä mieltä, ettei sosiaalisen hallinnan, yhteiskunnan tai suvereenin valtion aika ole lähellekään ohi. Globalisaatio, globaalit markkinat, globaali kansalaisyhteiskunta tai yksilökeskeisyys, eivät ole aiheuttaneet yhteiskunnan kuolemaa. Itseään hallitseva, radikaalisti vapaa yksilö ja hallinnan muuttuminen verkostomaiseen, kaikenkattavaan ja vapaaehtoiseen muotoon, hallinta eettisen kulttuurin kautta ja identiteetin sirpaloituminen eivät ole pyyhkineet pois sosiaalisen hallinnan tarvetta. ”Liberaali poliisi” on aivan yhtä ”poliisi”, kuin kritisoimansa ”valtiollinen poliisi”, joka sekaantui autoritäärisellä otteella kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Liberaali vaihtoehto hallinnalle eli hallinta vapaiden yksilöiden kautta vaatii puuttumaan autoritäärisin ottein itseään hallitsemaan kykenemättömien elämiin ja liberaalin hallinnan edellyttämä ”vapaus” perustuu autonomisen subjektin normiin. Koko vapauden käsite on muuttuu uusliberalistien käsittelyssä. Vapaus ei näytä uusliberalisteille olevan yksilön luonnollinen ominaisuus, vaan artefakti. Dean viittaa esimerkkinä Hayekiin, jolle vapaus on saavutettu sivilisoitumisen ja kurin tuloksena. Hayekille järki ei ole sivilisoitumisen syy, vaan sen seurausta. Ihminen tarvitsee opittuja käytössääntöjä (sivistystä) tullakseen älykkääksi, ja alistumalla niihin hänestä tulee vapaa. Liberaali hallinta vaatii valtion suvereniteetin kaventamista sen hallinnan ulottumattomissa olevan globaalin kansalaisyhteiskunnan nimissä, mutta suvereniteetin kaventaminen vaatii suvereenia valtiota käyttämään hyvinkin suoria pakkokeinoja tiettyihin kansanosiin. Dean haluaa kyseenalaistaa liberaalin ajattelun itsestäänselvyydet ja tämän kaltaisen analyysin avulla avata keskustelua vaihtoehtoisille ajatusmalleille. (Dean 2007, 197; Dean 2002, 55-58; Dean 1999, 155-156.)

Kaiken kaikkiaan tässä onkin Deanin mukaan kyse nimenomaan kulttuurillisesta uudistuksesta, sillä sen kohteena ovat toiminnan säännöt ja arvot. Tarkoituksena on sovittaa markkinoiden arvot ja normit myös hallinnan instituutioihin ja välineisiin. Koska yhteiskunnasta ei sen mukaan voida saada rationaalista tietoa, jolla sen toimintaa voitaisiin ohjata, täytyy muutoksen tapahtua kulttuuristen arvojen, sääntöjen ja normien pohjalta.

Tavoitellut arvot ja normit ovat tiivistyneet ennen kaikkea yrittäjän ja kuluttajan kulttuurisiin hahmoihin. Autonominen subjekti, oman elämänsä yrittäjä, on kuitenkin liberalismissa hyvin ambivalentti käsite, koska subjektin vapaus on alistussuhteen ehto. Hayekilaisessa mielessä subjektin on alistuttava hallinnalle (omaksuttava hyväksyttävät käyttäytymismuodot) tullakseen subjektiksi. (Dean 1999, 162-165.)

Foucault on mm. *Seksuaalisuuden historian* ensimmäisessä osassa kirjoittanut normalisointikäytännöistä, joissa normaali määritellään niin sanottujen toiseuksiensa kautta. Normi piiryy määrittelemällä ja diagnosoimalla poikkeavat ja patologiset. Dean pitää esimerkiksi sosiaaliturvan riskiryhmien määrittelyä Foucaultlaisessa mielessä normalisoivana käytäntönä, jossa autonomisen subjektin normi määritellään ”toiseuksiensa” kautta. Normiin nojautuen voidaan perustella eri tavoin itseään hallitsemaan kykenemättömien (huumeriippuvaiset, alkoholistit, mielisairaat, yksinhuoltajaäidit jne.) tai siitä kieltäytyvien (esim. terroristit ja alkuperäiskansat) hallinta, myös pakkokeinoin ja väkivalloin. (Dean 2002, 46-49.) Liberaalin hallinnan pimeäpuoli, josta Foucault on myös kirjoittanut mm. *Seksuaalisuuden historian* ensimmäisessä osassa, liittyy nimenomaan normalisoiviin ja ihmisiä luokitteleviin käytäntöihin. Sosiaaliset interventiot ja biopolitiikka ovat normaali osa liberaalia hallinnan rationaliteettia, mutta kurjaliston moraalisen rappion diagnosoimisesta on pahimmillaan siirrytty rodun moraaliseen rappioon, eugeniikkaan ja kansanmurhiin. Yhteiskunnan on toimiakseen suljettava ulkopuolelleen joukko ei-toivottuja osia itsestään. Sopeutumattomat ja vaaralliset täytyy eristää ja sulkea pois, pakottaa ja hävittää. (Dean 1999, 133-136, 146.)

Liberalismin suhde valtiolliseen hallintaan ja valtion suvereniteettiin on Deanin mukaan muuttunut USA:n syyskuun yhdenentoista päivän terrori-iskujen ja niiden jälkeisten tapahtumien myötä. Autoritääristen keinojen käytön tarve ei enää ole ollut liberaalien demokratioiden ”likainen salaisuus” ja suvereenista kansallisvaltioista on taas tullut sivilisoituneen maailmanjärjestyksen takuu. Tähän muutokseen on Foucaultlaisen hallintamentaliteetin analyysin ollut vaikea sopeutua. Foucault'n hallintaa käsittelevät luennot (1977-1979) näyttivät ennakoivan neoliberaalia hallinnan muotoa ja tarjosivat välineen hallinnan analysoimiseen moderneissa liberaaleissa demokratioissa. Deanin mukaan

Foucault'n työ täytyy kuitenkin asettaa oman aikansa intellektuaaliseen ilmastoon, joka eroaa tästä päivästä. Tämän päivän valtasuhteidenkentän analysoinnissa painopisteen tulisi hänen mukaansa olla biopolitiikassa ja suvereniteetissa. Vapauden tuottaminen ja hallinta toisen toimintaan vaikuttavalla toiminnalla on osa modernia hallintaa, mutta yhtälailla siihen kuuluvat myös fyysinen vallankäyttö, pakko ja väkivalta. (Dean 2007, 198-200.)

Deanin analyysin lopputulos on se, että liberaalin hallinnan autoritäärinen puoli on olennainen osa liberalismia. Tämänkaltaista liberaalia hallintaa olisikin osuvampaa nimittää autoritääriseksi liberalismiksi, kuin uusliberalismiksi tai kehittyneeksi liberalismiksi. Hallintamentaliteetin tutkiminen on hänen mukaansa edelleen arvokas keino analysoida maailman menoa, mutta *yhteiskunta*, hallintaa käytännössä tekevänä elimenä, pitäisi tuoda analyysiin takaisin ja tarkastella sen suhdetta väkivaltaan ja valtiolliseen suvereniteetin. Suvereniteetti ja hallinta (*conduct of conduct*) kulkevat käsi kädessä. Se, miten monella tavalla valtaa käytetään nykyisissä yhteiskunnissa, tulee ymmärrettäväksi vain, jos tarkastellaan suvereniteetin suhdetta kuriin, hallintaan, biovaltaan ja muihin vallan käytäntöihin ja niiden kokonaisuuksiin, jotka vuorovaikuttavat toisiinsa mitä monimutkaisimmilla tavoilla. Suvereniteetti pitäisi siis tuoda nykypäivään ja ymmärtää, että se toimii yhdistyneenä muihin vallanmuotoihin, rationaliteetteihin ja hallitsemisteknologioihin. (Dean 2007, 200-201.)

Deanin argumentti siis on, että liberalismi ei tarkoita valtion vetäytymistä globaalin talouden ja kansalaisyhteiskunnan tieltä. Nykyaikainen liberalismi tarjoaa kokonaisvaltaisen tavan hallita yhteiskuntaa ja hallinta tapahtuu erilaisten hallintoelinten kautta yhdessä kansalaisyhteiskunnan (valtakunnallisen tai kansainvälisen) kanssa. Yhteiskunnan hallinta tässä modernissa liberaalissa muodossaan perustuu elämäntavoille, kaupallisille imperatiiveille ja kilpailulle, vapauden ja henkilökohtaisen vastuun käsitteille. Se arvioi ja ratkaisee kaikenlaisia ongelmia ympäristöstä maahanmuuttoon niiden aiheuttamien turvallisuusriskein pohjalta. Se hallitsee alistamalla henkilökohtaiset vallinnat erilaisille asiantuntijuuksille, hallinnollisille prosesseille, lainsäädännölle ja elämäntapanormeille. Yhteiskuntaa hallitaan edelleen niin valtion tasolla, kuin kansalainvälisten toimijoiden projekteissakin. (Dean 2007, 201-203.)

3.2 Kansalaisyhteiskunnan teoreetikot

Kansalaisyhteiskuntaa ja siihen sisältyviä kansalaiseksi tulemisen ja tekemisen mekanismeja tarkastelevat Barbara Cruikshank ja Miikka Pyykkönen, kumpikin hieman erilaisella otteella. Molempien tekstit toimivat mielestäni hyvinä esimerkkeinä siitä, miten Foucaultlaista näkökulmaa voidaan käyttää uusliberaaleihin hallinnan strategioihin sisältyvän subjektien tuottamisen analysoimisessa kansalaisyhteiskunnan kontekstissa.

3.2.1 Barbara Cruikshank ja kansalaisuuden teknologiat

Barbara Cruikshankin Foucaultlainen analyysi painottuu kansalaisuuden tutkimiseen. Kansalaiseksi tullaan Cruikshankin mukaan tiettyjen vallan strategioiden ja teknologioiden seurauksena. Kansalaisuuden historiaa on näin mahdollista tutkia samaan tapaan, kuin Foucault on tutkinut seksuaalisuuden historiaa. Cruikshank siis tutkii sitä, miten kansalaisiksi tullaan ja kansalaisuutta tuotetaan niin kutsutuissa kansalaisuuden teknologioissa. Erityinen paino hänen tutkimuksissaan on voimauttamisella ja erilaisilla voimauttamisohjelmilla. Cruikshank on kiinnostunut myös mm. sosiaaliturvan ja köyhyyden vastaisen sodan analysoimisesta kansalaisuuden teknologioiden näkökulmasta. Cruikshank avaa omaa henkilökohtaista taustaansa ja perspektiiviään aiheeseen kirjoittamalla paitsi itse eläneensä sosiaaliturvalla, niin olleensa myös sosiaaliturva aktivisti ja osallistuneensa erilaisiin köyhyyden vastaisiin liikkeisiin (Cruikshank 1999, 13).

Alun perin Cruikshank kiinnostui hallinnan kysymyksistä yrittäessään selvittää, miksi hänen naapurustonsa ulkoroskikset yllättäen järjestelmällisesti lukittiin 1980-luvun lopussa. Asiaa selvittäessään Cruikshankille selvisi oikeastaan vain se, ettei kukaan tai mikään yksittäinen taho näyttänyt olevan lukitsemisten takana. Kaikki vain sattuiivat samanaikaisesti haluamaan samaa asiaa, kukin omista intresseistään käsin. Kaikki roskiksensa lukinneet olivat valmiita ottamaan vastuun omasta lukitsemispäätöksestään, vaikka mitään yhteistä sopimusta asiasta ei ollut tehty, eikä aiheesta käyty edes julkista keskustelua. Vaikka intressit roskisten lukitsemisten taustalla saattoivat osin olla keskenään ristiriidassa, lukitseminen tuntui olevan ratkaisu, joka palveli kaikkien intressejä, roskiksista eläviä dyykkareita lukuun ottamatta.

Kukaan ei ollut osallistunut yhteiseen päätöksentekoon asiasta, mutta kaikki olivat samoihin aikoihin päätyneet siihen, että roskisten lukitseminen on heidän omien intressiensä mukaista tai muuten sosiaalisesti vastuullinen päätös. Tätä hämmäntävää tapahtuma sarjaa selvittäessään Cruikshank tulee lopulta siihen lopputulokseen, ettei roskisten lukitsemisen taustalla ole mitään pahantahtoista salaliittoa. Kyse tuntuu olevan pikemminkin jonkinlaisen vallankäytön ilmentymästä, joka saa yksittäiset toimijat ottamaan henkilökohtaisen vastuun pienistä ja arkipäiväisistä, mutta kollektiivisista ratkaisuista, ilman minkäänlaista osallistumista yhteiseen päätöksentekoon. Tämän oudon, yksilön vastuusta lähtevän hallinnan olemusta Cruikshank ryhtyy selvittämään. (Cruikshank 1999, 10-16.)

Cruikshank turvautuu selvitystyössään Foucaultlaiseen hallinnan analyysiin ja tulee siihen lopputulokseen, että demokraattinen kansalaisuus on hallinnan strategia. Hän suhtautuu erityisen kriittisesti käsitykseen aktiivisesta kansalaisuudesta ratkaisuna kaikenlaisiin ongelmiin köyhydestä syrjäytymiseen ja kaikkialle yhteiskuntaan leviävään ”voimauttamisen tahtoon” (*will to empower*). Jos voimauttamiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen suhtaudutaan täysin kriitikittömästi, jää huomaamatta se poliittinen tahto, jolla kansalaisia luodaan. Yksilöistä tehdään kansalaisia kansalaisuuden teknologioilla, eli erilaisilla taktisilla ohjelmilla, joiden tavoitteena on tehdä yksilöistä poliittisesti aktiivisia ja itseohjautuvia. Nämä kansalaisuuden teknologiat voivat olla hyvää tarkoittavia, mutta Cruikshank näkee ne kansalaisten hallintana ja erityisesti keinoina hallita heikossa asemassa olevia yksilöitä, joiden ei syystä tai toisesta katsota olevan kunnan kansalaisia. Cruikshank ei vastusta osallistuvan demokratian projektia sinänsä, mutta on skeptinen sen suhteen, onko siitä todella vastaukseksi vallan, epätasa-arvon tai osallistumisen kysymyksiin. Cruikshankin tarkoitus ei ole osoittaa, että demokratia tai niin sanottu ”voimauttamisen tahto”, yhtenä kansalaisuuden teknologiana, olisivat pahoja ja vältettäviä asioita, vaan että ne ovat *poliittisia* asioita. ”Tahtoon voimauttaa” passiivisista aktiivisia kansalaisia sisältyy mahdollisuus sekä dominoivaan hallintaan että vapauteen. Demokratia ei Cruikshankin mukaan ole sen vaarallisempi, idealistisempi tai vapaampi, kuin muutaakaan hallinnan muodot. Se on hallintaa ja aina on mahdollista hallita sekä hyvin että huonosti. Foucault'hon (1984) viitaten voidaan siis sanoa, että kaikki on vaarallista, jopa demokratia. (Cruikshank 1999, 1-2.)

Cruikshank sitoo oman näkökulmansa sekä Foucault'n ajatteluun että feministiseen perinteeseen, joissa molemmissa subjektiviteetteja voidaan tarkastella tietynlaisiksi tuotettuina. Argumenttinsa kansalaisuuden teknologioista hän muotoilee Simone de Beauvoirin tyyliin: ”kansalaiseksi ei synnytä, kansalaiseksi tullaan” (*citizens are not born; they are made*). Cruikshankille hallinta on yhtä kuin Foucault'n hallinnallisuus tai hallintamentaliteetti (*governmentality*), joka koostuu valtasuhteista ja toimintatavoista, eli kaikista niistä ohjelmista, diskursseista ja strategioista, joilla omaa tai muiden käytöstä pyritään muokkaamaan. Siihen kuuluu myös valtiollisia ohjelmia, mutta se ei rajoitu niihin. Cruikshank näkee kansalaisuuden teknologiat nimenomaan liberaalina hallintana, joiden taustalta paljastuu ihmisten autonomiaan, kyvykkyyteen ja poliittiseen aktiivisuuteen tähtäävä hallinnallinen järki. Ne perustuvat samanaikaisesti sekä pakkoon että vapaaehtoisuuteen, auttavat ihmisiä ottamaan oman elämänsä hallintaan, mutta muokkaamalla prosessissa kansalaisten omista intresseistä hallinnan intressien mukaisia. Aktiivisella kansalaisella on vapaus valita, mutta kansalaisten ”vapaa tahto” on kansalaisuuden teknologioissa muokattu hallinnan päämääriin sopivaksi. Aktiivisuus toimii vapauden ehtona, eli jos haluaa olla vapaa, on pakko olla aktiivinen, kunnon kansalainen. (Cruikshank 1999, 3-4; 9.)

Foucault (1977-1979) analysoi kansalaisyhteiskuntaa liberaalin hallinnan seurauksena syntyneenä todellisuutena. Tähän samaan todellisuuteen sisältyy myös Cruikshankin ajatus kansalaisuuden tuottamisesta. Koska kansalaisyhteiskunta nähdään autonomisena alueena ja ihmisten toiminnassa luonnostaan syntyvänä, pitää liberaalin hallinnan rajoittaa itsensä vain sen luonnollisen toiminnan turvaamiseen. Hallinnan pitää siis tapahtua epäsuorasti, sosiaalisten ongelmien kautta. Cruikshank löytää tämän saman logiikan brittiläisen idealistin T. H. Greeniin ajattelusta. Greenin mukaan yleisen hyvän tavoittelu on sekä valtion että kansalaisten intressien mukaista. Oikealla tavalla intressejään toteuttava kansalainen ajaa samalla myös koko yhteisön etua, eikä valtion näin ollen tarvitse pakottaa yksilöitä mihinkään. Green ei kuitenkaan poissulje sitä mahdollisuutta, että joku toimii omien intressiensä, ja näin ollen kaikkien intressien vastaisesti, esimerkiksi ryyppäämällä säännöllisesti. Valtiolla on täysi oikeus rajoittaa tällaista toimintaa lainsäädännöllä, sillä omien intressien vastaisten impulssien rajoittaminen on myös kyseisen ihmisen etujen mukaista. Itsensä rajoittamiseen sisältyy siis vapaus, vapaus toimia omien intressiensä mukaisesti. Lainkuuliaisuuden on oltava aktiivista,

ei alistuvaa myötäilyä. Tämä vapauten perustuva kuuliaisuus syntyy yhteiskunnassa, yhteisen hyvän nimissä, ei valtion pakottamana. (Cruikshank 1999, 45-47.)

Yksilöiden on kuitenkin koettava kuuluvansa yhteiskuntaan, jotta he ymmärtäisivät toimia omien etujensa mukaisesti. Paradoksaalista kyllä, kaikki eivät automaattisesti koe kuuluvansa tähän automaattisesti syntyvään yhteisöön eli yhteiskuntaan. Esimerkkinä keinoista, joilla yksilöt voidaan saada liittymään osaksi yhteiskuntaa Cruikshank käyttää oma-apuohjelmia. Mm. myöhäiseltä viktoriaaniselta ajalta peräisin oleva köyhäinavun uudistus asetti tavoitteekseen hyväntekeväisyyden lopettamisen ja köyhien ohjaamisen itsensä auttamiseen. Oma-apu perustuu samanaikaisesti pakkoon ja vapaaehtoisuuteen; sen keinot saattavat olla pakkokeinoja, mutta ne otetaan käyttöön autettavien omien intressien nimissä. Toisin sanoen köyhät on saatava ajattelemaan omia intressejään pitkäjänteisesti ja tekemään moraalisia valintoja kannustamalla aktiivisuuteen. Cruikshank nostaa esiin myös ns. ”Elämän Standardin”, joka samaisessa köyhäinavun uudistamisohjelmassa nostettiin kaikkien yhteiseksi päämääräksi. Jokaisen piti tavoitella hyvää elämää, jonka mittarina toimi ”Elämän Standardi”. ”Elämän Standardi” oli kehittäjänsä Helen Bonsanquetin mukaan pysyvä mitta, kuten metri. Sitä, kuten metriä, on vaikea määritellä sanallisesti, mutta kaikki kuitenkin käyttävät sitä ja tietävät mistä on kyse. ”Elämän standardi” on Cruikshankin mukaan loistava esimerkki biovallan normalisoivasta voimasta, joka perustuu illusoriseen normiin. Koska ”Elämän Standardi” on illusorinen ”yleinen hyvä”, se kykenee yhdistämään yksilöiden monenkirjavat intressit yhteiskunnan intresseihin. Ihminen, joka ymmärtää tai joka saadaan ymmärtämään oma parhaansa, tavoittelee ”Elämän Standardia”. Bonsanquet jättää kuitenkin oma-avun ulkopuolelle ”pohjasakan” eli ne, joiden elämä oli pelkkää selviytymistä. Yhteiskunnan pohjasakka on kuin kuollutta massa, jota ei saada enää kiinnostumaan omasta elämästään ja siitä mikä on heidän parhaakseen. Auttaminen menisi heidän kohdallaan hukkaan. (Cruikshank 1999, 48-49, 52-55.)

Oma-apu toimii myös loistavana esimerkki siitä, miten sosiaalinen voidaan erottaa poliittisesta. Cruikshank johtaa sosiaalisen -käsitteen historian J. A. Hobsonin 1901-vuonna julkaistuun ”*The Social Problem*” -teokseen. ”Sosiaalinen” käsitteenä mahdollisti tietyn väestönosan ongelmien tarkastelun koko yhteiskunnan ongelmana. Sosiaalisen alueella valta artikuloituu yksilöiden vapauden ja sen sääntelyn kautta, esim. ryypäämisen kieltämisenä tai

köyhien oma-apuohjelmina. Yksilönvapauden ja koko yhteiskunnan hyvän nimissä voidaan suorittaa sosiaalisia toimenpiteitä, joiden ei katsota olevan poliittisia, sillä ne kohdistuvat yksilöiden yksityisiin elämiin. Sosiaalisten menettelytapojen teoria ja käytäntö tarjoaa siis mahdollisuuden erottaa hallinnallinen järki valtiosta. Cruikshank pitää sosiaalisen erottamista politiikasta erityisen ongelmallisena. Jos poliittinen toiminta rajataan vain julkisen alueella tapahtuvaksi toiminnaksi, jäävät yksityisen ja sosiaalisen alueen valtasuhteet, ja erityisesti siellä tapahtuva vastarinta, täysin huomiotta. Se mitä poliittisuus on, muuttuu sosiaalisen alueella, mikä taas avaa uusia mahdollisuuksia poliittiselle toiminnalle. Cruikshank ajattelee, että melkein kaikki on poliittista, sillä subjektit sinänsä ovat tietynlaisia jonkinlaisen politiikan tuloksena. Kansalaiset ovat sekä politiikan seuraus että sen väline, eivät vain sen osanottajia. Näin ollen poliittisuutta ei voida rajata tai demokraattisuutta mitata vain äänestämiskäyttäytymisenä tai muun osallistumisen volyymissa. Tästä syystä Cruikshankin tavoite ei ole kertoa meille, miten demokratian tulisi toimia, vaan selvittää miten se toimii. Miten demokratia tehdään ajatuksissa ja käytännöissä. (Cruikshank 1999, 5-8, 17-18.)

Demokratiateoriat ovat Cruikshankin mukaan usein ongelmallisia juuri siitä syystä, että ne pyrkivät kertomaan, miten demokratian tulisi toimia. Hän kritisoi niitä niiden rajoittuneista valta- ja politiikkakäsityksistä. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, ne rajaavat poliittisen toiminnan äänestämiseen ja avoimeen vastarintaan. Tällöin poliittisuuden ulkopuolelle jäävät ne arjen yhteisölliset, kurinpidolliset, ohjelmalliset ja institutionaaliset käytännöt, joissa kansalaisuus muodostuu. Kun arjen pikkuasiat rajataan poliittisen ulkopuolelle, jää demokraattinen kritiikki ohueksi. Vastarinnan, kansalaisuuden ja vallan paikkoja on myös ns. sosiaalisen ja yksityisen alueella, mutta demokratiateoriat eivät tunnista niitä. Ne eivät myöskään näe sitä mahdollisuutta, että valta voisi samanaikaisesti olla sekä pakottavaa että vapaaehtoista. Passiivisuus ja osallistumattomuus tai pakotettu osallistuminen nähdään aina alistamisena ja vapaaehtoisuus aina itsestään selvästi *vapautena* vallasta. Foucaultlaisesta näkökulmasta valta voi kuitenkin olla myös positiivista eli tuottavaa. Demokratia teoriat syyllistyvät Cruikshankin mukaan myös siihen, että yrittävät löytää sen, jolla valta on. Ne etsivät syyllistä, joka alistaa eikä anna demokratian toimia. Foucaultlaisesta näkökulmasta valta ei kuitenkaan ole kenelläkään erityisesti. Tästä syystä on hedelmätöntä etsiä kaiken takana olevaa syyllistä, kuten Cruikshank itse joutui toteamaan roskisten lukitsemista tutkiessaan. Cruikshank ei kiellä sitä ilmeistä tosiasiaa, että valta myös alistaa, tukahduttaa ja

väkivalloin pakottaa, mutta se myös houkuttelee, suostuttelee ja tuottaa haluamansalaista käyttäytymistä. Hallinta ohjaa ihmisten käyttäytymistä aktiivisuuteen enemmän, kuin se alistaa apatiaan. Hallinta ei väkivalloin pakota ihmisiä toimimaan, vaan varmistaa ihmisten vapaaehtoisen osallistumisen. Biovalta ei siis toimi vain ihmisten ruumiissa, vaan myös subjektiviteetissa tai ”sielussa”. Se pyrkii kääntämään yksilöiden intressit yhteensopiviksi ja samansuuntaisiksi yhteiskunnan intressien kanssa. (Cruikshank 1999, 28; 32; 38-40.)

Cruikshank käyttää Alexis de Tocquevillen ”*Demokratia Amerikassa*” –teosta (1835) esimerkkinä demokratia teorioiden ongelmallisuudesta. De Tocquevillen tekemä erottelu kansalaisten ja subjektien välillä toimii lähtökohtana Cruikshankin omalle kansalaisuus käsitykselle, jonka hän rakentaa de Tocquevillen mallin vastaväitteeksi. De Tocqueville jakaa ihmiset jyrkästi kahteen ryhmään, kansalaisiin ja subjekteihin. Subjektit ovat valtaan alistuneita ja passiivisia tai vain toisen käskystä toimivia. Demokraattiset kansalaiset sen sijaan ovat osallistuvia ja vallankäyttöön kykeneviä yksilöitä. Cruikshank perustaa oman käsityksensä subjektista Foucault'n käsitykseen, joka näkee subjektin sekä alamaisen että toimijan merkityksessä. Foucaultlaisittain subjektiksi tullaan aina tietyn vallan seurauksena, mutta subjektit ovat silti aina toimijoita. Tocquevillelle subjekti on pelkästään alamainen, voimaton ja passiivinen demokraattisen kansalaisen vastakohta. Cruikshank kiinnittää huomionsa siihen, että nimenomaan *valta* on se asia, mikä Tocquevillellä erottaa kansalaiset subjekteista. Tocquevillen kansalainen on kykenevä käyttämään valtaa demokratian toimivuuden vaatimalla tavalla, eli Tocquevillen kansalainen on tietyn vallan seurauksena syntynyt toimijaidentiteetti. Toisin sanoen Tocquevillen demokraattinen kansalainen voidaan tulkita Foucaultlaisittain. Demokraattisena kansalaisena olemisen edellyttää tietyn sisäisen kurin omaksumista, itsensä hallintaa ja kykyä osallistua poliittiseen toimintaan. Demokraattinen kansalainen on siis vallan subjekti sanan molemmissa merkityksissä, vallan käyttäjä sekä sen alamainen (*subject of / subject to*). Cruikshank päätyykin korvaamaan kansalainen/subjekti kahtiajaon *kansalais-subjekti* yhdistelmällä. Näin voidaan tarkastella myös sitä, miten valta tekee subjekteista kansalaisia ja kansalaisista subjekteja. (Cruikshank 1999, 19-25.)

Foucault'ta seuraten Cruikshank ajattelee, että kansalaisten subjektiviteetti on sekä hallinnan kohde että sen seuraus. Valta tuottaa kansalais-subjekteja, aktiivisia toimijoita, joiden

olemassaolo on vallan toiminnalle välttämätöntä. Cruikshank pitää ongelmallisena mm. sellaista ajattelua, joka lähtee liikkeelle sosiaalityöillä elävien passivoitumisesta ja pyrkii aktivoimaan ”sosiaalityömmät” tai ”uhrit” olemaan kunnan kansalaisia. Cruikshankin mukaan työillä elävät ovat jo kansalaisia ja toimijoita. Sosiaalityö on yksi mahdollinen toiminnan alue, jolla subjekti voi tulla määritellyksi tietynlaiseksi toimijaksi, ja samalla mahdollisten toimenpiteiden kohteeksi. Esimerkiksi ”sosiaalityöillä elävien yksihuoltajaäitien” kategorisoiminen ja tutkimustiedon tuottaminen aiheesta luo uuden mahdollisen olemassa olemisen tavan ihmisille. Vallan seuraukset ruumiillistuvat tietynlaisina kansalaisina, toiminnan ja tietämisen tapoina. Tämä on Cruikshankin argumentti ja omien sanojensa mukaan sen esittäminen on ”sotkuista” puuhua. Koska asiat eivät ole yksinkertaisia ja siistejä, eivät niistä esitetyt argumentitkaan voi olla. Cruikshankin mukaan ei ole mitään suurta järjestelmää, mistä kaikki yksinkertaisesti johtuisi ja jota voisi syyttää kaikesta. Järjestelmä ei ylhäältä käsin määritä sitä, miten asiat menevät, vaan pienten asioiden ”sotku” tekee suurten järjestelmien, kuten sosiaalityön toiminnan mahdolliseksi. (Cruikshank 1999, 40-42, 65-66.)

”Voimauttamisen tahto” liittyy 1960-luvun sosiaalisista liikkeistä alkaneeseen voimauttamisohjelmien voittokulkuun. Cruikshank ihmettelee sitä, miten monenlaisten asioiden edistämiseksi ja ongelmien ratkaisemiseksi voimauttamisen uskotaan toimivan. Sekä vasemmisto että oikeisto ovat esittäneet voimauttamista ratkaisuksi köyhyyteen liittyviin ongelmiin sillä erotuksella, että vasemmisto pyrkii voimauttamaan poliittiseen vastarintaan ja oikeisto rationaalisiksi, ekonomisiksi ja yritteliäiksi toimijoiksi. Sekä vasemmistolla että oikeistolla voimauttamisen väylänä toimii kansalaisyhteiskunta, sen järjestöt ja yhteisöt, joiden kautta yksilö voi kokea kuuluvansa osaksi yhteiskuntaa. Voimauttamisen tekniikat ja siihen sisältyvä poliittinen logiikka (tehdä passiivisista poliittisesti aktiivisia) tekevät siitä kansalaisuuden teknologian. Vaikka ”voimauttamisen tahdon” taustalla ovat usein hyvät aiheet, on se silti aina strategia ”voimautettujen” poliittisen subjektiviteetin luomiseksi ja sen kontrolloimiseksi. Voimauttamisen päämäärä on aina vaikuttaa ”voimautettavan” intresseihin ja haluihin niin, että ”voimautettavan” toiminta lähtee kehittymään ”voimauttajan” haluamaan suuntaan. Voimauttaminen on siis *aina* valtasuhde, ja sellaisena se ansaitsee tulla analysoiduksi kunnolla. Voimauttaminen on Foucaultlaisessa mielessä tuottavaa valtaa, jonka tarkoituksena on tuottaa tietynlaisia toimijasubjekteja. Onnistuneesti voimautetut eli

voimaantuneet toteuttavat hallinnan päämääriä, ovat aktiivisia ja yhteiskunnallisesti tuottavia kansalaisia. (Cruikshank 1999, 67-69.)

Cruikshankin tarkoituksena ei ole tuomita ”voimauttamisen tahtoa” peruuttamattomasti korruptoituneeksi, vaan osoittaa, ettei ”voimauttamisen tahto” ole sen enempää puhtaasti vapauttavaa kuin alistavaakaan. Pikemminkin se on vain tyypillinen esimerkki liberaalista hallinnasta. Tämän asian esille tuominen on Cruikshankin mukaan tärkeää, sillä ”voimauttamisen tahto” asettaa itsensä valtaa vastaan, heikkojen ja vallan alistamien puolestapuhujaksi. Erityisen vaarallisen voimauttamissuhteista tekee ajatus, ettei niihin sisältyisi ollenkaan valtaa. Voimauttamissuhde on kuitenkin aina asiantuntijoiden aloittama ja määrittelemä suhde, eikä se koskaan perustu vastavuoroisuuteen. Se perustuu usein sosiaalitieteiden tuottamaan tietoon ”voimautettavista”. ”Voimautettava” on aina *toinen* suhteessa ”voimauttajaan”, jolla on valta määritellä kohteensa esim. köyhäksi, heikoksi, passiiviseksi jne. Voimauttamisella pyritään aikaansaamaan vastarintaa ja osallisuutta, mutta voimauttamisprosessin itsessään ei katsota sisältävän kumpaakaan. Voimauttamisen tavoitteena on kuitenkin perustavalaatuisesti muuttaa yksilön kykyä toimia. Se on toisen subjektiviteettiin kajoava valtasuhde. Tätä eivät ne, jotka tahtovat voimauttaa, saisi Cruikshankin mukaan unohtaa. (Cruikshank 1999, 70-72.)

Voimauttamisen käyttämisestä kansalaisuuden teknologiana on monia esimerkkejä. Muun muassa Peter Bachrach on summannut, että köyhien ja muiden marginaalissa elävien auttaminen edellyttää näiden yhteistyöhaluista osallistumista omaan kuntoutukseensa. Demokraattinen hallinta kohtaa rajansa siinä, etteivät kaikki halua tai kykene osallistumaan. Ongelma voidaan kuitenkin ratkaista voimauttamalla. ”Voimauttamisen tahto” pyrkii saamaan voimautettavat sisäistämään ne intressit, joita se itse ajaa. Aktiivisuus määritellään ”voimauttajan” esittämän toimintaohjelman mukaiseksi toiminnaksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa toteutettu köyhyyden vastaisessa sodassa pyrittiin aktivoimaan köyhät ratkaisemaan itse omat ongelmansa, jottei heille syntyisi riippuvuussuhdetta apuun. Ratkaisuehdotuksena oli köyhien yhteisön luominen, jossa köyhät voisivat voimaantua ja auttaa itse itseään kaltaistensa joukossa. Köyhät piti kuitenkin ensin määritellä ja määritellä se, mitkä piirteet, kyvyt ja halut yhdistävät kaikkia köyhiä. Köyhyyden määritelmäksi ja yhdistäväksi tekijäksi nimettiin avuttomuus, poliittinen osallistumattomuus, intressittömyys ja

haluttomuus selvittää omat (köyhyys)ongelmansa. Näiden yhteisten nimittäjien alle saatiin määriteltyä monenlaisista ongelmallisista ihmisistä koostuva joukko, jota koskien oli mahdollista tehdä poliittisia argumentteja ja hallinnollisia päätöksi. (Cruikshank 1999, 74-77.)

Projekteissa luotujen köyhien voimauttavien yhteisöjen ajateltiin toimivan inhimillisinä vaihtoehtoina köyhien asuttamien alueiden epäinhimilliselle yhteisölle, joka ruokkii ”köyhyyden kulttuuria”. Köyhistä voisi inhimillisessä yhteisössä tulla ”ihmisiä”. Tämä ”omaehtoinen toiminta”, köyhien välinen yhteistyö ja koko köyhien yhteenkuuluvuuden tunne, piti kuitenkin luoda hallinnon asetuksin ja erilaisilla ohjelmilla. Cruikshankin mukaan toimivaa köyhienyhteisöä ei koskaan saatu synnytettyä. Sen sijaan luotiin tehokas hallinnanmuoto, moninkertaistettiin hallintasuhteiden määrä ja luotiin uusi hallinnan kohde, ”köyhät”. Tällä tavoin hallinta oikeutetaan hajauttamalla se yhteisön tasolle ja näennäisesti sen omaksi sisäiseksi prosessiksi. Köyhien voimauttaminen aktiivisiksi toimijoiksi palvelee siis vallan tarkoituspäätä. Kotonaan lörviva työtön ei ole liberaalin hallintavallan ulottuvilla, paitsi osallistuessaan sen määrittämään toimintaohjelmaan oman köyhyytensä parantamiseksi. (Cruikshank 1999, 77-82.)

”Voimauttamisen tahtoon” sisältyy sekä vapaaehtoisia että pakotettuja valtasuhteista. Demokraattinen osallistuminen esitetään ratkaisuksi ongelmiin, jotka määritellään aina jonkin puutteeksi: vallan, itsetunnon, poliittisen tietoisuuden jne. Sen diskurssi vilisee subjekteja, jotka eivät osaa, halua tai voi taistella kohtaamiaan vastoinkäymisiä ja vääryyksiä vastaan, vaikka periaatteessa ovat vapaita tekemään näin. Voimauttamislogiikan mukaisesti ajateltaessa, osallistumattomuus on merkki valtasuhteen olemassaolosta. Jokin valta alistaa osallistumattomat passiivisuuteen esim. tekemällä köyhistä sosiaaliavusta riippuvaisia. Koska liberaali hallinta on riippuvainen osallistumisesta, eikä demokratia toimi ilman osallistumista, täytyy osallistumattomuuden ongelma ratkaista. Osallistumattomuudesta tuli sosiaalitieteiden ratkaistava kysymys ja tavoite voimauttamisohjelmille, jotta eritavoin ongelmaiset ihmiset pääsisivät irti passiivisuudestaan ja alkaisivat toimia yhteiskuntaa hyödyttävällä tavalla. Osallistumattomien haluttuun sisäistävän ohjelmien tavoitteet ja toimivan niiden mukaisesti, oma-aloitteisesti. Hallinnon tehtävät siirrettään näin asiantuntijoille, joiden tehtävänä oli tutkia ja kokeilla keinoja, joilla osallistumattomat saadaan osallistumaan. Valtasuhde ”voimauttajien” ja ”voimautettavien” välillä kätketään ”voimautettavien” vapaaehtoisuuteen ja

voimauttamisohjelmat siirrettään politiikan ja valtion ulkopuolelle, sosiaalisen alueelle, asiantuntijoille, yksityisille säätiöille ja paikallisille järjestöille. (Cruikshank 1999, 3, 83-85.)

Vaikka Cruikshank korostaa vallan tuottavaa vaikutusta, hänen tarkoituksenaan ei ole vähätellä sitä tosiasiaa, että valta liiankin usein toteutuu dominointina ja pakkokeinoin. Tuottavan vallan merkitys on kuitenkin suuri, sillä vallan on aina tuotettava kohteensa. Sen on määriteltävä jokin ihmisryhmä esim. köyhiksi, hulluiksi, vaarallisiksi jne., jotta se voi kohdistaa siihen pakkokeinoja ja alistaa sen institutionalisoituneelle väkivallalle. Cruikshankin argumentti onkin, ettei hallitus alistanut esim. köyhiä, enne kuin kehitettiin käsite ”köyhät” ja määriteltiin se ketkä ovat köyhiä. Köyhät ryhmänä, jolla on yhteisiä intressejä, toimii näin mahdollisten toimenpiteiden kohteena. Cruikshank kritisoi ”voimauttamisen tahtoa” myös sen ilmeisestä elitismistä. Kaikki voimauttaminen lähtee liikkeelle jonkin ryhmän ja sen ongelmallisuuden määrittämisestä. Se joka tahtoo voimauttaa, ei yleensä itse kuulu tähän ryhmään. Se joka tahtoo voimauttaa, kuvittelee myös tietävänsä, mikä on näiden ”toisten” (köyhät, pahoinpidellyt naiset, syrjäytyneet, maahanmuuttajat jne.) intressien mukaista. Voimauttaminen on valtasuhde ja hallinnan suhde, jota voidaan käyttää hyvin, mutta myös hyvinkin huonosti. (Cruikshank 1999, 85-86.)

Cruikshankin ajatus kansalaisuuden teknologioista perustuu siis Foucaultlaiseen ajatukseen vallasta tuottavana voimana. Ihmiset kasvavat demokraattisiksi kansalaissubjekteiksi samaan tapaan, kuin vaikkapa naisiksi tai seksuaalisiksi. Näin ollen on myös mahdollista tarkastella kansalaissubjektiuden historiaa ja sen suhdetta sosiaaliseen järjestykseen. Esimerkiksi de Tocquevillen kansalaiset kasvoivat ja tottuivat käyttämään demokraattista vapauttaan yhdistysten toimintaan osallistumalla. Liberaali vapaus toteuttaa itseään ja intressejään tekee ihmisistä itsekeskeisiä ja pohjimmiltaan yksinäisiä. Yhdistyksissä toimimisen tuottama yhteenkuuluvuudentunne ja solidaarisuus houkuttelevat ihmiset toimimaan yhteisenhyvän nimissä (koska yhteisön etu ajaa lopulta myös yksilön etua). Kaikkien etu on siis olla poliittisesti aktiivinen, toimia yhdistyksissä ja käyttää demokraattista vapauttaan. Yhdistykset ovat siis Tocquevillelle keino taivutella ihmiset sitomaan omat intressinsä yhteisön intresseihin. Se on avain yhteiskunnallisen tasapainon saavuttamiseen ilman pakkoa ja voimakeinoja. Cruikshank pitää tätä esimerkkinä siitä, että sosiaalisen alueella voidaan toteuttaa ja toteutetaan poliittisia agendoja. De Tocqueville siirtää hallituksen ja yksilön vallan

yhteiskunnalle, jonka tehtävä ja oikeus on ohjata jokainen yksilö oikeaan suuntaan. Kun yksilö tottelee ja seuraa yhteiskuntaa, hän tekee sen omasta vapaasta tahdostaan, ilman pakkoa. Liberaali hallinta, eli yhteiskunnan jouheva toiminta ilman pakkokeinoja, eli demokratia, on riippuvainen ihmisten kyvystä hallita itseään ja osallistua yhteisen hyvän tekemiseen, toisin sanoen siis kansalaissubjektien sosiaalisesta konstruktiosta. (Cruikshank 1999, 96-101; Cruikshank 1996/2001, 240-243.)

De Tocqueville sai alun perin vankilajärjestelmästä ajatuksensa siitä, että hyvää kansalaisuutta voitaisiin tuottaa kurin avulla. Tosin demokratiassa kuri toteutuisi vapaaehtoisena sitoutumisena yhteisön normeihin. Myös antisosiaalisen käytöksen käsite toimi alun perin rikollisiin kohdistetun valvonnan, kontrolloinnin ja hallinnan perusteena. Cruikshankin mukaan sitä on alettu soveltaa myös muilla elämänalueilla, erityisesti perusteluna lisätä huonon itsetunnon omaavien kuria ja valvontaa. Esimerkiksi sosiaaliturvalla eläminen tai alkoholismi voidaan luokitella huonosta itsetunnosta johtuvaksi antisosiaalseksi käytökseksi. Kunnollisena kansalaisena oleminen on ennen kaikkea jatkuvaa aktiivisuutta ja oman itsetunnon parantamista. Demokratia toimii vain, jos kaikki toimivat oikein, ottavat osaa ohjelmiin, toimivat vapaaehtoisina ja parantavat omaa itsetuntoaan. Sosiaalseksi ongelmaksi muodostuvat he, jotka eivät onnistu toteuttamaan henkilökohtaista itsetuntoprojektiaan sosiaalisen reformin olettamalla tavalla. Yhteiskuntaa pitää suojella heiltä, joilla on huono itsetunto. Itsensä toteuttamisesta tavalla, joka vastaa sosiaalista normia, on tullut henkilökohtainen ja sosiaalinen vastuu, jonka olemme velkaa yhteiskunnalle. Cruikshankin argumentti on, että demokraattinen hallinta on riippuvainen kansalaisten kyvystä hallita omaa subjektiviteettiaan ja tuottaa itsestään poliittisesti kykeneviä itsejä. Tätä varten tarvitaan subjektiviteetin ja kansalaisuuden teknologioita, jotka liittävät henkilökohtaiset toiveet ja tavoitteet sosiaaliseen järjestykseen ja vakauteen, ts. liittävät vallan subjektiviteettiin. (Cruikshank 1996/2001, 232-243.)

Vaikka valta on kasvotonta ja kaikkialla olevaa ja kansalaissubjektit sen käytön ilmentymiä, eikä ketään voi panna vastuuseen, ei Cruikshank kuitenkaan sulje pois vallankumouksen mahdollisuutta. Koska Cruikshank ajattelee Foucaultlaisittain, että kaikki subjektit ovat jonkinlaisen vallankäytön tuotosta, niin on mahdollista tuottaa myös täysin uudenlaisia subjekteja. On siis aivan yhtä mahdollista tuottaa radikaaleja anarkisteja, kuin kuuliaisia

työläisiä. Jos hautaan vallankumous, täytyy vallankumoukselliset subjektit tuottaa samalla tavalla kuin demokraattiset subjektitkin. Vastarintaa ei pitäisi myöskään rajata vain järjestäytyneeseen toimintaan ja valtion vastustamiseen, sillä hallintaa tapahtuu niin monella eri tasolla. Vallan tuottavaa vaikutusta on mahdollista vastustaa, kieltäytymällä olemasta sitä, mitä suhteemme valtioon on meistä tehnyt. Voimme siis kieltäytyä siitä identiteetistä, kategoriasta tai diagnoosista, johon meidät on määritelty. Liberaali hallinta tuottaa totalisoivan ja individualisoivan poliittisen rakenteen, jota on mahdollista vastustaa kuvittelemalla ja rakentamalla toisenlaisia identiteettejä. Cruikshank uskoo, että liberaalin hallinnan vastuuseen saattaminen ei niinkään ole vastuullisen henkilön tai instituution etsimistä (koska sellaista ei ole). Sen sijaan liberaalin hallinnan vastuuseen saattaminen edellyttää vastarinnalta kansalaisuuden poliittisen konstruktion olemassaolon hyväksymistä, ja tämä prosessin poliittista haltuunottoa. (Cruikshank 1999, 66, 121-124.)

Cruikshank haluaa kuitenkin korostaa sitä, ettei hänen tarkoituksensa ole olla demokratiavastainen. Tarkoitus on olla poleeminen ja ajatella demokratiaa toisin. Demokratian arvo on hänen mukaansa juuri siinä, etteivät sen seuraukset ole pysyviä vaan kontingenteja. Tällä Cruikshank tarkoittaa sitä, että demokraattisessa systeemissä muutos on aina mahdollista tehdä. Foucaultlaisen näkökulman ottaminen saattaa vaikuttaa demokratian perustusten alas repimiseltä, ja siitä sitä on syytettykin. Foucault ei ehkä tarjoa valmista ja oikeudenmukaisempaa vaihtoehtoa demokratialle, mutta Foucaultlaisen näkökulman ottaminen on väline ymmärtää sitä, miten itseään hallitsevia kansalaisia tuotetaan. Sen ymmärtäminen ja tutkiminen on välttämätöntä, jos halutaan miettiä vaihtoehtoisia ja demokraattisempia tapoja tuottaa kansalaisia. Lisäksi Cruikshank haluaa muistuttaa niitä, jotka ”tahtovat voimauttaa”, ”voimauttamisen tahdon” vaaroista, mutta myös sen mahdollisuuksista. (Cruikshank 1999, 124-125.)

3.2.2. Miikka Pyykkönen ja kotouttaminen esimerkkinä hallintamentaliteetin tutkimisesta

Pyykkönen tarkastelee väitöskirjassaan *Järjestäytyvät diasporat* maahanmuuttajien järjestötoimintaa Suomessa ja integraatiota kollektiivisen toiminnan näkökulmasta. Väitöskirja koostuu neljästä artikkelista, joista viimeinen on se jota tässä luvussa tarkastelen. Se käsittelee

nimenomaan hallinnan strategioita maahanmuuttajiin kohdistuvassa kotouttamistyössä. Lisäksi tarkastelen tutkimuksen lähtökohtia käsittelevää lukua, jossa Pyykkönen selvittää tarkemmin tutkimuksensa Foucaultlaisia lähtökohtia.

Pyykkönen määrittelee kansalaisyhteiskunnan Antonio Gramscin määritelmien ja Michel Foucault'n hallinnan analytiikan näkökulmasta. Näiden välille hän pyrkii luomaan synteesiä. Gramscin mukaan valta rakentuu ja toimii poliittisen yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa. Pyykkönen näkee tässä yhteyden Foucault'n käsitykseen kansalaisyhteiskunnasta tiettyjen hallinnan teknologioiden korrelaationa, jossa hallintavalta ilmenee ja kytkee yhteen yksilön, yhteisön ja julkisen hallinnon. Kansalaisyhteiskunta toimii valtion kumppanina ja liittolaisena, ja niiden välistä suhdetta on vahvistettu erilaisilla säädöksillä ja sopimuksilla, esim. yhdistyksiä koskevalla lainsäädännöllä, rekisteröitymiskäytännöillä ja palvelusopimuksilla. Yhteistä Gramscin ja Foucault'n kansalaisyhteiskuntaa koskevissa ajatuksessa on myös se, että molemmilla siihen liittyy sekä vakiintuneita valtakäytäntöjä että niitä haastavia elementtejä. Gramscin mallissa vastahegemoniset suuntaukset syntyvät ja kehittyvät kansalaisyhteiskunnassa. Kansalaisyhteiskunnassa esiintyy kuitenkin myös järjestäytyneempiä aineksia, jotka muovaavat vastarinnan rauhanomaisiksi yhteiskunnallisiksi uudistuksiksi. Kun jännitteet niin sanotun hegemonian ja sen vastahegemonian välillä ilmenevät kansalaisyhteiskunnan alueella, vähentää se valtion tarvetta puuttua suoraan ja pakkokeinoin kansalaisten asioihin. Vallalla ja vastarinnalla on aina kuitenkin myös odottamattomia seurauksia. Tämän ennustamattomuuden vuoksia on julkisen vallan säädeltävä kansalaisten yhteenliittymistä eritavoin. Foucaultlaisesta näkökulmasta vallan ja vastarinnan suhde kansalaisyhteiskunnassa kytkeytyy liberalistisen hallinnan rationaalisuuteen. Kansalaisyhteiskunnan vastarinta nähdään tarpeellisena hallinnon rajoittajana ja yksilönvapauksien takaajana. Samalla valtion on kuitenkin turvattava yhteiskunnan järjestys hallinnoimalla kansalaisyhteiskuntaa esim. järjestäytymiseen liittyvillä laeilla ja rahoituksella. Näin voidaan mm. säädellä mahdollisen vastarinnan luonnetta ja volyyymiä. (Pyykkönen 2007, 22-25.)

Erilaisuutta edustavan tai hegemoniasta poikkeavan yhdistyksen toiminnan tukeminen voi myös toimia hegemonisena hallintana tai hallintavalta. On niin sanotusti järjestelmän etujen

mukaista osoittaa suvaitsevansa esim. maahanmuuttajayhdistysten toimintaa, sillä suvaitsemalla ja tukemalla vastarinta otetaan haltuun. Näin vallassa oleva taho säilyttää oman valta-asemansa ja jopa laajentaa sitä. Esimerkkinä Pyykkönen käyttää hallinnon maahanmuuttajayhdistyksille antamaa roolia kotouttamistyössä. Foucaultlaisittain asian voisi ilmaista niin, että antamalla maahanmuuttajille mahdollisuuden osallistua julkiseen päätöksentekoon itseään koskevista asioista, valtio samalla ulottavat hallintaansa uusiin kansalaisryhmiin. Maahanmuuttajayhdistykset saavat näin hallinnollisesti säädellyn mahdollisuuden osallistua julkisen hallinnan kriittiseen arviointiin. (Pyykkönen 2007, 31.)

Yhdistysten rooli onkin ensiarvoisen tärkeä uusien ryhmien yhteiskuntaan ja sen rauhaan liittämässä. Suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa erilaisten intressien ja erilaisuuksien solmukohdat ja niihin liittyvä kollektiivinen liikehdintä on perinteisesti järjestäytynyt yhdistysmuotoon. Järjestäytynyt ja lailla säädelty kansalaisyhteiskunta onkin Pyykkösen mukaan keskeinen osa hallintavaltaa, sillä näin protestit ja radikalismi voidaan muuttaa lainmukaisiksi neuvotteluiksi, ja viimekädessä hallinnon uudistuksiksi. Järjestäytyminen on keino yhteiskunnallisille erityisryhmille saada oma tietonsa kanavoiduksi osaksi yhteiskunnallisten toimintamekanismien ratkaisuja ja rutiineja. Maahanmuuttajayhdistyksille rekisteröityminen on keskeinen keino varmistaa edullinen neuvotteluasema, sillä rekisteröityneenä yhdistyksenä erityisryhmällä on hallinnon tunnustama kollektiivinen organisatorinen elin, yhdistys, taustallaan. Se auttaa saamaan jonkinlaista omaa identiteettiasemaansa koskevaa sanavaltaa yhteiskunnallisessa vallanjaossa. (Pyykkönen 2007, 32-33, 36-37.)

Gramscin ja Foucault'n yhdistäminen on luontevaa, sillä molemmat määrittelevät kansalaisyhteiskunnan klassisen liberalismien mallin vastaisesti. Yhteistä heidän ajattelussaan on myös se, että kansalaisyhteiskuntaan liittyy jatkuva muutos. Vaikka kansalaisyhteiskunnassa on vakiintuneita toimijoita, suhteita ja käytäntöjä, ne muuttavat muotoaan jatkuvasti toimijoiden toiminnassa. Gramscia ja Foucault'ta yhdistää myös käsitys vallasta, joka ei rajoitu pelkästään valtionkoneistoon. Molemmille valta on moninaisuus. Foucault keskittyy kuitenkin Gramscia enemmän vallan mikrofysiikkaan eli analysoimaan pikkutarkasti kansalaisyhteiskunnan käytäntöjä. Valta on Foucault'lle suhde ja strategia, joka

ilmenee teknisenä ja käytännöllisenä toimintana. Kun kansalaisyhteiskuntaa tarkastellaan tästä perspektiivistä, kiinnittyy huomio yksittäisiin käytäntöihin ja niiden dynamiikkaan. Foucault'lainen analyysi antaa välineitä lähilukea vallan toimintaa instituutioissa ja ihmisten välisissä suhteissa. Pyykkönen soveltaa Foucault valtakäsitystä erityisesti sellaisena, kuin hän sen esittää *Subjects and Power* artikkelissa (ks. Foucault 1982). Maahanmuuttajayhdistysten toiminnassa voidaan nähdä Foucault'n peräänkuuluttamaa vastarintaa, kamppailua identiteeteistä, ihmisiä tyypitteleviä ja mystifioivia representaatioita vastaan. (Pyykkönen 2007, 28-30.)

Pyykkönen käyttää myös Barbara Cruikshankin ”kansalaisuuden teknologian” käsitettä analysoidessaan maahanmuuttajien yhdistystoimintaa. Osallistumalla laillisten ja legitiimien yhdistysten ja järjestöjen toimintaan, maahanmuuttaja muokkaa toimijuuttaan kansalaisena ”hallitusti vapaana”. Toimijuuden muodostuminen tietyn laiseksi ei kuitenkaan tapahdu automaattisesti ja tulokset saattavat olla hallinnon kannalta odottamattomat. Tämä ilmenee Pyykkösen mukaan mm. sellaisten maahanmuuttajayhdistysten toiminnassa, jotka saavat rahoitusta suomalaiseen työelämään integroitumiseen, mutta edistävät toiminnassaan lähtömaansa kulttuuriperinteisiin pohjautuvaa identiteettityötä. Pyykkönen määrittelee kansalaisyhteiskunnan alueeksi, jolla vapauden ja kansalaissubjektiviteetin ilmaisut muodostuvat. Kun hallintaa tarkastellaan ihmisten aktiivisuuteen ja vapauteen perustuvana asiana, voidaan suurinta osaa ihmisistä tarkastella oman aktiivisen ja osallistuvan kansalaisuutensa kautta hallittuina. Modernissa hallinnassa yksilöiden subjektiviteetin ohjailun keskeisimmät rationaliteetit liittyvät yhtäaikaaisesti valtion aseman että väestön ja yksilöiden hyvinvoinnin ja onnellisuuden turvaamiseen. Kansalaisjärjestöt ja niiden yhteistyö verkostot ovat monissa tapauksissa hallinnon ja yksilöiden halujen ja intressien yhteen liittäjiä. Laillisten järjestöjen ja yhdistysten toimintaan osallistuminen muokkaa kansalaista toimijana, vastarinta organisoituu ja tekee itsestään varteen otettavan toimijan. Samalla vastarinta käyttää vapauttaaan hallitusti ja siihen osallistujasta tulee rationaalisesti itseään hallitseva kansalaissubjekti. (Pyykkönen 2007, 25-26.)

Pyykkösen mukaan maahanmuuttajayhdistykset eivät enää ole kuitenkaan vain intressi- tai identiteetinmuodostusryhmiä, sillä hallinnon *uudelleenliberalisoituminen* ja siihen liittyvä

hallinnon kiinnostuminen yhdistyksistä on tuottanut niille monia uudenlaisia mm. työllistämiseen, palvelutuotantoon ja sosiaaliseen kontrolliin liittyviä tehtäviä. Prosessi liittyy Suomessa EU:hun liittymisen myötä kasvaneisiin paineisiin leikata yhtäältä julkista taloutta rasittavia menoja ja toisaalta toteuttaa kansalaisyhteiskuntaa ja julkishallintoa yhteen sitovia kumppanuushankkeita. Liittymisen jälkeen perinteisen pohjoismaisen mallin sijasta alettiin sosiaalipolitiikassa soveltaa mallia, jossa sosiaali- ja terveystaloutta tuotetaan enemmän yksityisellä ja kolmannella sektorilla erilaisissa projekteissa. Yhteisöllisyyden korostaminen liittyy pelkoon, että valtion hallinnollisen roolin vähentymistä seuraa liiallinen yksilöllistyminen ja arvoeriytymisen. Tästä syystä uusliberalistinen markkinarationaalisuus on useissa länsimaissa risteytetty uuskonservatistiseen yhteisöajatteluun. Tämän myötä yhteisöjä edustavat organisaatiot, etupäässä yhdistykset, on määritetty tärkeiksi ”hyvän kansalaisuuden” toteuttamisen tiloiksi, jotka lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta, yhteisten arvojen muodostumista ja toimivat kansalaisten oma-apuverkostoina. Myös vasemmisto on ottanut agendalleen niin sanottujen kolmannen tien ratkaisujen painottamisen, joissa kolmatta sektoria on esitetty ratkaisuksi raskaan hallinnon purkamiseen ja kansalaisten itsestään huolehtimisen uudelleen löytämiseen. Myös Pyykkösen tutkimien maahanmuuttajayhdistysten rooli on osin muuttunut kasvokkaiseen solidaarisuuteen perustuvasta eturyhmätoiminnasta palvelutuotannoksi ja yhteistyöksi julkishallinnon kanssa. Suomessa on kuitenkin edelleen suuri määrä yhdistyksiä, jotka asettuvat vastarintaan ja pyrkivät tarjoamaan vaihtoehtoisia ajattelu- ja toimintatapoja vallitseville. Yhdistysten toimintaan osallistuvien näkemyksiä tutkimalla vastarinta, vaihtoehtoisuus ja ennakoimattomat merkityksenannot saadaan esille. (Pyykkönen 2007, 35; Pyykkönen 2010, 120-123.)

Väitöskirjansa neljännessä artikkelissa Pyykkönen lähtee liikkeelle Cruikshankin ajatuksesta, että kansalaisuuden teknologiat pyrkivät saamaan marginaalissa olevat ihmiset, mukaan luettuna maahanmuuttajat, ottamaan vastuuta itsestään ja omasta elämästään kunnon kansalaisina. Nämä riskiryhmät tarvitsevat kansalaisuuskoulutusta, mutta kuten kehittyneen liberalismien ideaaliin kuuluu, sitä on järjestettävä sellaisella tavalla, että he itse ottavat siitä mahdollisimman suuren vastuun. Maahanmuuttajayhdistysten tekemää kotouttamistyötä pidetään tästä syystä hyödyllisenä sekä koko suomalaisen yhteiskunnan kannalta että yksittäisten maahanmuuttajien kannalta. Uudet kansalaiset tai kansalaisehdokkaat sitoutetaan

julkisten varojen säästämiseen ja samalla he ajavat eteenpäin omaa aktiivista kansalaisuuttaan, terveyttään ja onnellisuuttaan. Mitä onnellisempia ja aktiivisempi maahanmuuttajat ovat, sitä paremmin he voivat osallistua yhteiskunnan toimintaan. Erityisesti maahanmuuttajien psyykkinen terveys on hallinnon huolenaiheena, sillä aktiivinen kansalaisuus edellyttää sitä, että mielenterveys on kohtuullisessa kunnossa. Aktiiviset kansalaiset antavat panoksensa koko yhteiskunnan ja talouden toiminnalle. Vaikka Suomella on pitkä historia hyvinvointivaltiona, vaikuttaa Suomessakin kehittyneen liberalismien mukainen talousajattelu ja poliittinen järki, jossa yksilön katsotaan olevan vastuussa ennen kaikkea itsestään. Tästä syystä maahanmuuttajien integroimista Suomeen voidaan tarkastella hallinnallisuuden näkökulmasta. (Pyykkönen 2007b, 2-4, 10, 20.)

Yksi merkittävä osa hallinnan analyysia on hallinnan tekniikoiden tutkiminen, eli niiden käytäntöjen tarkastelu, joilla hallinta käytännössä toteutetaan. Hallinnan tekniikat voidaan jakaa kahteen ryhmään sen perusteella, kohdistuvatko ne itseen vain toisiin. Molempia ”hallinnallisuuden lajeja” voidaan löytää maahanmuuttajayhdistyksiä tarkasteltaessa. Maahanmuuttajayhdistysten kautta tehty integraatio eli kotouttaminen toimii esimerkkinä hallinnan tekniikasta, jolla maahanmuuttajayhdistykset opettavat jäseniään olemaan Suomen kansalaisia. Maahanmuuttajien omien yhdistysten kanssa yhteistyössä tehtyä integraatiota pidetään parempana vaihtoehtona viranomaisten toimesta tehdyille, sillä sen ei ajatella tukahduttavan erilaisuutta, vaan normalisoivan sen osaksi monikulttuurista yhteiskuntaa. Myös yhdistysten rekisteröiminen on hallinnan tekniikka, johon sisältyy auktoriteetin tunnustaminen, laillisuuteen sitoutuminen ja toiminnan muodollistuminen. Rekisteröityminen auttaa viranomaisia pitämään yhdistyksiä silmällä, mutta samalla parantaa yhdistysten neuvotteluasemia keskusteluissa hallinnon kanssa. Rekisteröityminen on avain myös rahoitusten saamiseen. Rahoitus on kolmas hallinnan tekniikka. Rahoituksesta on viimeisen kymmenen vuoden aikana tullut viranomaisten merkittävin interventioväline, siihen liittyvien auditointien ja arviointien ohella. Yhdistysten täytyy arvioida esim. rahoituksen ehtona olleiden integraatiotavoitteiden toteutumista toiminnassaan. Myös kotoutumislakia voidaan pitää hallinnan tekniikkana, joka toimii paikallisten kotouttamisohjelmien kautta. (Pyykkönen 2007b, 13-17.)

Itseen kohdistuvasta hallinnasta Pyykkönen käyttää termiä itsen tekniikat. Myös kotoutuvien itseensä kohdistamia hallinnan tekniikoita voidaan löytää maahanmuuttoviranomaisten ohjelmallisista tavoitteista. Jo pelkästään osallistumista yhdistysten toimintaan tai yhdistyksen jäsenyys toimii itsen tekniikkana, jolla viranomaisten mukaan voidaan osoittaa henkilökohtaista sitoutumista kotoutumiseen ja aktiivista kansalaisuutta. Viranomaisten asenne näkyy myös vaatimuksessa laatia henkilökohtainen kotoutumissuunnitelma ja hakeutua työttömäksi työnhakijaksi, jotta maahanmuuttaja voi saada tukea kotoutumiseensa. Kotoutumissopimusta voidaan tarkastella sekä sopimukseen perustuvana tekniikkana että kansalaisuuden tekniikkana. Se on erityinen sopimus kotoutujan ja viranomaisasiantuntijoiden välillä, jonka tavoitteena on kehittää kotoutujan kansalaistaitoja. Viranomaisten puheessa maahanmuuttaja voi myös suorittaa kotoutumista työharjoitteluissa, vapaaehtoisessa opiskelussa ja kursseilla. Työharjoittelut ja monet kurssit toteutetaan usein käytännössä yhdistyksissä. Näin kotoutumattomuus ja työttömyys muutetaan näennäiseksi työksi tai työtä muistuttavaksi aktiivisuudeksi yhdistyksissä, josta ei kuitenkaan saa palkkaa. Aktiivisuuden uskotaan myös parantavan maahanmuuttajan psyykkistä terveyttä, josta huolehtimista voidaan myös tarkastella yhtenä itsen tekniikkana. (Pyykkönen 2007b, 18-20.)

Pyykkönen katsoo, että hallinnallisuuden näkökulma tarjoaa pätevän välineen vallan kysymysten tarkasteluun ja ymmärtämiseen suhteessa maahanmuuttajayhdistysten rooliin kotouttamistyössä. Näkökulman etuna voidaan pitää sitä, että se paljastaa kotouttamiseen liittyvän myös poliittisia ja hallinnollisia elementtejä, vaikka hallinnon puheessa kotouttaminen ja yhteistyö maahanmuuttajayhdistysten kanssa näyttäytyy usein epäpoliittisena. Hallinnan analyysi paljastaa toimintaan ja ajatteluun sisältyvän hienovaraisemman ja piilotetun poliittisuuden, joka yhdistyksissä ilmenee vapaaehtoisuuden ja hyväntekeväisyyden kontekstissa. Kun kotouttamistyötä tehdään yhdistysten kautta, se ei epäpolitisoidu vaan laajentaa tietynlaisen vallankäytön aluetta kansalaisyhteiskunnan alueella. (Pyykkönen 2007b, 20.)

Pyykkönen ajaa siis artikkelissaan takaa samaa ajatusta kuin Cruikshank kirjassaan. Pyykkönen vain tarkastelee voimautumisen sijaan kotoutumista. Tavoitteena ei ole osoittaa, että kotouttaminen ja siihen liittyvät hallinnan tekniikat olisivat jotenkin tuomittavia, mutta

että niihin sisältyy valtasuhteita. Integroivaa tai voimauttavaa hallintaa Pyykkönen pitää monella tapaa jopa välttämättömänä monikulttuurisen yhteiskunnan rauhanomaiselle kehitykselle. Kotouttaminen liittyy tiiviisti kehittyneeseen liberaaliin hallintaan, joka pyrkii minimoimaan hallinnon puuttumisen sosiaalisiin ilmiöihin ja saamaan julkisen sektorin toimimaan markkinoiden logiikalla. Hallinnon täytyy järjestää kotoutuminen tavalla, jossa ihmiset pääsevät osallistumaan itsensä ja yhteisönsä hallintaan. Tämä ei kuitenkaan koske kaikkia maahanmuuttajia. Kotoutuneen yksilön voidaan olettaa kykenevän ilmaisemaan vapauttaan hallitulla tavalla, mutta kotoutumatonta pidetään riskinä, johon täytyy kohdistaa ulkoisia hallinnallisia toimia ja kurivaltaa. (Pyykkönen 2007b, 21.)

4. Mikä on Foucaultlainen näkökulma kansalaisyhteiskuntaan...

Foucaultlainen näkökulma kansalaisyhteiskuntaan kiteytyy, kuten kaikki Foucaultlaisesta näkökulmasta tehty tutkimus, vallan ja hallinnan kysymyksiin. Tästä syystä käsittelenkin ensimmäisessä luvussa Foucault'n omalaatuista käsitystä vallasta. Se poikkeaa muusta valtaa käsittelevästä tutkimuksesta. Valta ei Foucault'lle ole ominaisuus tai sinänsä olemassa oleva asia. Foucault'n valta on kahden tai useamman osapuolen välinen suhde. Valta on toimintaa ja se on toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan toisen toimintaan (*conduct of conduct*). Toinen tunnustetaan toimijana, jonka toimintaan omalla toiminnalla pyritään vaikuttamaan. Näin ollen valta on Foucault'lle tuottavaa. Sillä pyritään saamaan jotakin aikaa, jonkinlaista toimintaa tai jonkinlainen identiteetti. Foucault (1982) kirjoittaakin, että vallan analysoiminen on hänelle ollut keino kirjoittaa subjektiksi tulemisen ja tekemisen historiaa. Hän on keskittynyt vallan kysymyksiin ymmärtääkseen niitä tapoja, joilla ihmisolennot niin sanotusti objektivoidaan subjekteiksi. Ihminen tulee subjektiksi suhteissaan toisiin ihmisiin ja instituutioihin, ja näissä suhteissa esiintyvää valtaa analysoimalla voidaan paremmin ymmärtää sitä, miten subjektiksi tullaan. Subjekteiksi tulemisesta ja tekemisestä on kyse myös Foucaultlaisessa kansalaisyhteiskuntaa koskevassa tutkimuksessa.

Kolmannessa luvussa tarkasteleman, Foucaultlaista näkökulmaa käyttäneet ja Foucault'ta tutkineet teoreetikot, Nikolas Rose, Mitchell Dean, Barbara Cruikshank, Miikka Pyykkönen ja Graham Burchell ovat kaikki tavalla tai toisella tarkastelleet myös subjektiksi tulemisen ja tekemisen kysymyksiä. Subjektiksi tulemisessa ja tekemisessä on myös tässä tarkastelemieni tekstien kriittisyyden voima ja painopiste. Esimerkiksi Cruikshank peräänkuuluttaa Foucault'n (1982) lailla mahdollisuutta luoda toisenlaisia subjekteja. Kamppailu identiteeteistä on Foucault'n mukaan merkittävin vastarinnan ilmentymä nyky-yhteiskunnissa. Foucault kannustaa kieltäytymään meille valmiina annetuista, ulkoapäin määritellyistä identiteeteistä ja keksimään uusia mahdollisia identiteettejä. Tähän nojaten Cruikshank (1999) kirjoittaa, että vallankumous on mahdollinen, kunhan tuotamme vallankumouksellisia subjektiviteetteja. Pyykkönen (2007, 2007b) puolestaan tarkastelee maahanmuuttajajärjestöjen toiminnassa tapahtuvaa kamppailua identiteetistä. Yhdistyksissään maahanmuuttajat pyrkivät saamaan oman kertomuksensa siitä, keitä he ovat, kuulluksi ja yleisesti hyväksytyksi. Ne vastustavat ulkoapäin annettuja, tyypitteleviä ja mystifioivia identiteettejä. Pyykkönen myös ajattelee, että

maahanmuuttajiin kohdistettuja kotoutumistoimia voidaan tarkastella samalla tavoin subjekteja tuottavana hallintana, kun Cruikshankin kritisoimia voimauttamistoimenpiteitä. Cruikshankin (1999) esittämä ”voimauttamisen tahto” on hallinnan strategia. Cruikshankin mukaan kansalaissubjektit ovat sosiaalisesti luotuja ja näin olleen valtasuhteiden ilmentymiä. Poliittista valtaa käytetään sekä kansalaissubjekteihin että heidän kauttaan. Pyykkönen tarkastelee Cruikshankin ”kansalaisuuden teknologian” näkökulmasta maahanmuuttajayhdistysten toimintaa. Laillisten järjestöjen ja yhdistysten toimintaan osallistumalla maahanmuuttajat muokkaavat omaa toimijuuttaan kansalaisena ”hallitusti vapaana”.

Myös Rosen ja Deanin yhteiskunnallinen kritiikki painottuu subjektin kysymyksiin. Rose (1989/1991, 1996/2001) tarkastelee subjektien tuottamista mm. kuluttajakansalaisuuden ja terapioiden näkökulmasta. Rosen mukaan kansalaisen rooli on muuttunut kuluttajamaiseksi, aktiiviseksi oman elämänsä kehittäjäksi ja hän pitää uusina kansalaisuuden teknologioina mm. television, mainonnan ja aikakauslehtien sisältämää elämäntapojen markkinointia. Kehittynyt liberaali hallinta luottaa teknologioihin, jotka muokkaavat ja hallinnoivat subjektien kykyjä ja tahtoja. Myös psykoterapian keinoin voidaan tuottaa halutunlaisia, itsestään vastuunottavia ja autonomisia subjekteja. Psykoterapia edustaa Roselle niitä vallan käytäntöjen verkostoja, joiden läpi moderni ”minuus” on muokattu sellaiseksi kuin se on. Rose kritisoi näiden esimerkkiensä avulla sellaista markkinarationalismia, jossa sosiaaliturvasta pyritään luopumaan sillä perusteella, että yksilö on itse vastuussa omasta epäonnestaan. Dean (mm. 1995 ja 1999) puolestaan tarkastelee tästä näkökulmasta eri maiden työllisyyspolitiikkaa ja työttömiin kohdistettuja toimenpiteitä subjektien tuottamisena. Deanin kritiikki kohdistuu erityisesti väitteisiin, joiden mukaan liberaali hallinta ei olisi autoritääristä. Deanin mukaan autonomisesta ja aktiivisesta kansalaisuudesta on tullut normi, jonka saavuttamiseksi liberaali hallinta turvautuu myös autoritäärisiin keinoihin. Oikeanlaisten kansalaissubjektiviteettien tuottaminen tapahtuu siis autoritäärisen hallinnan kautta.

Edellä mainitut teoreetikot viittaavat omissa töissään toisessa luvussa käsittelemääni Foucault’n klassisen liberalismiin analyysiin, johon sisältyy myös Foucault’n käsitys kansalaisyhteiskunnasta. Foucault (2008) katsoo, että kansalaisyhteiskunta ymmärretään edelleen pitkälti siinä merkityksessä, jonka se sain 1800-luvun jälkipuoliskolla niin sanotus

skottilaisen valistuksen edustajien teksteissä. Adam Fergusonin ”*Essay on the History of Civil Society*”, jossa kansalaisyhteiskunta esitetään luonnollishistoriallisena todellisuutena ja valtion tai poliittisten instituutioiden vastavoimana, on Foucault mukaan se teksti, johon käsitykset kansalaisyhteiskunnasta edelleen pitkälti perustuvat. Foucault pitää tätä käsitystä kansalaisyhteiskunnasta valtion vastavoimana liberaalin hallinnan rationaliteetin ilmentymänä. Liberalismi hallinnan kysymykset kiinnittivät tiukasti kansalaisyhteiskunnan kysymyksiin. Michel Senellart (2010) tiivistää Foucault'n pointtia liberalismista ja kansalaisyhteiskunnasta mm. kirjoittamalla, että kansalaisyhteiskunta on se periaate, jonka nimissä liberaali hallinta pyrkii rajoittamaan itseään. Se, mikä pakottaa sen jatkuvasti kysymään itseltään, hallitsenko liikaa. Samalla kansalaisyhteiskunta on kuitenkin myös pysyvä hallinnallisten väliintulojen kohde, joiden kautta liberaalin järjestelmän tarvitsemat vapaudet voidaan tuottaa, monistaa ja taata. Valtion ja kansalaisyhteiskunnan vastakkainasettelu perustuu siis liberalismille tyypilliseen hallinnan teknologian tapaan järjestää asiat. Merkittävää tässä on se, että kansalaisyhteiskunta, tässä modernissa merkityksessään, on saanut hyvinkin keskeisen roolin filosofisessa ja poliittisessa diskurssissa 1800-luvulta tähän päivään asti.

Foucault'n klassisen liberalismien analyysi sisältää elementtejä, joita on mahdollista käyttää myös tämän päivän hallinnan ilmiöitä analysoitaessa. Burchell (1991) kirjoittaa mm., että Foucault'n varhaisen liberalismien analyysi kuvaa niitä olosuhteita, joissa modernit identiteetin- tai kansalaisuudenpolitiikan muodot ovat tulleet mahdollisiksi. Foucault'n analyysi tuo näkyviin monia modernin politiikan elementtejä, joista esimerkkinä voidaan mainita jatkuva heiluminen valtion liiallisen asioihin puuttumisen pelon ja kansalaisten turvallisuudesta huolehtimisen vaatimuksien välillä. Liberaaleja hallinnan strategioita voidaan edelleen, ja tänä päivänä jopa enenevässä määrin, löytää myös politiikaltaan muuten ei niin liberaalien valtioiden agendalta. Uusliberaali hallinta ei ole vain piinkovaa talouspolitiikkaa, vaan myös paljon hienovaraisempien strategioiden toteutusta, esim. terveydenhoito- ja sosiaalipolitiikassa. Vaikka Foucault'n hallintaa käsittelevät luennot (1977-1979) näyttivät ennakoivan neoliberaalia hallinnan muotoa ja siten tarjoavat välineen hallinnan analysoimiseen moderneissa liberaaleissa demokratioissa, on Dean (mm. 2007) korostanut sitä, että Foucault'n työ täytyy asettaa oman aikansa intellektuaaliseen ilmastoon, joka eroaa tästä päivästä.

Deanin kritiikki kohdistuu nimenomaan Foucault'n ajatukseen hallinnasta vapaiden yksilöiden toimintaan vaikuttamisena (*conduct of conduct*), jonka korostuessa liberaalin hallinnan luonteena, unohtuu sen autoritäärinen puoli. Deanin mukaan moderniin hallintaan sisältyvät yhtäläillä myös fyysinen vallankäyttö, pakko ja väkivalta. Foucault (1982) tosiaan kirjoittaa, että kun toisen toimintaan pyritään omalla toiminnalla vaikuttamaan, tunnustetaan tuo toinen silloin absoluuttisesti toimijana, joka voi reagoida hallintaan monellakin tavalla. Samassa tekstissä Foucault myös väittää, ettei väkivalta suoranaisesti ole vallankäyttöä, sillä valta pyrkii tuottamaan toimintaa, kun taas väkivalta tukahduttaa toiminnan ja kieltää toisen toimijana. Foucault on kyllä muuallakin (esim. 1998) painottanut vallan tuottavaa ja uutta luovaa puolta, mutta se on tosiaan ollut puoli. Muista teksteistä olen saanut sen käsityksen, että valta on myös tukahduttavaa ja alistavaa. Deanin argumentti autoritäärisestä liberalismista kritisoiakin ajatusta liberaalista hallinnasta pelkkänä vapaudella hallintana tai ”*conduct of conductina*”. Dean pitää hallintamentaliteetin tutkimusta hyödyllisenä analyysin välineenä, mutta korostaa myös suvereniteetin ja väkivallan olevan osa liberaalia hallintaa tämän päivän yhteiskunnissa. Foucault itsekin kirjoittaa hallintaa koskevista luennoissaan (1977-1978), ettei hallinta syrjäytyä kuria ja suvereniteettia, vaan ne kietoutuvat yhteen. Hallinta tarvitsee ja käyttää edelleen kurin ja suvereniteetin mekanismeja.

Foucaultlainen näkökulma kansalaisyhteiskuntaan on siis liberaalin hallinnan analyysin näkökulma. Rose (1996/2001) kirjoittaa kriittiseen sävyyn mm. yhteisöllisyyden korostamisesta ihmisten hyvinvoinnin suurimpana lähteenä. Väite ei hänen mukaansa ole täysin paikkansapitämätön, mutta on yhtä kaikki liberaalin hallinnan strategian toteutusta. Rosen ohelle mm. Dean (1999) on kirjoittanut yhteiskunnan sirpaloitumisesta pienempiin toimijayhteisöihin. Esim. riskiryhmiä on pyritty voimauttamaan omissa yhteisöissään, joissa vastuu kaikkien hyvinvoinnista kuuluu ryhmälle. Deanin mukaan kolmannen sektorin rooli riskiryhmien aktivoinnissa on keskeinen, sillä siellä on pitkäaikaisin kokemus riskiryhmien kanssa toimimisesta. Kaiken kaikkiaan ihmisten integroituminen yhteisöihin on tärkeää, sillä yhteisöihin sitoutuneina yksilöt toimivat kuten heidän oletetaan toimivan. Toisin sanoen ihmiset tulevat hallittaviksi yhteisöissä. Tämä analyysi nojaa Foucault (2008) klassisen liberalismiin siitä, että ihmisen sosiaalisen luonnon korostaminen, ja kansalaisyhteiskunnan korostaminen sen toteutumisen luonnollisena paikkana, ratkaisi liberaalin vapaiden ja rationaalisten yksilöiden hallinnan ongelman. Yhteisöt eivät kuitenkaan

ole vapauden auvoja, joihin valta ja hallinta eivät ylety. Yhteisöiden sisällä on valtasuhteita. Foucault (1982) kirjoittaa, että valtasuhteiden juuret ovat yhteisöissä. Yhteisössä eläminen on itsessään sellaisella tavalla elämistä, että vaikuttaa toisten ihmisten toimintaan ja antaa toisten ihmisten toiminnan vaikuttaa omaan toimintaansa. Yhteisö ilman valtaa on Foucault'n mukaan abstraktio ja tähän argumenttiin vetoavat niin Rose kuin Deankin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö valtasuhteita voisi kyseenalaistaa ja jopa kumota. Foucault pitää niiden kyseenalaistamista tärkeänä ja jatkuvana poliittisena tehtävänä.

Kansalaisyhteiskunta on merkittävässä roolissa liberaalissa hallinnassa siitakin syystä, että hallinta halutaan toteuttaa ihmisten omien yhteisöjen kautta, valtiollisen hallinnan sijasta. Esimerkiksi Deanin (2002) ”liberaali poliisi” toimii kansalaisyhteiskunnan ja virallisten poliittisten tahojen monitahoisen yhteen kietoutumisen kautta. Kansalaisyhteiskunta, yhteisöt ja yhteisöllisyys, järjestöt jne. ovat osallisina liberaalien hallinnan strategioiden toteutusta. Tämä teema nousee esiin kaikissa tässä työssä tarkastelemieni teoreetikkojen teksteissä, joissain enemmän ja joissain vähemmän. Koska liberaali hallinta hakee perusteensa valtion ulkopuolelta, on kolmannen sektorin organisaatioilla suuri rooli erityisesti subjektien tuottamiseen liittyvissä projekteissa, joissa kuntoutetaan, voimautetaan, osallistetaan jne. Puhutaan niin sanotusta *quangoistumisesta*. Rosen (1996/2001) mukaan liberaaleja hallinnan strategioita toteuttavat järjestöt tulevat hallituiksi samalla tavalla kuin yksilöt, hallitun autonomisina. Niiltä oletetaan tiettyä autonomiaa päätöksenteossa ja vastuuta omasta toiminnastaan, jotta ne saavat oikeuden tarjota esim. sosiaalipalveluja. Koska ne ovat autonomisia ja toimijoina virallisten poliittisten instituutioiden ulkopuolella, niiden toteuttamina hallinnan strategiat saadaan naamioitua epäpoliittisiksi. Viralliset poliittiset tahot kuitenkin säätelevät sosiaalipalveluja tarjoavien järjestöjen toimintaa sopimuksilla, rahoituksella, tavoitteilla, indikaattoreilla, tarkkailulla ja arvioinneilla. Niitä hallitaan toisin sanoen etäältä, säädellyn autonomian keinoin, mutta hallitaan yhtä lailla. Rosen lisäksi myös Cruikshank (1999) ja Dean (2002) painottavat, että nämä sosiaaliset toimenpiteet ovat poliittisia, vaikka niitä toteuttamaan olikin valjastettu jokin kolmannen sektorin toimija.

Voidaan siis sanoa, että Foucaultlaisesta näkökulmasta tarkasteltuna kansalaisyhteiskunta on se paikka, jossa tehdään käytännön hallintatyötä. Tässä työssä tarkastelemieni teoreetikkojen pohjalta voidaan myös sanoa, että liberaali hallinta toimii tuottamalla tietynlaisia subjekteja.

Näitä subjekteja tuottavia teknologioita toteuttavat suuressa määrin kolmannen sektorin toimijat, joille liberaali hallinta on liiallisen hallinnan pelossaan luovuttanut nämä tehtävät. Liberaali hallinta ei kuitenkaan täysin luovu ohjaksista, vaan hallitsee käytännön hallintatyötä tekeviä toimijoita etäältä. Liberaalin hallinnan tarvitsemia, vastuullisia, kuuliaisia, autonomisia ja vapaita subjekteja tuotetaan esimerkiksi järjestöjen voimauttamis-, kotouttamis-, työllistämis- ja kuntouttamisprojekteissa. Kukaan tässä työssä tarkastelemistani teoreetikoista ei halua suoralta kädeltä tuomita tarkastelemiaan projekteja tai kieltää niiden aikaansaamia hyviä asioita. Pyykkönen pitää arvokkaana maahanmuuttajiin kohdistettua kotouttamistyötä ja Cruikshank näkee hyvää voimauttamisohjelmissa. Järjestöjen projektit eivät ole paha asia, mutta toden totta vaarallinen asia. Toisin sanoen niillä on potentiaali tehdä jotain aidosti hyvää, mutta potentiaali myös todella paha. Tästä syystä ne on asetettava kriittisen tarkastelun kohteeksi ja niihin sisältyvät hallinnan muodot on tehtävä näkyviksi, jotta voidaan pohtia niihin sisältyviä vaaroja.

5. ...ja kannattaako sitä käyttää?

Foucaultlaisen näkökulman kriittisyys ja Foucault'n käsitys kansalaisyhteiskunnasta liberaalin hallinnan rationaliteetin seurauksena syntyneenä transaktionaalisena todellisuutena voi tuntua perustusten alas repimiseltä niille, jotka haluavat ajatella kansalaisyhteiskuntaa valtion vastavoimana ja radikalismien ja vastarinnan kehtona ja valtion vastavoimana. Esimerkiksi tässä työssä tarkastelemissani teksteissä kansalaisyhteiskuntaa tarkastellaan liberaalien hallinnan strategioiden toteutumisen paikkana. On ehkä aiheellista kysyä, mitkä ovat yksilön vaikutusmahdollisuudet, jos myös vapaus ja aktiivisuus ovat liberaalin hallinnan tarpeisiin tuotettuja ja voiko tällaista hallintaa edes vastustaa. Mielestäni näihin kysymyksiin voidaan kuitenkin tässä työssä tarkastelemieni tekstien pohjalta vastata tyydyttävästi. Foucaultlaisesta näkökulmasta tarkasteltuna länsimaiset valtiot ovat instituutioita, joissa vallitsee liberaali hallinnan rationaliteetti, jonka yhtenä hallinnan strategiana kansalaisyhteiskunta toimii. Näkökulma on kriittinen, muttei tuomitseva. Sen voima on mielestäni nimenomaan kyseenalaistamisessa ja hallinnan strategioiden näkyväksi tekemisessä. Se auttaa ymmärtämään sitä, miten hallinta toimii, ja kun ymmärrämme paremmin, voimme myös toimia toisin. Kyseenalaistamiseen ja näkyväksi tekemiseen ovatkin keinoja ottaa vastuu omasta toiminnastaan. Koska kaikkiin suhteisiin sisältyy valtaa, myös kansalaisyhteiskunnan suhteisiin, sisältyy niihin kaikkiin myös riski väärinkäytöksiin ja pahaan. Foucaultlaisittain valtasuhteet eivät sinänsä ole pahoja, mutta ne ovat vaarallisia. Tarkoituksena ei siis ole tuomita ja tyrmätä, vaan auttaa tiedostamaan ne tilanteet, joissa valtaa käytetään. Tiedostamaan sen, käytämmekö itse valtaa, miksi käytämme sitä ja kysymään onko välttämätöntä tehdä asiat juuri näin.

Foucault kritisoi ajatusta valtion ja kansalaisyhteiskunnan vastakkainasettelusta juuri siitä syystä, että pitää asetelmaa liberaalin hallinnanmuodon tarpeisiin tuotettuna keinotekoisena asetelmana. Kansalaisyhteiskunnan kautta liberaalia hallintaa voidaan toteuttaa tavalla, joka ei sodi sen omia periaatteita vastaan. Poliittinen hallinta voidaan naamioda sosiaalisiksi kysymyksiksi ja yhteisön omista tarpeista lähteväksi toiminnaksi. Mutta kuten esim. Cruikshank ja Rose korostavat, sosiaalinen *on* poliittista. Deanin mukaan hallinta on kaikkein autoritäärisintä juuri silloin, kun se yrittää saada itsensä näyttämään epäpoliittiselta, eli silloin

kun se väittää olevansa puhtaan taloudellista tai jopa eettistä. Myös Pyykkönen (2007b) kirjoittaa Foucaultlaisen hallinnan näkökulman eduista. Sen avulla voidaan nähdä, että maahanmuuttajien kotouttamiseen liittyy myös poliittisia ja hallinnollisia elementtejä. Yhdistysten kautta tehty kotouttamistyö ei tee siitä epäpoliittista, vaikka se hallinnon puheissa usein sellaisena esitetään. Hallinnan analyysi paljastaa toimintaan ja ajatteluun sisältyvän hienovaraisemman ja piilotetun poliittisuuden, joka yhdistyksissä ilmenee vapaaehtoisuuden ja hyväntekeväisyyden kontekstissa.

Väitteet siitä, ettei Foucault'n vallan analyysissä olisi tilaa vastarinnalle, ovat mielestäni Foucault'n valtakäsityksen väärin ymmärtämistä. Ilpo Helén (1998) on mm. kuvaillut Foucault valtaa eläväksi ja muuttuvaksi strategiseksi tilanteeksi. Vastarinta siis kuuluu erottamattomana osana Foucault'n käsitykseen vallasta. Ne ovat saman kolikoin kaksi puolta ja olemassa vain toistensa mahdollistamina. Valtaa ei voi asettua vastustamaan vallan ulkopuolelta, sillä vallan vastustaminen on valtasuhteeseen astumista. Myös Foucault'n (1982) muotoilema käsitys vallankäytöstä hallintana, eli toisten toimintaan kohdistuvana toimintana (*conduct of conduct*), tukee tätä käsitystä. Foucault kirjoittaa mm., että valtasuhteissa on kyse jatkuvasta kamppailusta vapauden ja pakon välillä. Koska vallankäytöllä pyritään aikaansaamaan toimintaa, täytyy sen kohteen olla ennen kaikkea toimija. Toisen toimintaan voi siis vaikuttaa, muttei sitä voi täydellisesti hallinta ja toinen voi myös reagoida täysin odottamattomalla tavalla. Tästä syystä vallankäyttö pyrkiikin nojaamaan esimerkiksi ihmistieteisiin, voidakseen ennustaa ihmisten käytöstä.

Joka tapauksessa Foucaultlaisessa analyysissä on sijaa myös vastarinnalle. Esimerkiksi Pyykkönen (2007, 2007b) on kirjoittanut, että vaikka järjestöjen toimintaa säädelään rahoituksella, järjestöt voivat silti, rahoitusta jo saatuaan, toimia rahoituksen saantiperusteita vastaan. Vaikka vastarinta Suomessa Pyykkösen mukaan järjestäytyy usein laillisiksi järjestöiksi tai yhdistyksiksi ja siihen osallistujat muokkaavat näin kansalaisuuttaan hallitusti vapaina, voivat vastarinnan lopputulokset silti olla arvaamattomat. Suomessa on myös edelleen suuri määrä yhdistyksiä, jotka asettuvat vastarintaan ja pyrkivät tarjoamaan vaihtoehtoisia ajattelu- ja toimintatapoja vallitseville. Yhdistysten toimintaan osallistuvien

näkemyksiä tutkimalla vastarinta, vaihtoehtoisuus ja ennakoimattomat merkityksenannot saadaan esille.

Foucault (1982) pyrkiikin ymmärtämään valtaa tarkastelemalla nimenomaan vastarintoja, sillä vastarinnat nostavat pinnalle ja näkyviin valtasuhteita. Tärkeimpiä vastarinnan muotoja ovat Foucault'n mukaan kamppailut identiteeteistä. Foucault on keskittänyt huomionsa vastarintoihin, joissa on asetettu tiedon etuoikeuksia ja erottelun järjestelmiä vastaan, sillä näissä vastarinnoissa on kyse subjektiksi tulemisesta ja tekemisestä. Niissä kamppaillaan oikeudesta itse määritellä itsensä. Tähän kamppailuun Foucault myös kannustaa ryhtymään, ja käyttämään mielikuvitusta ja rohkeutta edistää vaihtoehtoisten subjektien syntymistä. Foucaultlainen näkökulma tarkoittaa siis myös tämän instituutioiden tekemää ihmisten luokittelun kriittistä analysointia. Cruikshank (1999) tarttuu Foucault'n ajatukseen siitä, että subjektit ovat aina tuotettuja ja luottaa vallankumouksen mahdollisuuteen, sillä voimmehan tuottaa myös vallankumouksellisia subjekteja. Cruikshankin ”voimauttamisen tahdon” kritiikki kokonaisuudessaan haluaa kyseenalaistaa sen millaisia subjekteja tuotamme. Vaikka voimauttamisohjelmilla saadaan paljon hyvääkin aikaiseksi, niiden täysin kritiikitön hyväksyminen on Foucaultlaisessa mielessä vaarallista. Myös Deanin ja Rosen kritiikki kohdistuu niihin tapoihin joilla subjekteja tuotetaan. Molemmat näkevät liberaalin hallinnan rationaaliteetin tarpeen tuottaa autonomisia, kykeneviä, vapaita jne. subjekteja, ja näiden subjektien tuottamiseen tähtääviä toimenpiteitä esimerkiksi työvoimapolitiikassa ja psykoterapiassa. Cruikshank, Dean tai Rose eivät halua tuomita näitä ohjelmia pahoiksi, mutteivät myöskään pidä niitä missään nimessä ongelmattomina tai vaarattomina. Normalisoivien käytäntöjen ja ihmisten ryhmiin kategorisoitumisen sivutuotteena syntyy yleensä normalisoitumattomien ryhmä. Kaikkiin, jotka eivät syystä tai toisesta sovi normaalin kategoriaan tai kykene/halua kuntoutua normaaliksi, voidaan kohdistaa pakkokeinoja.

Hallintaan kuuluu siis olennaisena osana pyrkimys vaikuttaa siihen, keitä olemme ja millaisia meidän pitäisi olla. Deanin (1999) mukaan tämä lähestymistapa on erityisen kiinnostava, sillä se tarjoaa kielen ja kehyksen tarkastella hallinnan, auktoriteetin ja politiikan kysymysten yhteyttä identiteetin, itsen ja persoonan kysymyksiin. Tätä kautta hallinnan kysymykset liittyvät tiivistä myös vapauden, moraalien ja etiikan kysymyksiin. Oman itsen hallin ja omien

halujen hallinta jo sinänsä liittyy moraaliin, mutta kiinnostava on myös kysymys siitä, mitä teemme niille, jotka eivät kykene hallitsemaan itseään. Itseään hallitsemattomien ongelman ratkaisut löytävän rumimmat esimerkkinsä kolonialismista ja eugeniikasta, mutta samaa kysymystä joudutaan miettimään myös vaikkapa nyky-Suomessa pitkäaikaistyöttömän kohdalla, joka ei vain halua töihin. Tässä työssä tarkastelemissani teksteissä tutkitaan erilaisia yksittäisiä esimerkkejä tämän ongelman ratkaisusta. Liberaaleissa hallinnan muodoissa on tavallista, että syystä tai toisesta itsenäisyyteen ja vastuullisuuteen kyvyttömiksi tuomittuihin kohdistetaan kurinpidollisia ja biopoliittisia toimia. Normalisoinnin näkökulmasta voisi olla mielenkiintoista analysoida myös esimerkiksi Suomessa käytyä keskustelua syrjäytymisestä.

Vallankäyttöön, normalisointiin ja subjektien tuotantoon liittyy olennaisesti myös kysymys vapaudesta. Foucault'n oma käsitys vapaudesta on vähintäänkin hämärä ja liberaalissa hallinnan analyysissa vapaus nähdään liberalismiin omiin hallinnan tarpeisiinsa tuottama strategiana. Liberalismi ei toimi ilman oikealla tavalla vapaita subjekteja, joten vapaus on normi, johon pyritään keinolla millä hyvänsä ja paradoksista kyllä, pakkokeinojakaan kaihtamatta. Rose (1989/1991) kritisoi ajatusta, että vapaus olisi subjektin luonnollinen ominaisuus, jonka liberalismi vapauttaa käyttöön ja Dean (1999) kirjoittaa vapauden olevan liberalismille artefakti. Liberalismin markkinoimaan vapauteen tulisi siis suhtautua varauksella, mutta onko Foucaultlaisessa näkökulmassa tilaa muunlaiselle vapaudelle? Mitkä ovat yksilön mahdollisuudet toimia, jos kaikkien subjektiviteetti on vapautta myöten liberaalin hallinnan tarpeisiin tuotettua? Pyykkönen (2007) kirjoittaa, että Foucaultlaista lähentymistapaa voidaan kritisoida siitä, että se käsittää subjektin lähes pelkästään vallan, tiedon ja käytäntöjen tuotteeksi. Vaikka lähestymistapa on kiinnostunut subjektista, se sivuuttaa Pyykkösen mukaan subjektin oman kokemuksen, olipa kyse sitten subjektia koskevasta tiedosta, siihen ulkoapäin kohdistuvasta vallankäytöstä tai itseen kohdistuvasta vallankäytöstä. Välittyy sellainen kuva, että subjektilla ei juurikaan ole mahdollisuuksia vaikuttaa omiin identiteetteihinsä ja niitä koskevaan tietoon.

Uskaltaisin olla Pyykkösen kanssa erimieltä Foucault suhtautumisesta subjekteihin, sen perusteella, mitä Foucault kirjoittaa ”*Subjects and Power*” -artikkelissaan vaihtoehtoisten subjektiviteettien keksimisestä. Foucault on kiinnostunut subjekteista ja niistä tavoista, joilla

subjekteja tuotetaan ja joilla meidän saadaan muokkaamaan omaa subjektiviteettiamme, koska näiden tapojen näkyväksi tekeminen mahdollistaa niiden kyseenalaistamisen. Kun tiedostamme sen, että vaikkapa aktiivinen kansalaisuus on hallinnan tarpeisiin tuotettu normi, jonka tavoite on tehdä ihmisistä produktiivisia yhteiskunnan jäseniä, voimme kyseenalaistaa tuon normin. Onko mahdollista saada yhteiskunta pyörimään, jollain muulla tavalla? Onko välttämätöntä, että kaikki ottavat vastuun omasta elämästään juuri tällä määrätyllä tavalla? Väitän, että tämä näkyväksi tekeminen on se, mikä mahdollistaa toisin toimimisen ja toisenlaisten subjektiviteettien keksimisen. Olipa se sitten ADHD, syrjäytynyt, mielenterveyskuntoutuja, työtön työnhakija tai mitä tahansa, ulkoapäin määrättyyn rooliin ei ole pakko tyytyä. Tässä näen myös Foucaultlaiseen näkökulmaan sisältyvän yksilön toiminnan mahdollisuuden ja vaikuttamismahdollisuudet. Foucaultlainen näkökulma tarjoaa mahdollisuuden kyseenalaistaa ulkoapäin tarjotut itsestäänselvyydet ja tehdä asiat toisin, mikä ei ehkä olisi mahdollista ilman subjektien tuottamisen tapojen kritisoimista ja näkyväksi tekemistä. Sheridan (1980) kirjoittaa mm., että taistelu tiedon objektiarasemassa olevien siirtymisestä itseään koskevan tiedon subjekteiksi, on keskeinen ulottuvuus Foucault'n elämäpolitiikassa.

Myös Burchell (1991) kirjoittaa Foucault'n vapauden ja subjektin käsitteistä. Burchellin mukaan emme muutu ulkopäin määritellyiksi passiivisiksi kohteiksi, vaikka muut hallitsevat tai ohjaavat meidän käyttäytymistämme. Hallinta pyrkii tuottamaan yksilöihin sen niin sanotun ”sielun”, etiikan ja moraalin, joka tekee massojen käyttäytymisestä helpommin hallittavaa. Hallinnan kohteet ovat kuitenkin jo määritelmällisesti vapaita, sillä hallinta kohdistuu aina toimijaan. Vaikka hallinta muokkaa vapautta ja pyrkii määrittämään ne rajat, joissa on mahdollista toimia, kykenevät hallitut silti ajattelemaan ja toimimaan myös toisin, joskus jopa auktoriteetille ennennäkemättömillä tavoilla. Dean (1999) kirjoittaa esimerkkinä Hitlerin sanoneen, että ajattelu on vaaraksi ohjeiden noudattamiselle ja täyttöön panolle.

Burchell (1991) pitää Foucaultlaista näkökulmaa tärkeänä välineenä hallinnan ja subjektiviteetin kysymysten tarkastelussa. On tärkeää tutkia valtaa, joka vaikuttaa siihen, miten yksilöt kokevat itsensä. Foucault'n tutkimien ongelmien kentän voidaan Burchellin mukaan tiivistäen sanoa käsittelevän sitä, millainen yksilöllisyyden käsitys on mahdollinen ja

välttämätön, kun se syntyy samanaikaisesti sekä valtion mahtiin että sen alamaisten onnellisuuteen tähtäävien poliittisen hallinnan tekniikoiden tuloksena. Foucault kysyy mm. millaisten hallinnon toimintojen ja millaisen poliittisen järjestyksen seurauksena meidät on johdettu tunnistamaan itsemme sellaisten globaalien ilmiöiden jäseninä, kuin yhteisö, yhteiskunta, kansa ja valtio. Foucaultlaisesta näkökulmasta voidaan tutkia sitä, miten liberalismi muokkaa poliittisen hallinnan problematiikkaa ja millaiseksi muodostuu sen vaatima sosiaalinen ja poliittinen subjektiviteetti. Väitän, että Foucault on käypä väline sen analysoimiseen, miten subjekteja tuotetaan valtasuhteissa, myös kansalaisyhteiskunnan alueella. Näitä valtasuhteista on analysoitava ja kysyttävä onko välttämätöntä tuottaa juuri tällaisia subjekteja. Foucaultlainen näkökulma toimii paitsi keinona kieltäytyä meille valmiina tarjotuista subjektipositioista, niin myös keinona ottaa vastuu niistä tilanteista, joissa itse käytämme valtaa. Se on keino tiedostaa oma vallankäyttö ja sen taustalla vaikuttavat tekijät. Dean (1999) kirjoittaakin, että hallinnan analyysin tarkoitus on luoda tilaa kysymyksille hallinnasta, auktoriteetista ja vallasta, asettamatta kuitenkaan minkäänlaisia periaatteita sille, millaista olisi oikeanlainen hallinta. Hallinnan analyysi ei kuitenkaan ole mitään arvo-neutraalia sosiaalitiedettä, vaan tarkoitus on harrastaa kritiikkiä. Sen tarkoitus on saada selkeyttä ajattelun ja toiminnan ehtoihin. Tekemällä näkyviksi ajattelun ja toiminnat syyt ja seuraukset, hallinnan analyysi mahdollistaa vastuunottamisen tilanteessa, jossa ajattelemme tai toimimme tietyllä tavalla. Se mahdollistaa kyseenalaistamisen ja asioiden toisin tekemisen, sillä paljastaa hallinnan olevan kontingenttia ja historiallisesti tuotettua.

Foucaultlaisesta liberaalin hallinnan analyysin näkökulmasta syntyy myös mielenkiintoista yhteiskuntakritiikkiä laajemmassa mittakaavassa. Esimerkkinä tästä voisin käyttää Deanin (2002) analyysi globaalien talouden vaikutuksista valtioiden hallintaan ja taloudenpitoon. Uutisia seurattaessa ei voi välttyä huomaamasta esimerkkejä siitä, miten valtioiden taloudenhoito tosiaan näyttää tähtäävän enemmän kansainvälisessä kilpailussa pärjäämiseen, kuin sisäisten asioiden kunnossapitoon. Jo suomalaisten poliitikkojen käymää julkista keskustelua seurattaessa voi huomata, että Deanin esimerkkinä käyttämien hyvinvointiyhteiskunnan, maahanmuuton tai korkeakoulutuksen tarpeellisuutta voidaan nyt arvioida sen perusteella, ovatko ne valtiolle taloudellisesti kannattavia. Siihen, että valtioita johdetaan kuin yrityksiä liittyy tietenkin myös se, että hallinnon päätavoitteeksi tulee sellaisen

yksilöiden ja instituutioiden toiminnan tuottaminen, jonka katsotaan tukevan valtion taloudellista suorituskykyä. Myös Rosen (1996/2001) kritiikki liberalistisen aktiivisen kansalaisuuden normin vaikutuksista kaikkein heikoimmassa asemassa olevien sosiaaliturvaan on mielenkiintoinen. Uusliberalistiseen ajatusmaailmaan sisältyvä ajatus siitä, että jokainen on vastuussa omasta onnellisuudestaan, on muuttanut käsityksiä syrjäytymisestä ja köyhyydestä. Se, että yksilöiden katsotaan itse olevan väärin valintojensa kautta vastuussa omasta epäonnistumisesta tilastaan, on johtanut siihen, että sosiaaliset ongelmat pyritään riippuvuutta ja avuttomuutta aiheuttavan sosiaaliturvan sijaan ratkaisemaan erilaisilla ohjelmilla, joilla syrjäytyneille pyritään rakentamaan aktiivisen kansalaisen identiteettiä. Rose kritisoi sitä, että ainakin vuonna 1996 tällainen oikeistolainen sosiaalipolitiikka tuntui lyövän itsensä läpi melkein kaikkialle. Oma sosiaalipolitiikan tuntemukseni on niin köykeisellä pohjalla, etten osaa sanoa onko Rosen vasemmistolle esittämä toive toteutunut edes jollain tasolla, eli onko oikeistolaiselle mallille kehitetty kuntoutusohjelmien hyödyt säilyttävä, mutta paremman sosiaaliturvan tarjoama vaihtoehto.

Vastauksena otsikossa esittämäni kysymykseen tulen siihen lopputulokseen, että Foucaultlaista näkökulmaa voi ja kannattaa käyttää kansalaisyhteiskunnan tutkimiseen ja ennen kaikkea kritiikin välineenä, jos on kiinnostunut hallinnan ja subjektiviteetin kysymyksistä. Foucaultlaisen hallinnan analyysin soveltuvuus kansalaisyhteiskunnan analysoimiseen on varmasti rajallinen, mutta Foucaultlaisen analyysin lähtökohtana ei koskaan ole ollut tehdä kokonaisvaltaista selitystä tai kokonaisteoriaa ylipäättään yhtään mistään. Tarkoitus on tarjota yksi näkökulma jonkin ilmiön tarkasteluun, mikä Foucault'n tapauksessa on vallan ja hallinnan näkökulma. Foucaultlaisesta näkökulmasta on mahdotonta tehdä kokonaisesitystä siitä, mitä kansalaisyhteiskunta on tai miten se toimii. Foucaultlaisesta näkökulmasta tehty tutkimus kuitenkin myöntää oman rajallisuutensa ja sen, ettei sillä pyritä yleispätevyyteen. Väitän, että näkökulman rajallisuus ei pyyhi pois sen hyödyllisyyttä. Esimerkiksi Sakari Hänninen (1997) kirjoittaa, että Foucaultlaisen kritiikin tehtävä on raivata tilaa paikallisille kamppailuille. Dean (1999) puolestaan kirjoittaa, että hallinnan analyysin pätevyyttä voidaan arvioida sen perusteella, tekeekö se kohteestaan ymmärrettävämmän. Ongelmallisena voidaan pitää myös sitä, että Foucault ei tarjoa mitään valmiita vastauksia siihen, mitä hallinnan analyysin avulla tehdyistä kyseenalaistuksista voisi tai pitäisi seurata.

Foucault tarjoaa välineet kritiikkiin, muttei valmista ohjelmaa vallankumoukselle, mikä saattaa ärsyttää niitä, jotka sellaista kaipaavat. Foucault'ta onkin kritisoitu myös politiikkattomuudesta. Esim. Tuija Pulkkinen (1998) kuitenkin kirjoittaa, että Foucault on poliittinen nimenomaan siksi, että hän kääntää huomion totuuden kysymyksistä vallan kysymyksiin. Sheridan (1980) taas kirjoittaa mm., että Foucault on gurun, opettajan ja tietäjän vastakohta, mutta epäilee, että Foucault olisi imarreltu vertauksesta Zen-mestariin, joka ei myöskään tiedä mitään.

Lähteet:

Burchell, Graham (1991) Peculiar Interests: civil society and governing 'the system of natural liberty'. Teoksessa: Burchell, Gordon, Miller (toim.): *The Foucault Effect*. Harvester Wheatsheaf, Lontoo 1991.

Cruikshank, Barbara (1999) *The Will to Empower : democratic citizens and other subjects*. New York: Cornell University Press.

Cruikshank, Barbara (1996/2001) Revolutions within: self-government and self-esteem. Teoksessa: Barry, Osborne, Rose (toim.): *Foucault and Political reason : Liberalism, neo-liberalism and rationalities of Government*. Routledge, Lontoo 2001.

Dean, Mitchell (1995) Governing the unemployed self in an Active Society. *Society and Economy*, vol. 24, no.4, 559-583.

Dean, Mitchell (1996/2001) Foucault, government and the enfolding of authority. Teoksessa Barry, Osborne, Rose (toim.) *Foucault and Political reason : Liberalism, neo-liberalism and rationalities of Government*. Routledge, Lontoo 2001.

Dean, Mitchell (1999) *Governmentality : Power and Rule in Modern Society*. Lontoo: SAGE Publications Ltd.

Dean, Mitchell (2002) Liberal government and authoritarianism. *Economy and Society*, vol. 31, no. 1, 37-61.

Dean, Mitchell (2007) *Governing Societies : Political perspectives on domestic and international rule*. Lontoo: Open University Press.

Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Keuruu: Otava.

Foucault, Michel. (1982) *The Subject and Power*. Teoksessa: Hubert L. Dreyfus & Paul Rabinow: *Michel Foucault : Beyond Structuralism and Hermeneutics*. The Harvester Press Limited, Chicago 1982.

Foucault, Michel (1984/1991) *On the Genealogy of Ethics: An Overview of the Work in Progress*. Teoksessa: Paul Rabinow (toim.): *The Foucault Reader : An Introduction to Foucault's Thought*. Penguin Books, Lontoo 1991.

Foucault, Michel (1988) *Social Security*. Teoksessa Michel Foucault: *Politics, Philosophy, Culture : Interviews and other writings 1977-1984*. Routledge, New York.

Foucault, Michel (1998) *Seksuaalisuuden historia 1: Tiedontahto*. Suom. Kaisa Sivenius. Tampere: Gaudeamus.

Foucault, Michel (1994) *Ethics : Subjectivity and Truth* (toim. Paul Rabinow). Lontoo: Penguin Books.

Foucault, Michel (2008) *The Birth of Biopolitics : Lectures at the Collège de France 1977-79*. Käännös: Graham Burchell. Palgrave Macmillan: Lontoo.

Foucault Michel (2010) *Turvallisuus, alue, väestö : Hallinnallisuuden historia, Collège de Francen luennot 1977-1978*. Suom. Antti Paakkari. Helsinki: Tutkijaliitto.

Helén, Ilpo. (1998) *Elämää seksuaalisuudessa*. Teoksessa Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Tampere 1998.

Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen (toim.): *Biovallan kysymyksiä*. Gaudeamus, Tampere 1997.

Pulkkinen, Tuija (1998) Michel Foucault: Homojen ja hullujen pyhimys? Teoksessa: J. P. Roos ja Tommi Hoikkala (toim.): *Elämänpolitiikkaa*. Gaudeamus, Tampere 1998.

Pyykkönen, Miikka (2007) *Järjestäytyvät diasporat*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Pyykkönen, Miikka (2007b) Integrating Governmentality. Administrative expectations for immigrant associations in the integration on immigrants in Finland. Teoksessa: Miikka Pyykkönen: *Järjestäytyvät diasporat*. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä 2007.

Pyykkönen, Miikka (2010) Yhteisöistä yrityksiksi? Sosiaalinen yritys ja muuttuva kolmas sektori. Teoksessa: Jani Kannisto & Miikka Pyykkönen (toim.): *Hallintavalta : Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus Helsinki University press. Helsinki 2010.

Rose, Nikolas. (1996/2001) Governing “advanced” liberal democracies. Teoksessa: Barry, Osborne, Rose (toim.) *Foucault and Political reason : Liberalism, neo-liberalism and rationalities of Government*. Routledge, Lontoo 2001.

Rose, Nikolas (1989/1991) *Governing the Soul : The shaping of the private self*. Lontoo: Routledge, 1991.

Senellart, Michel. (2010) Luentosarjan konteksti. Teoksessa: Foucault Michel: *Turvallisuus, alue, väestö : Hallinnallisuuden historia, Collège de Francen luennot 1977-1978*. Tutkijaliitto, Helsinki 2010.

Sheridan, Alan (1980) *Michel Foucault. The Will to Truth*. Lontoo: Tavistock Publications.